

БУРЯАД

Бүгэдэ арадай сонин

ДУХЭРИГ

№22 (580)

2008
оной
июнийн
5
Четверг

№ 63
(21606)

Нажарай
эхин улаагшан
могой харын
2
гарагай
5

ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

БУРЯАД ОРОМНАЙ «АЛТАРГАНАДА» БЭЛДЭНЭ

Буряад Республика үнгэргэгдэхээ байһан «Алтаргана-2008» гэхэн уласхоорондын фестивальда бэлэдхэлээ түлэг дундаа ябуулна. Энэ хүдэлмэри хэд хэдэ дэлгэлээр ябуулагдана гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Физическэ культура болон спортын талаар республиканска агентство спортивна делегаци бэлдэхэ, тийхэдэнь Соёлой министерство зохёохы конкурснуудта республикын нэрэ хүндые хамгаалха делегацие бэлдэхэ болонхой.

Мүнөө үедэ манай республикада шэлэн абалгын конкурснууд үнгэргэгдэжэ байнхай. Тэдэнэй дүнгөөр манай Буряад ороние энэ фестивальда түлөөлхэ хүнүүд шэлэн хунгагдаха ёһотой.

Буряад орондо февраль харын хүүлээр «Дангина» гэхэн гоё һайхан басагадай конкурс регионууд хоорондын хэмжээндэ үгэргэгдэһэн байна. Энээнһээ гадна эхидай дуунуудые гүйсэдхэгшэдэй, фольклорно коллективүүдэй конкурснууд эмхидхэгдэжэ һэн. Тэрэшэлэн заншалта буряад нэеы гэрэй, үльгэршэдэй, шүдэгшэдэй конкурснууд үнгэргэгдөө.

Майн 30-да, Буряад-Монголой АССР-эй байгуулагдаһан үдэр, хэдэн хэмжээ ябуулганууд эмхидхэгдэжэ үнгэргэгдэһэн байна. Нэрлэбэл, арадай уран һайханай бүтээлнүүдые дархалагшадай выставкэ, «Буряад хубсаһан: ёһо заншал болон мүнөө үе саг» гэхэн модон үзүүлгэдэй, «Манай ажаһуудаг оршоо» гэхэн уран һайханай фото-буулгабаринуудай конкурснууд үнгэргэгдөө. Гадна залуу буряад поэдүүдэй конкурс эмхидхэгдээ.

Эдэ бүгэдэньһөө гадна Буряад орондо республикын 85 жэлэй ойдо зориулагдажа, түрэл хизаар орон тухайгаа эрхим дуунай хүгжэм зохёолон композиториинуудай конкурс үнгэргэгдөө. Нэрлэгдэһэн конкурснуудта илагшад «Алтаргана» гэхэн фестивальда хабаадахаар зууршалагдаха юм.

«Манай республикаһаа зохёохы конкурснуудта хабаадаха 600 гаран хүнүүд суглуулагдаа. Спортсменүүдэй команда амьараа бүридхэгдэхэ юм.

СУРХАРБААН - АЛТАРГАНАДА БЭЛЭДХЭЛЭЙ ГОЛ ШАЛГАЛТА БОЛОХОНЬ

Жэлдээ нэгэ дахин үнгэргэгдэдэг соёлой болон спортивна ехэ һайндэр болохо «Сурхарбаан» хадаа республиканска ипподромдо июнийн 29-дэ эмхидхэгдэжэ үнгэргэгдэхэнь. Байгша ондо арадай энэ һайндэр үргэн дэлсэтэйгээр үнгэргэгдэхэ хараатай. Сурхарбаанда бэлэдхэлгэдэ Буряадай Правительство ехэ анхаралаа хандуулна. Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Баир Балжировой хүтэлбэри доро энэ һайндэртэ бэлэдхэлгын ябасые зүбшэн хэлсэһэн хүдэлмэрилгын бүлэгэй зүблөөн һаяхан үнгэргэгдөө.

Энэ һайндэр республикын ипподромдо үдэрэй 11 сагта эхилхэ. Энэ һайндэрые нээлгын баяр ёһолол зүжэглэмэл наадаар эхилхэ, тийгээд Сөвөдүүдэй талмай дээрэ үнгэргэгдэхэ концерт-наадаар, шагналгаар дүүрэхэ түсэбтэй.

Июнийн 28-да Буряадай гүрэнэй университетэй спортивно-элүүржүүлгын комплексын стадион дээрэ спортсменүүд шэлэн абалгын мурьсөөнүүдтэ хабаадаха. Буряад гуримаар һур харбалга, бүхэ барилдаан үнгэргэгдэжэ, хубийн тоосоогоор илагшад тодорюулагдаха. Тийхэдэ гиир үргэлгөөр мурьсөөн баһал болохо байна. Республикын ипподромдо спортын эдэ зүйлнүүдээр түрүү һуури эзэлгын мурьсөөнэй түгэсхэлэй тэмсэл июнийн 29-дэ үнгэргэгдэхэ. Тэрэшэлэн эндэ мори урилдаагаар, буряад шатараар эрхимүүд элирүүлэгдэхэ байна.

Энэ һайндэрые нээлгын зүжэглэмэл баяр ёһололой үедэ республикымнай эрхим спортсменүүд, тренернүүд, спортын габьяата ветеранууд, соёлой болон искусствын ажал ябуулагшад, залуушуулай ба ниитын нэгэдэлнүүдэй түлөөлэгшэд трибунын урдуур гараха байна. Ипподромой дэбисхэртэ оршодог талмайнуудта ушу, тазквон-до болоод, спортивна гимнастикын, хатарай болон бусад федерацинуудай спортсменүүд бэлиг шадабарияа харуулаха байна.

Байгша ондо энэ һайндэрые эмхидхэгшэд эндэ сугларһан харагшадта мурьсөөнүүдые ажаглахаһаа гадна өһөдэгтэн хүсэ шадалаа туршаха арга боломжо дурадхаха. Тусхай түхээрэгдэһэн талмайнуудта һайн дуратан волейбол, шатар наадаха, гарай хүсөөр тулалдаха, һур харбажа үзэхэ аргатай. Республикымнай Президент өөрөө номо һурша гартаа абажа үзэхэ юм гэжэ найдууланхай.

Бишыхан харагшад дурасхаалай бэлэгүүдые абаха хүүгэдэй конкурснуудта хабаадаха юм. Энэ һайндэрэй үедэ гарай бэлэгүүд, дархашуулай бүтээһэн уран зүйлнүүд дэлгэгдэхэ, наймаанда табигдаха байна. Тийхэдэ үндэһэн арадай эдэе хоолой зүйлнүүдэй конкурс эмхидхэгдэхэ юм. Сурхарбаанай эхилгын урда тээхэнэ һээр шааха, агта хүлэгэй гүйдэл дунда һур харбаха мурьсөөнүүд үнгэргэгдэхэ хараатай.

Буряад ороноймнай зохёохы эрхим коллективүүд ипподромой гол трибуна дээрэ, республикын ипподромой, Забайкалийн арадуудай Этнографическа музейн концерт-наада табидог талмайнуудта бэлиг шадабарияа харуулаха юм. Концерт-наадануудта республикымнай аймагуудай аман зохёолой коллективүүд олоороо хабаадаха.

Сөвөдүүдэй талмай дээрэ үнгэргэгдэхэ концерт-нааданай үедэ Сурхарбаанда илагшад шагнагдаха. Эндэ мурьсөөнүүдтэ илагшадта, абсолютна чемпионуудта шангууд барюулагдаха, республикымнай мэдээжэ артистнууд концерт-наадаанда хабаадаха байна. Сөвөдүүдэй талмайда концерт-наадан үдэһын 20.00 сагта эхилээд, 21.00 сагта һайндэрэй салюдаар түгэсхэхэ юм. Энээнһээ урагша «Сурхарбаан» заншалта ёһоороо июль харын түрүүшын гарагай долоондо үнгэргэгдэдэг байгаа. Мүнөө жэлдэ энэ һайндэрые эмхидхэгшэд болзориень урагшань болгобо. Юуб гэхэдэ, «Алтаргана-2008» гэхэн уласхоорондын фестиваль Эрхүү хотодо июлийн 2-һоо 5 хүрэтэр үнгэргэгдэхэнь. Тиймэһээ энэ фестивальда бэлэдхэлэй гол харалга болохо «Сурхарбаан» гэхэн республикымнай һайндэр тэрээнһээ урид үнгэргэгдэхэ болоно.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэлэлэй албан мэдээсэнь.

Дүрбэн зүг тээшэ шэглэһэн хотын маршрудуудаар ябадаг микроавтобусуудай жолоошод ниитээрээ ажаллаа хаяжа, улаан-үдынхидые эдэ үдэрнүүдтэ ехэ сошообо. Уридшалан дуулгангүйгөөр нэгэнииньше ажалдаа гараагүй. Тийхэдэнь хотын ажаһуутшадай, оюутандай олонхилиннь июнийн гурбанда ажалһаа, һуралсалһаа гээгдэһэн байна.

Иимэ хүлээгдээгүй ушарай тохёолдоодо, хотын захиргаан яаралтай хэмжээ абажа, ябагдаһан хүн зоние зөөхын

тула трамвайн паркын бүхы трамвайннуудые ябуулан, тийхэдэ хотын транспортна ажахын бүхы томо автобусуудые бүхы маршрудуудаар олоор табиһан байна. Хэды тийгэбэшье һаань, хүнүүд ябагадаһаар. Тэсэбэритэй энэ тохёолдоһон байдал ойлгожо, дарууханаар байбал, гүрэн түрын, хотын захиргаанай талаһаа ёһото хэмжээнүүд абтаха байха гэжэ һанагдана.

ТОБШО ҺОНИН

Хүүгэдэй амаралтын болон элүүржүүлгын хаһа эхилхэнь гээшэ. Тэрээнһээ урилдажа, Гэр бүлын болон хүүгэдэй хэрэгүүдэй талаар республиканска агентствын хүтэлбэрилэгшэ Лариса Санхядова журналистнуудай асуудалнуудта хариуцаба.

Тэрэнэй хэлэһээр, манай республикада хэсүү байдалда ороһон хүүгэдэй эрхэнүүдые

хамгаалха талаар нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудта гүрэнэй эрхэ түлөөлэгшэдтэ олгоһон хуули абтанхай. Тэрэнэй ёһоор, хүүгэд болон эдиршүүлэй амаралтые эмхидхэлгэдэ, тэдэниие элүүржүүлгэдэ федеральна болон республиканска бюджедүүдһээ 31 миллион 420 мянган түхэриг үгтэхэ болонхой. Энэ мүнгэ зөөри өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудта субвенцинуудэй гу-

римаар һомологдонхой. Байгша ондо социальна страхованиин жасын мүнгэ зөөриһөө хүдэлдэггүй түрэлхидэй үхибүүдые амаруулхын тула 109 миллион түхэриг үгтөө.

Ажабайдалай хүндэ байдалда ороһон 72 мянга үлүүтэй хүүгэд мүнөө жэлдэ элдэб янзын лагерьнуудта амарха болоо. Бүхыдөө Буряад орондо 7 наһанһаа эхилээд, 18 хүрэтэр наһатай 132,9 мянган үхибүүд амарха, бэе тамираа элүүржүүлхэ юм.

Эльвира ДАМБАЕВА.

БАРИЛГЫН АСУУДАЛНУУДЫЕ ЗҮБШЭБЭ

Июнийн 3-да Арбитражна сүүдэй шэнэ байшан соо барилгын элдэб орёо асуудалнуудые зүбшэн хэлсэлгын тусхай семинар ажаллаа эхилбэ. Коммунистическэ үйлсөөр үндэр гоё найхан, болбосон түхэлэй засагай зургаануудай байрлаха томо ордон нээгдээ нэн. Энэ байшангай эзэдын боложо, республикын Арбитражна сүүдэ байрлахан байха.

Ямар шарнаа боложо Арбитражна сүүдэй байшан-ордон соо барилгын элдэб орёо асуудалнуудые зүбшэхэ болоо юм гэе наа, мүнөө үеын эрилтээр, иимэ түхэлэй ордон барилгын онол аргуудые, технологи, ямар барилгын эд хэрэгсэл болоод, энэ ордониё ашаглаха дүй дүршэл г.м тус ордонгоо жэшээ дээрэ зүбшэн харуулаха зорилготойгоор, Россин Федерациин Дээдын Арбитражна сүүдэй Түрүүлэгшын орлогшо В.Н.Исайчев болоод бэшэше тусхай дээдын тушаалтад морилоо гэшээ бээ. Тус семинарай ажалда 8 Арбитражна сүүдэй хүтэлбэрилэгшэд болон 26 Арбитражна сүүдүүднээ түлөөлэгшэд, гушаад Россин Федерациин регионууднаа буугаа.

Тус семинарай гол зорилго хадаа - иимэрхүү түхэлэй, болбосон түгэс хангалгатай гүрэнэй зургаанай байрлаха ордониё ямар онол арга хэрэглэжэ бариха болоод, досоодохи байдалын мүнөөнэй эрилтээр хангахаб гэжэ мэтэ шухала асуудалнуудые зүбшэхэ юм.

Тиимэ шарнаа иимэ ордон байшангууд Россин соо гурбанхан лэ регионуудта бодхоогдонхой ха юм. Тус байшан-ордоной түгэс найн хангалга, тэдэниё хожомын яжа хэрэглэхэб гэжэ мэтэ хойшолоулашагүй асуудалнуудые регионууд хоорондын зүблөө семинар үнгэргэжэ шийдхэхэ гэшээ бээ.

Тус семинарай зүбшэхэ асуудалнуудай нэгэн хадаа, ямар тусхай газарта гоё найхан, хүнэй сэдхэхэдэ таарма, үзэхэлэн найхан маягтай гэр ордон бариха гэжэ мэтын орёо асуудалнууд болоод.

Мүн тиихэдэ иимэ зиндаагай судья хадаа, ажал хүдэлмэриёе болобосон найн байра соо үнгэргэхэ болоно, тиимэхээ хүүлэй үеын стандарт-эрилтэ хадаа нэгэ судья 160 дүрбэлжэн метр эзэлхэ болоно.

Буряад Республикын Арбитражна сүүдэй 21 судьянар одоол найхан, хүүлшын эрдэм-техникын оньожоруулгатай ажалай ордонтой болобо гэшээ бээ.

Виктор ЖАПОВ.
Р.Н.БАЗАРОВАЙ фото.

Майн 22-го Мухар-Шэбэрэй аймагай Хушуун-Үзүүр тосхондо республикымнай Президентын болон Правительствын Захиргаанай дэмжэлгээр «Эмнилгэ» гэнэн буряад арадай заншалта хайндэр үнгэргэгдэбэ.

Хэр угһаа малша буряадуудай гол хайндэрнүүдэй нэгэн болоно. Хабарай сагай дүүрэхэ үеэр хонидой түл түрээс абаһанай хүүдэ тэрэниё үнгэргэгдэг заншалтай байһан юм. Малай түл түрээс олоор абаһадаа, буряадууд ажабайдалнай хайжарна, баян дэлгэр болоно гэжэ тоолодог байһан. Жэлхээ жэлдэ бодо малай болон хонидой тоо толгойе олошуруулжа байһан хүн энэ хайндэр үнгэргэхэ эрхэдэ хүртэгдэг байһан гэшээ. Мүнөө үедэ энэ заншал сахижа, үргэлжэлүүлжэ байһан Шэнэхээнэй буряадуудай түлөөлэгшэд болоно. Имагталтэдэ Буряад орондо энэ хайндэр үнгэргэхэ заншал хэргэхэ гэжэ үүсхэнэн байһа.

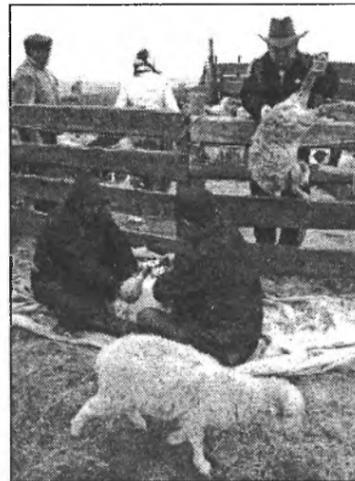
Энэ хайндэртэ Шэнэхээнэй буряадуудай бүхы ажахынуудай түлөөлэгшэд хабаадаа. Даага тамгалха, үхэр буруугаа тамгалха, хурьгаяа эмнихэ гэнэн урданай заншалаар иимэ ажал үнгэргэгдэнэн байһа. Дээрэ хэлэгдэнэн заншалта ажал бүхэниинь мал хаража байһан хүнүүдтэ ехэ хэрэгтэй байһа

бшуу. Мал ажал зүбөөр үсхэбэрилхын тула иимэ ажал дүүргэхэ хэрэгтэй. Жэшээлхэдэ, үхэр буруугаа тамгалхадаа, мал бүхэнэй эзэниё алдуугүйгөөр ондоо хүнүүд тодорхойло аргатай байһа.

Иимэ ёһо заншалнуудые харуулжа үнгэргэхэ хэмжээ ябуулгын үедэ олоной анхарал татаһан концерт-наадан, мори урилдаан, мориной дэлхээр томогдон аргамжа таталгын мурьсөөнүүд үнгэргэгдөө.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

Р.Н.БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд дээрэ: хайндэрэй үедэ.

«ЗАРНИЦА» - ЭДИР СЭРЭГШЭДЭЙ НААДАН

Июнийн 3-да Улаан-Үдын Сосновый Борой сэрэгэй частиин дэргэдэ Буряад Республикын аймагуудай олонхи хургуулинуудай эдир сэрэгшэд сугларжа, «Зарница» наада нээбэ. Тус наадан дүрбэн үдэр үнгэргэгдэхөөр хараалагдана.

Мүнөө жэл 15 команда тус нааданда хабаадаа. Жагсаалай алхамуудые Сосновый Борой сэрэгэй частиин дарга, сэрэгэй комиссар, дайнай ветеранууд, офицернүүд шалган абаха.

Буряад Республикын эрдэм хуралсалай министр Сергей Дашинимаевич Намсараевай хэлэхээр, Эхэ ороноо хамгаалада, Эхэ орондоо дуратайе хүмүүжүүлэлгэдэ зориулһан элдэб патриотическа нааданууд хүүлэй жэлнүүдтэ нилээд

дэлгэржэ эхилээ. «Зарница» нааданда хабаадаһан үхибүүд Эхэ ороноо хамгаалха гэнэн үндэр уялгаяа дүүрэн түгэс дүүргэхэ аргатай.

Эдир зоригтой сэрэгшэдэй нааданай нээлгын туг 2007 оной «Зарница» нааданай илагша, командын түрүүлэгшэ, Улаан-Үдэ хотын 1-дэхи лицей-интернадай хурагша Лэгдэн Самаганов үргэбэ.

«Манай 1-дэхи лицей-интернадай эдир сэрэгшэд 9 дахин «Зарницын» илагшад болоһон. Үнгэрһэн жэл манай хургуулийн хурагшад Казань хотодо үнгэргэгдэнэн бүхэроссин «Зарница» нааданда хабаадаһан байһа. Манай хурагшад мүнөө жэл заабол мурьсөөнэй илагшадтай тоодо орохо эрмэл-

зэлтэй», - гэжэ 1-дэхи лицей-интернадай багша Ю.А.Степанов хэлэнэ.

«Зарницын» мурьсөөнүүд элдэб шэглэлээр үнгэрбэ: жагсаалай алхамаар бэлдэхэл, Калашниковай автомат суглуулха ба задалха, түрэл ороной түүхэ, ханын газетэ хамгаалха, эмнэлгын түрүүшын туһа хүргэлгэ. Энэ мурьсөөнэй илагшад Рязань хотодо болохо «Зарницада» Буряад Республикаһаа хабаадаһаа ошохо.

«Тус хэмжээ ябуулга ерээдүйдэ хүүлэй жэлнүүдтэ орходоо, илгаатайгаар үнгэргэгдэхөөр хараалагдана. Дээдэ ба эдир классуудай хурагшад өөһэд өөһэдынгөө группанууд соогоо мурьсэхэ. Эрэхэ жэл олон командануудые уриха ханаа-

тайбди, тин команда соо 11 сэрэгшэд бэшэ, харин 14-15 хүн байха», - гэжэ залуушуулай хэрэгээр таһагыё даагша Б.Х. Ангоров хэлэнэ.

«Зарницада» хабаадагшад сэрэгэй частиин дэргэдэ дүрбэн үдэр байжа, сэрэгтэ хоол эдижэ, нилээд олон юумэ... эдхэ, ойлгохо болоно. Эндэ хабаадаһан эдир сэрэгшэд удаань ёһотой Эсэгэ ороноо хамгаалагшад болохо бшуу.

Ургажэ ябаһан үетэниё патриотическа хараа бодолтойгоор, найхан сэдхэл ханаатайгаар, ёһо журамтайгаар хүмүүжүүлэхэ гэжэ эмхидхэгшэдэй гол зорилго болоно.

Эржена БАТОРОВА.

Авторай фото-зурагууд.

ЭРЭМДЭГ ГЭЖЭ ИЛГАХАГҮЙ

Дэлхэйн хоёрдохи дайнай үнгэрхэнэй һүүлээр, бүхы дэлхэй дээрэ эрэмдэг үхибүүдтэ адли эрхэ, бүхы үхибүүдтэй хамта хүмүүжүүлхэ, хургаха гэхэн ниитэ хүдэлөөн эхилхэн гүүхэтэй.

Июниин 1-нэй үдэр Революц и талмай дээрэ ниитын регионална эрэмдэг бэетэй үхибүүдэй гэртэхинэй «Найдал» үүсхэлээр «Хани барисанай модо байгуулая» гэхэн үйлэ хэрэг үнгэрөө. Эрэмдэг бэетэйше, бэшэше багашуул үнгэтэ саархануудһаа үхибүүдэй альгхануудые ниилэн хайшалжа тус модо шэмэглээ. Энэ хүдэлөөнэй гол зорилго хадаа ямаршые бэетэй үхибүүд суг хамта хүмүүжүүлэгдэхэ, хургагдаха гэхэн хуралсалай гол зорилго баримтална Тиймэ ушарһаа тус үхибүүдэ эхин үхибүүд гээшэд бэе бөөнээ илгарангүй, суг хамта хураха хүмүүжүүлэгдэхэдээше, ниитэ нэгэн нигүүлсхы сэдхэлтэйнүүд болохо гэжэ багаар этигэнэд.

«Манай республикада 2003 онһоо эдэбхитэй гэртэхинэй эдэбхээр тус хуралсалай гол зорилго бэелүүлхэ хэрэгтэ эрмэлзэнэд, тээд хото соо оройдоол хоёрхон хургуулиин хүтэлбэрилэгшэд зүбшөөлөө үгөөд байна», - гэжэ тус хүдэлөөнэй эдэбхитэн Е.Цыденова хөөрэнэ. Тиймэ ушарһаа мүнөөдөө зуугаад эрэмдэг бэетэй үхибүүд тусхай хургуулида гү, али дүрбэн ханын саана, гэртээ өөрингөө наһанай хүнтэй харилсаха аргагүйнүүд хаалтатайнууд байна гэшэ бээ. ООН-ой мэргэжэлтэн Д.Линдвист гээшын элидхэл соо «Ямаршые наа, үхибүүн хураха эрхэтэй гэжэ заагданхай, тиймэ ушарһаа общество ниигэм гээшэ аргынь оложо, эрэмдэг гү, бэшэ гү, хамаагүй булганда адляар хандажа, хураха аргынь олохо шухала болоно».

Виктор ЖАПОВ.

Нигүүлсхы сэдхэлэй уряагаар

ЯДАРҮАН ҮХИБҮҮДЭЙ БАЙРА

Хүүгэдэй байшанда гү, али социальна талаар элүүржүүлгын түбтэ хүмүүжүүлэгдэхэн үхибүүн дээдэ хургуулида гү, али колледжо хурахаая орожо шадаагүй наа, юу хэхэ болоно гэшэб? Манай Буряад орондо иимэ эмхи зургаанууд 29 юм. Хэсүү байдалда ороһон гү, али гэр бүлэдэнь хүсэ хэрэгшэдэг байһан үхибүүн хаана ошохо, хайшан гэхэ болоноб? Энэ асуудал шийдэхын тула Улаан-Үдэдэ Шульцын нэрэмжэтэ үйлсын 40-дөхи гэрэй хаягаар түрүүшын социальна зочид буудал нээгдэбэ. Эндэ түрүүн хуулиин наһа хүсөөгүйшүүлэе социальна талаар элүүржүүлгын түб байгаа. Эндэ ороһон үхибүүдые социальна багша, юрист, социальна хүдэлмэрилэгшэд пролискатай болгохо, дээдэ гү, али дунда мэргэжэлэй хургуулида гү, али ажалда оруулаха гэжэ оролдохо психологическа туһаламжа үзүүлдхэ байна.

Эдэ бүгэдэньһөө гадна социальна-хуули ёһоной туһаламжа ядарһан үхибүүндэ үзүүлэгдэхэ, тэрээнтэй хүмүүжүүлгын хүдэлмэри ябуулагдаха, хуулиин наһа хүсөөгүй үхибүүнэй эрхэнүүдые болон ашаг тухые хамгаалха байна. Энэ байшанда 12 үхибүүд нэгэ доро байрлаха аргатай. Тийхэдэ ажаһуудалда хэрэгтэй бүхы хэрэгсэлнүүдээр энэ байшан хангаданхай. Унталгын таһаг, айлашдые хүлээн абаха таһалга, эдэ хоол түхээрхэ, бээе угааха газар түхээрэгдэнхэй.

Буряад Республикын Правительствын болон гэр бүлын болон хүүгэдэй хэрэгүүдэй талаар республиканска агентствын туһаламжаар энэ байшан нээгдэбэ. «Үхибүүнэй энэ гэрһээ гаража ошохо болоходонь, саашанки хуби заяаниинь ямар байхаб гэжэ ехэ наһаата болодогбди, сэдхэлээ зободогбди», - гэжэ Улаан-Үдын социальна-элүүржүүлгын түбэй директор, иимэрхүү эмхи зургаануудай директорнүүдэй Советэй түрүүлэгшэ Нелли Петровна Степанова хэлэнэ.

Үнэхөөрөөше, байха газаргүй, эдирхэг наһандаа ябаһан үхибүүн мухардаһан зүргөөр алхижа, гэмтэ ябадал гаргажа ябаха болоо наань, гайтайл байна гэшэ. Иимэ юумэнэй болохогүйн тула энэ зочид буудалай мэргэжэлтэд, тэрэнэй директор болоһон Марс Халимович Гагаулин бүхыгөөрөө оролдохо, үхибүүдтэ туһалха байха гэжэ ханагдана.

Энэ зочид буудалай нээгдэхэ хадаһан манай үхибүүдэй байдалын нэгэ бага хүнгэн болохо гэжэ ханахаар. Бурханай үршөөлөөр хэн нэгэндэ туһалжа, наһааень заһажа ябаял даа. Тийгэбэл булгандаманай, тэрэ тоодо хүн бүхэндэмнай хайн байха зэргэтэйл.

Дулма БАТОРОВА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото.

Июниин 1-дэ - Хүүгэдые хамгаалгын үдэртэ боулинг-центр «Озон» соо «Пусть всегда будет солнце» гэхэн үхибүүдтэ зорюулһан хайндэр үнгэрөө. Тус хэмжээ ябуула Буряадай рестораторнуудай бүлгэм, Гэр бүлын болон хүүгэдэй хэрэгүүдэй талаар республиканска агентство, муу байдалда ороһон хүнүүдтэ туһалха үүргэтэй ниитын «Пицца для жизни» гэхэн бүлгэм гэгшэд үнгэргөө.

Энэ хайндэртэ Улаан-Үдэ хотын социальна-реабилитационно центрнүүдһээ үхибүүд уригдаһан байна. Эдэб муу байдалда ороһон зуугаад үхибүүд энэ үдэр хүхюу зугаатайгаар үнгэргэжэ, амтатай хоол эдэе, боулинг наадаа.

- Хэнэйше үхибүүд адли хайрагай байдаг даа. Манай Гэр бүлын болон хүүгэдэй хэрэгүүдэй талаар республиканска агент-

ство иимэ хэмжээ ябуула 2006 ондо үнгэргэжэ эхилээ. Сагаалганда зорюулһан «Добрые дела в светлый праздник» гэхэн хайндэр «Эрдэм» кинотеатр соо үнгэргөөбди. Һүүлээрнь Хүүгэдые хамгаалгын үдэртэ «Сталкер» гэхэн клуб соо дискотека эхмидхэнэ байнабди. Тийн хүүгэдэй хоёр жэлдэ Буряадай рестораторнуудай бүлгэмтэй хамта «Озон» гэхэн боулинг-центр соо иимэ үхибүүдэй хайндэр үнгэргэнэбди, - гэжэ Гэр бүлын болон хүүгэдэй хэрэгүүдэй талаар республиканска агентствын ахамд мэргэжэлтэн Татьяна Владиславовна Загороднева хэлэнэ.

Эржена БАТОРОВА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото.

ХҮҮГЭДЭЙ ҺАЙНДЭР

Республикымнай дунда мэргэжэлэй хуралсалай эмхи зургаануудай дунда үнгэргэгдэхэн спартакиада дүүрбэ. Хүбүүд заншалта ёһоороо спортын арбан хоёр янзануудаар, харин басагад юһэн янзануудаар хоорондоо мүрысөө.

Жэлэй туршада шангай хууринуудые командын тоосоогоор эзэлхын тула дунда мэргэжэлэй хуралсалай эмхи зургаануудай оюутадай дунда шанга тэмсэл болоо. Тэдэнэй дундаһаа Железнодорожно-транспортн институтдай болон Багшанарай колледжын спортивна факультетэй оюутад онсо шалгараа. Железнодорожно транспортн институтда хэдэн мянган оюутад хурадаг, физкультурын арбан багшанар хүдэлдэг. Тийхэдэнь багшанарай колледжын спортивна факультеттэ мэдээжэ болоһон спортсменүүд олоороо хурана, физическэ культура болон спортын талаар дүй дүршэлтэй бүлэг мэргэжэлтэд ажаллана.

Россин багыята тренер Александр Трескинэй хүтэлбэрилдэг Железнодорожно транспортн институтдай хүбүүдэй команда столой теннисээр, гарай тулалдаагаар, хүнгэн атлетикээр, урилдаагаар, тийхэдэ «Буряад үнэн» сонинной шангуудта хүртэхын түлөө үнгэргэгдэхэн эстафетэдэ түрүүшын хууринуудые эзэлхэн байна. Харин Гомбо Бубеевэй хүтэлбэри доро Багшанарай коллед-

жын хүбүүд бүхэ барилдаагаар, санын урилдаагаар, баскетболоор, волейболоор, «Правда Бурятии» гэхэн сонинной шанда хүртэхын түлөө үнгэргэгдэхэн эстафетэдэ нэгэдэхэ хууринуудые эзэлжэ, командаараа 2-дохи хуурида гараа. 400 шахуу оюутадай хурадаг Улаан-Үдын Индустриальна техникумэй суглуулагдамал команда 15 жэлэй туршада Буряад Республикын физическэ культурын багыята хүдэлмэрилэгшэ Эрдэни Доржиевай хүтэлбэри доро командаараа хоёрдохи болон гурбадахи хууринуудые эзэлнэ. Харин басагадынь нэгэ жэлдэ командаараа спартакиадын дүнгүүдээр нэгэдэхэ хуури эзэлхэн байна.

Байгша ондо Индустриальна техникумэй хүбүүдэй команда арбадахи жэлээ гиир үргэлгөөр нэгэдэхэ хуури эзэлбэ. Энээнһээ гадна спортын бусад янзануудаар шангай хууринуудые эзэлэбэ. Тийгэжэ нёдондо хоёрдохи хуурида командаараа гараһан наа, мүнөө жэлдэ хүндэтэ гурбадахи хуури эзэлбэ.

Байгша ондо Железнодорожно колледжын басагадай команда бусадһаа хүнгэн

солбон байһанаа харуулба. Эдэ басагад спортын юһэн янзануудаар тулалдахадаа, зургаан янзануудаарнь түрүүшын хууринуудые эзэлэбэ. Тийхэдэнь багшанарай колледжын басагад байгша ондо наһаһанда хүрбэгүй. «Правда Бурятии» сонинной шангуудта хүртэхын түлөө үнгэргэгдэхэн эстафетэдэ нэгэдэхэ хуури эзэлэбэ. Харин командаараа спартакиадын дүнгүүдээр хоёрдохи хуурида гараба.

Индустриальна техникумэй болон медицинн колледжын басагадай дунда гурбадахи хуури эзэлхын түлөө шанга тэмсэл болобо. Буряадай спортын ветеран Валерий Собенниковэй хурган хүмүүжүүлдэг медицинн колледжын басагад үнгэрхэн жэлдэ санын урилдаагаар нэгэдэхэ хуури эзэлбэше, спортын бэшэ янзануудаар Индустриальна техникумэй басагадта мүхөөгөө үгтэбэ.

Дүрэ буялалдалгын барилдаагаар СССР-эй спортын мастер Дамдин Жаргаловай хүтэлбэри доро Статистикын колледжын басагадай команда волейболоор нэгэдэхэ хуури эзэлэбэ гэжэ тэмдэглэе.

Спорт

СПАРТАКИАДЫН ДҮНГҮҮД ҺАЙН

Хамтын дүнгөөр Железнодорожно транспортн институтдай команда нэгэдэхэ хуури эзэлжэ, Буряад Республикын чемпионуудай алтан кубогаар шагнагдаба. Тийхэдэ Багшанарай колледжын команда мүнгэн, харин Улаан-Үдын Индустриальна техникумэй команда хүрэл кубогта хүртэбэ.

Энэ спартакиадада шалгарһан командануудта хубийн тоосоогоор иалта туйлагшадта Физическэ культура болон спортын талаар республиканска агентствын (В.М.Бумбошкин), хуралсалай болон эрдэм ухаанай министрствын (С.Д.Намсараев) болон физическэ культура болон спортын талаар управлениин (Ч.Д.Лубсанов) түлөөлэгшэд кубогуудые, дипломуудые, үнэтэ бэлгүүдые барюулаа.

Ээлжээтэ спартакиада хайн дүнгүүдтэйгээр дүүрбэ. хуралсалай жэлэй туршада физическэ культурын багшанар хайн хүдэлөө гэжэ тэмдэглэхэ шухала. Юуб гэхэдэ, энэ спартакиадада 21 команда хайн бэлэдхэлтэй байһанаа харуулаа.

Эльвира ДАМБАЕВА.

Хандиб үргэе

АЛАЙРТА СУБАРГА БОДХООГДОХО

Эрхүүгэй областин Алайр нууринда субарга бодхоохын түлөө марафон үнгэрбэ. Буряадай Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшын орлогшо Сергей Николаевич Тумуров, багшын ажалай ветеран Светлана Цыреновна Махачкеева эмхидхээ.

Жан Зимин

Михаил Елбонов

С.Ц.Махачкеева,
С.Н.Тумуров

Уран зохёолшо, этнограф Жан Александрович Зимин Алайрта буддын шажанай түүхэ тухай хөөржэ үгөө. Үшөө 1814 ондо эндэ дасан нээхэн, тэрэниие тойруулаад тайшаа Петр Павлович Баторов үзэсхэлэнгэ найхан сэрэлиг-саад тариһан байна. Энэ саад мүнөөшье болотор бии.

Россин арадай артист Михаил Елбонов студентнэртээ суггаа марафониие шэмэглээ, композитор Лариса Санжиева хүтэлбэрилөө. Сугларагшад эрдэмтэ Наталья Болсохоевае, багша Сержена Вампиловае, ВАРК-ын гүйсэдхэхы, директор Елизавета Бильтриковае шагнаа. Марафондо Алайрай захиргаанай толгойлогшо Александра Батаева хүржэ ерээ. Эндэ Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг, мүн шотагай зоной тухаламжаар Алайрай аймагта субарга бүтээгдэхэ.

Михаил Елбонов иигэжэ хэлээ: «Алайр голһоо хэды олон эрдэмтэй зон гараа гэшэб. Нэн түрүүн мүнгэнэй хойноһоо бэшэ, эрдэм номой хойноһоо ябадаг бшуу. Ехэ дэмбэрэлтэй үдэр боложо байна. Ород гүрэн соо бидэ буряадбди гэжэ өөрынгөө дасан дуган хэргээхэдэ, илангаяа Эрхүүгэй областыдо иимэ үйлэ ушарай болоходо, хэды дэмбэрэлтэйб даа».

Марафондо сугларагшадые, нангин хэрэгтэ мүнгэ оруулан зоониие «Магтаал», «Аларай толон» гэхэн ансамбльнууд дуунуудаараа баясуулаа.

«Магтаал» ансамбл
ин дуушааУчилищин
студентнэр

«Урайни урда саһаа хойшо ажалдаа бэрхэ, найхан ханаатай, сагаан сэдхэлтэй, номгон зантай үбгэн баабайнартай улад зон. Үри хүүгэдээ үргэжэ, адуу малаа үдхэжэ, Буряад ёһоо мартаагүй минии тоонто. Егээ голдоо хүбүүд хүсэтэй, морид хурдан, газар шэмэгтэй,

зэдэгэнэ амтатай, агаар сэнхир, наран налгай, холын харгыда, хабиин газарта улаан хаяа, шүүдэртэй нугаяа, түрэн дайдаа, мүлхихэн газараа һонор сээжэдэ гамнан ханажа ябанаб» - гэжэ дуунууд соо зэдэлээ бэлэй.

Д.БАТОРОВА.
Авторай фото.

ПАМЯТНИК
(города У-У)

Подпирая
небо
бронзовыми ушами,
каменно молчит душа,-

презирая
слепо-мудрыми глазами,
прожитые на площади,-
без кепки,

под дождем и снегом -
долгие года.

НАСЛЕДИЕ

Бертикальное письмо...!
...разбитое «Зерцало
мудрости»
бурят-монголов
(из разговора)

Лицо моё скошено гневом,
задохся без выхода крик...
Пронзительный свист
электрички
пронесся и стих. Тишина.

В плохо протертое
зеркало
слепо смотрело окно,
медленно небо темнело,
все ниже и ниже оно.

И серо-зелёные ветви -
набухшие почки беды -
замерли на вертикали
сошедшего с неба письма...
И в плохо протертом зеркале
медленно небо темнело,
все ниже и ниже оно.

СЛЕПОЙ ДОЖДЬ
И
ТРАМВАЙ

...две формы...

В слепом сиянии дождя
играя мокрой гривой,
радуга моя
на привязи у солнца
по асфальту кружит,
кружит без меня.

И ввинчиваясь в
беспокойство,
в пересекающуюся
бесконечность
неуловимых слов
и зримость бытия,-
бессмысленно страдать
под прессом пошлости
досужего ума.

И через край мне душу
жаждой наполняя,
синий грохот, лязг трамвая -
уродство строгих форм,
нас в себя внимая,
грозно катит до «кольца».

ГОРА ГУННОВ

Алтан-Мангал*

При въезде в мой Город
вблизи городища гуннов,
сгинувших где-то в Европе,
я поднимаюсь на гору.

Сколько веков
поднимались сюда
предки бурят
поклониться
богам...

Точно
в гортани немого
взорвавшие мысли,
слова на чужом языке...
...камнем падают
молитвы
к моим ногам.

Я осколок живой - скалы
горы Гуннов,
здесь позволяю себе,
время от времени -
верить в человека.

БУРЯТ-МОНГОЛЫ

Баргуджин-Тукум*

У жёлто-зелёного моря травы
в объятых стихии - мы.

В характере нашем
узловатость прибрежных
сосен,
и буйство гобийских ветров
в повадках наших.

Сергей ТУМУРОВ

И поди разбери,
где открытость степного
простора,
где коварство Орды.

У жёлто-зелёного моря травы
века и века
сгорают в нашей крови.

государство бурят-монгольских
племен в 12 веке район Байкала

ШАМАНСТВО
И
ТАЙНА ПОЭЗИИ

(Определение по
О.Мандельштаму)

...Ничему не следует учить,
ни о чём не нужно говорить,
так печально хороша
тёмная звериная душа...

ПОЕЗДКА НА ОБО*

Выкатив белки заката,
заря несется под колеса
с ветром алым - даль летит.
Душа полна - молчит,
закутавшись в слова:
- Ах, какая нынче ранняя
весна!

В прожилках синих луж
асфальт гудит -
колокольчик у Тойоты
о превышении скорости
судьбы
звонит.

На лице твоём, любимая,
пригхила степь
в глазах покой и небо.

И с гулким ветром алым,
сквозь закат и скалы -
мрачные Обо -
несутся тени, звуки
вековые обморочные сны.

И наливаясь светом
властным,
оживает полная луна.
Ах, какая нынче ранняя
Весна!

ВЛАСТЬ ДВОИХ
И
ТРИ
ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЯ
ИСКУССТВУ

(ВМЕСТО ПОСЛЕСЛОВИЯ)

Первое жертвоприношение -
обязательное:
вера - талант - идея.

Второе жертвоприношение -
необходимое:
любовь - дети - жизнь.

Третье жертвоприношение -
как условие:
свобода.

ЭЛБЭГ-ДОРЖО РИНЧИНОГОЙ АШАТА ГАБЬЯА

Улаан-Үдэ хотын И.Калашниковой нэрэмжэтэ номой санда монгол-туургата арадуудай эрхэ сүлөөгэй түлөө бүхы наһаяа зориулхан Элбэг-Доржо Ринчиногой түрэнхөөр 120 жэлэй ойдо зориулагдаһан уулзалга эмхидхэн үнгэргэгдэбэ.

1923 оной майн 30-да Буряад-Монголой Республика байгуулагдаһан гээд мэдэнэбди. Нүүдэл байдалтай ажалууһан буряад угсаатан энээнэние тон ехэ этигэл айдалтайгаар угтан абаа гэжэ мэдэнэбди.

Ниислэл хотын түбэй номой сангай хизаар ороноо шэнжэлэглэһэн таһагыга даагша Любовь Гомбоева энэ уулзалгада ерэгшэды амаршалжа, Элбэг-Доржо Ринчиногой намтарыга богонихоноор хөөржэ үгэбэ.

Элбэг-Доржо Ринчино 1888 оной майн 16-да Баргажанай аймагай Хилгана нотагта түрэнэн юм. Балшар бага наһаһаа хүбэлгэн хурса хүбүүн 1899-1904 онуудта Баргажанай тэрэ хуучинхээр хотын хургуулида ороон, тэрэ түрүүн политическэ сүлэлгэдэ байһан социал-демократууд Архангельский, Майер гэгшэдэй эмхидхэгдэн хурагшадай кружогто ябажа, эгээн түрүүн наһанайнгаа таби суурай түрүүшын алхамуудыга хэжэ эхилһэн байна.

Удаань 1905 ондо Верхнеудинский олонийтын реальна училищида орожо, Шумяцкийн хүтэлбэридэг большевигүүдэй социал-демократическа партида орожо, эдэхитэй хүдэлмэри ябуулжа эхилһэн. Удаань Троицкосовскада (Хяагтада), Томскдо хуралсалаа үргэлжлүүлхэдэ, Григорий Потанинтай танилсажа, социальная хубисхал түргөөр

хэжэ, Сибириин үсөөн тоото үндэхэ яһатаниие 1908 оной хаанга засагай дарлалта доросоо гаргаха гэнэн зорилготойгоор хүдэлжэ эхилһэн.

1907 оной хабар Баргажанһаа бусажа, Баргажанай Степной Дүүмын мэдэлдэ байһан эхиридүүа Элбэг-Доржо Ринчино хургуулида эльгээхэ гэжэ мүнгэ суглуулжа, стипенди түлэдэг болобо. 1908 оной намар Петербургийн университетэй юридическэ факультетдэ хурахага оробо.

1914 ондо үбшэлжэ, нотагаа бусаад, хүүлээрнэ Монгол ороние шэнжэлэгшын экспедицида хабаадажа, «Монголой бөө шажан» «Монголой экономическа аймагууд» гэнэн хоёр шэнжэлэгэ бэшэбэ. Харин дайн сэргэй хубисхалай болоһон ушарһаа эдэ хоёр бүтэлнүүдынь толилогдоогүй юм.

Энэ мэтээр хэлэхэ болоо хаа, хэһэн ажалынь тон ехэ. 1917 оной хубисхалай хүүлээр Зүүн Сибириин буряад-монголнуудай Түбэй национальна комитедэй түрүүлэгшээр нунгагтаба.

Тэрэ хүлгөөтэ жэлнүүдтэ большевиүүдэй ябуулжа байһан политикыга баримталангүй, шийдхэгдээгүй олон асуудалнууд гаржа ердэг байгаа. «Улаан Цагдаа» гэхэ гү, али буряад-монголнуудай Улаан гварди эмхидхэн байгуулаа.

1920-1921 онуудта Коминтернын Алас Дурна зүгэй Секретариадһаа Монгол орон эльгэгдэбэ. Тийгэжэ Монголой Арадай Сэргэй-Революционно Советэй түрүүлэгшын аргагүй хүндэшье, харюусалгатайшые тушаалда хүдэлһэн. 1926-30 онуудта Москва бусажа, Улаан профессурын институтда хуража, 1927-1934 онуудта Зүүн зүгэй арадуудай Коммунистическэ университетдэ профессорэй нэрэ зэргэтэй хүдэлһэн намтартай.

Элбэг-Доржо Ринчиногой бэшээн статьянууд, олон тоото шэнжэлэгшын хүдэлмэри мүнөө сагай шухала асуудалнуудыга шийдхэлгэдэ хэрэглэгдээ хаа, аша үрэтэй байха. Уран зохёол

бэшэхэдэ, А.Мэргэн гэжэ нэрэтэй, харин сэрэгэйн нэрэ Д.Тимуров гээд хэлэгдэдэг байһан. Олон хэлэнүүдыга, тэрэ тоодо англи мэдэдэг, немец хэлэн дээрэ уншадаг байһан.

1920 оной март нарада «Сибириин бусад түрэлтэнэй асуудал болон Совет барилгын зорилго» гэнэн статьягаа Владимир Лениндэ эльгээһэн юм. Удаань энэ жэлэй октябрь нарада Цанид хамба Агван Доржиев Хальмагай хубисхалша Амар Санаантай Элбэг-Доржо Ринчино Владимир Ильичтэ орожо хөөрөөдэһэн байна. Удаань В.И.Ленин 1920 оной октябрийн 14-дэ РКП(б) Центральна Комитедэй Политбюрогой тогтоолой проект бэлдэжэ, нэп түрүүн хальмагуудта болон буряад-монголнуудта автономий үгэхэ гэжэ гараа табиһан юм. Юуб гэхэдэ, Владимир Ильич Элбэг-Доржо Ринчиногой март нарада эльгээһэн статьюудыга шэнжэлжэ, хараа бодолнуудаа элрхэйлһэн байгаа бшуу.

Манай арадай түүхын хууданһаа ороһон арадайнгаа агуухэ хүнүүд тухай мэдэхэ, хэһэн ажалынь ойлогжо, хайн хайхан жэшээ дээрэ хүдэлжэ гэнэн эрмэлзэл илангаяа залуу үетэнэй сэдхэл бодолдо түрэнэ ёһотой үгжэ ханагдана. Энэ болоһон уулзалга дээрэ Улаан-Үдэдэ хүдэлдэг Монгол ороной консул Агвандамдин Чимитдоржо уригдажа, амаршалгын үгэнүүдыга хэлэжэ, Элбэг-Доржо

Ринчиногой габьяага тэмдэглээ.

Түүхын эрдэмэй докторнууд Ш.Чимитдоржиев, Л.Жабаева, ВАРК-ын президент Г.Манжуев, эрдэмтэд В.Хамутаев, Е.Бильтрикова, М.Туманова, уран зохёолшод Ц.Галанов, С.Цырендоржиев гэгшэд хонирхолтой баримтануудыга хэлэжэ, суглааргашадыга хонирхуулаа.

Уран зураашадай холбоной түрүүлэгшэ Б.Тайсаев Элбэг-Доржо Ринчиногой дүрэ тон өөрсэ маягтайгаар зуража, номой санда бэлэглээ. Россин арадай артист М.Елбоновой театральна студиин оюутаг Г.Будаева, Р.Турлаков гэгшэд Элбэг-Доржо Ринчинодо зориулжа бэшэгдэн Дулгар Доржиевагай «Соёмбын элшэ» гэжэ номһоо хэнгүүдыга уншаа.

Гадна түрэл нотагань, Баргажанай аймагай Хилганада, Элбэг-Доржо Ринчинодо 6 метр үндэр хүшөө бодхоһон Россин арадай уран зурааша С.Ринчинов хонирхолтой мэдээсэлнүүдыга дуулгаа.

Буряад Республикын байгуулагдаһаар 85 жэлэй ойдо номой сангай хэжэ байһан хүдэлмэринь, хараа түсэбүүдынь олон. Энээнэние бэлүүлхын талаар Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, номой сангыга даагша Раиса Цыбеновагай хүтэлбэрилдэг коллектив аша үрэтэйгөөр хүдэлжэ байнхай.

Дулгар ДОРЖИЕВА,
поэт.

ХАЙРАТА НАГАСЫН ДУРАСХААЛДА

Санжи Будаевич Очиров 1923 оной майн 23-да Борсой Шоно угай Ханха эсэгын, Будайн Ошорой гэр бүлэдэ Баргажанай аймагай Борогол нотагта түрэнэн юм. Түрэнэн эжынь нэнгэдээр угай Ээхүй эсэгын Петькиин Буханайн Цырема гэжэ нэрэтэй ууган басаган юм. Санжи Будаевич үгэр баян гэр бүлэдэ түрэнэн бэлэй. Дүрбэн эгшэтэй - Сэмжид, Лайжид, Санжи, Дэнцема, хоёр ахатай - Гарма, Налбуу гэгшэд. Хүндэ хүшэр үе сагай хатуу долгиндо даагдажа, хүндэ үбшэндэ дайрагдажа, хайрата эхэ эсэгэ хоёройнь хубарин наһа барахада, бишыхан Санжи хүбүүн 5 наһатай үлэһэн юм.

Балшар бага наһанһаа хүбэлгэн ухаатай, ехэ нэргэг, хонор, хургуулиаа заатагүй саашань үргэлжлүүлхэб гэнэн хайхан эрмэлзэл досоонь түрэнэн, эгшэ аханартаа «битнай заатагүй эрдэмтэ болохоб» гэдэг хэн. 1940 онһоо эхилжэ, 17 наһанһаа ажалайнгаа түрүүшын хуудаһа нэһэн юм. 1940 ондо 1 жэлэй хугасаа соо «Буряад-Монголой үнэн» газетэдэ хүдэлжэ С.Масарнь, Ахын аймагай Соргогой эхин классууда багшалхыень эльгээһэн юм. Тэндэ ажаллажа байхадаа, аймагай комсомолой секретарь болоһон юм.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайн эхилбэ. Ахын аймагай комсомолой секретарь ажабайдалай ороо хүшэрыга 18 наһандаа ойлогжо, дайнда ошо-хонми гэнэн олон тоото мэдүүлгыень аймагай военкомат одоол дэмжэжэ, ЗАБВО-гой пулемётчик боложо ерээд, Ураалай сэрэгэй округой пулемётно училищид дүүргэдэ, Брянска фронт эльгээгдэһэн юм.

Санжи Будаевич 1943 оной октябрь нараһаа 539-дэхи стрелково дивизийн батальонной комсорг боложо, Эхэ ороноо хамгаалгын байлдаануудта шэн габьяатай тулалдаһан юм.

Политрук Санжи Будаевич сэргэ-шэн нүхэдэйнгөө сэдхэл бодоһыга үргэжэ, бүхы довтолгонуудта тэдэнэ дахуулаад ябадаг хэн. Стрелково 407-дохи полкын, 108-дохи стрелково дивизийн политрук Белорусска фронт-һоо 1944 оной декабрь нарада Ленин-

град хото полковой командирнуудай хургуулида эльгээгдэһэн юм.

1945 оной майн 9-эй Илалтын найндэрыга Ленинград хотодо угтаа бэлэй. Энэ жэлэй август нарада Владивосток хотын МВД-гэй полкын политрук болгодожо эльгээгдэ бэлэй.

Дайшалхы габьяагайнгаа түлөө орден, медальнуудаар шагнагдаһан С.Б.Очиров 1946 оной сентябрь нараһаа Эрхүүгэй партийна дээдэ хургуулида хурахага ороод, амжалтатайгаар дүүргэжэ ерээд, Захааминай аймагай «Захааминай үнэн» газетэдэ редактораар эльгээгдэһэн юм. Энэ нотагта тон бэрхээр ажалаа эмхидхэжэ, СССР-эй Журналистнуудай холбоной гэгшүүн болоһон байна. хүүлээрнэ Санжи Будаевич Улаан-Үдэ хото бусажа, Зүүн Сибириин соёлой институтда багшалжа эхилһэн юм. 1962 онһоо 1965 он болотор Эрхүү хотын арадай ажахын институтай аспирантурада хураад, амжалтатайгаар дүүргэжэ ерээд, түүхын эрдэмэй кандидаттай диссертаци хамгаалжа, эрдэмтэн нэрэтэй боложо, Зүүн Сибириин технологическа институтда 10 гаран жэлэй хугасаа соо ажалаһан, хүүлээрнэ Новосибирскийн Совет кооперативна наймаанай институтда 10 гаран жэлэдэ ажаллаад, 1988-1991 он болотор ВСТИ-гэй түүхын кафедрада ажалаһан бай-

на. хүүлшын жэлнүүдтэ ВСТИ-гэй Ветерануудай советэй түрүүлэгшээр ажалаһан юм.

Баатар сэргэшэ СССР-эй Журналистнуудай холбоной гэгшүүн, түүхын эрдэмэй кандидат, хэжэ байһан ажалаһаа гадуур 25 жэлэй хугасаа соо буряад арадай элитэ хүбүүдэй нэгэн Элбэг-Доржо Ринчинодо зориулһан юм. Буряадай элитэ олонийтын ажал ябуулаша, буряад арадай революционно-демократическа болон национально-сүлөөрэлгын хүдэлөөнэй эхи табигыга, Буряад автономито түрэнэй үндэнэ хуури табилагшадай нэгэн Элбэг-Доржо Ринчиногой 120 жэлэй ойн баярай үдэрнүүд үргэн дэлисетэйгээр манай Буряад Республика тэмдэглэжэ байна.

Элбэг-Доржо Ринчиногой хэһэн ажалыга, гүн сэсэн ухаага, эрдэм мэдэсые, бүхы Ази түбиин арадуудай дунда холбоо барисаа нэгэдхэжэ, бүмбэрсэг дэлхэйн нэгэ хубида монгол-буряад угсаата зоний нэрыга үргэхэ гэнэн зорилгыга манай Баргажан буряадай түрүү эрдэмтэ хүбүүд дэмжэжэ, тон ехэ оролдолго гаргажа, Элбэг-Доржо Ринчиногой эрдэмэй түүхын номуудыга хэблэһэн, фонд тогтооһон юм. Түрэнэн нотаг Баргажанга, хүйһээ хүндэһэн Бороголоо, Балганы Бөөбэй эжыгээ сэдхэл зүрхэнэйнгөө гүнзэгыдэ наринаар хадагалжа, түрэл буряад арадайнгаа ерээдүй хайхан байдалда этигэжэ ябһан Элбэг-Доржын нэрэ мүнхын зулаар бадарга лэ!

Санжи Будаевич Очиров амиды мэндэ ябаа хаа, 85 наһанайнгаа гэрэлтэ хайхан үдэрыга маанадаараа тэмдэглэжэ байха бэлэй. Эдэ үгэнүүдыга бэшэжэ байхадаа, түрэнэн нагасынгаа ажабайдалаар омогорхоноб.

Санжи Будаевич Очиров ажалай ба Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайндай ветеран, эрдэмтэн, журналист, багша, бүхы наһаяа хайн хайхан хэрэгүүдтэ зориулһан юм.

Галина ЦЫРЕНОВА-СОДНОВОВА,
багшын ажалай ветеран, городой түүхын музейн хүдэлмэрилэгшэ.

Эрдэмтын һанамжа

Э.РАДНАЕВАЙ «БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ ФОНЕТИКЭ»

Хэнэишыга мэдэхээр, буряад хэлэнэй фонетикэ заахадаа, хургуулинуудта болон университетдэ литературна хэлэн дээрэ заагадаг гэгшэ. Гансашыга хургуулинуудта заагадаг бэшэ, харин манай республика, мүн баһа Усть-Ордын болон Агын округто литературна хэлэн дээрэ заагадаг ааб даа.

Манай республика болон хоёр тойрогуудта литературна хэлэн дээрэ радиотелекомани дамжуулгата үдэр бүри ябуулдаг. Мүн тиихэдэ тус хэлэн дээрэ хэблэгдэдэг номууд, газетэ, журналууд хэблэгдэдэг гэгшэ. Тиймэһээ литературна хэлэнэйнмай үүргэ тон ехэ ааб даа.

Буряад арадай эрхим хүбүүдэй нэгэндэ (Э.Р.Раднаев, педагогикын эрдэмэй доктор, профессор, РФ-гэй МАН-ай член-корреспондент) заахыень БГУ-гай ударидагшад тон зүбөөр үгэхэн гэгшэл даа. Фонетикэ заахада тон хүшэр байдагынь мэдээжэ.

Э.Раднаевай энэ ном Буряад Республикын хуралсалай болон эрдэм ухаанай министрствээр гарла.

Тус номынь хоёрдохоо хэблэгдэбэ. Энэ номынь студентнэртэ зориулагданхай: асуудалууд ба даабаринууд, таарамжатай абяануудай характеристикэ яһала ойлгосотойгоор үгтөө г.м.

Номой дутагдал тобшохоноор хэлэхэдэ: 1) хэнэишыга мэдэхээр, 7-9-дэхи классуудта синтаксис үзэдэг гэгшэ. Нотаг хэлэнүүдэй онсо илгануудыга тэмдэглэхэдээ, «интонационные особенности предложений» харалсаха байгаа ха гэжэ ханагдана.

Нотаг нотагуудта мэдүүлэлнүүдэ буруушагаар зохёодог байна.

2. Фонологи тухай шэнээр зохёожо, бэшгэй дүримүүдтэй холбоотойгоор бэшэ.

Энэнь тон зүб! Гэбэшыга, \$10 дан эхээр үгтөө (50-дахи ннуурһаа 105 хүрэтэр). Номнай «Буряад хэлэнэй фонетикэ» ха юм.

Тобшолол хайнаар бэшэгдээ!

Б.БАТООБ, педагогикын эрдэмэй доктор, профессор.

Хамсылжа эсхэнэн
Ибиимни минни - эрдэни юм.
Хайрлан байжа үргээн
Баабаймни минни - эрдэни юм.

Энгэрлэжэ эсхэнэн
Ибиимни минни - эрдэни юм.
Зоной хэрэгтэ тэнжээхэн
Баабаймни минни - эрдэни юм.

Барижа эсхэнэн
Ибиимни минни - эрдэни юм.
Буянтай ябахым заяанан
Баабаймни минни - эрдэни юм.

Мүндэр орохын хажуугаар
Манан унаад яанал гэшээб?
Мэндэ ябахын хажуугаар
Мордохом гээд яанал гэшээб?

Бороо орохын хажуугаар
Бордоһон бордолоод яанал гэшээб?
Баталаад ябахын хажуугаар
Болихом гээд яанал гэшээб?

Саһанай орохын хажуугаар
налын халхилаад яанал гэшээб?
найн ябахын хажуугаар
налахам гээд яанал гэшээб?

Бурьялдаг Зэдынгээ багахан хаань,
Бууралам иигэжэ зобохогүй нэн,
Баталхан шинийнгээ хажуудамни хаань,
Бодолни иигэжэ зобохогүй нэн.

Зэдынгээ уһанай багахан хаань,
Зээрдэмни иигэжэ зобохогүй нэн.
Заяанай шинийнгээ хажуудамни хаань,
Зүрхэмни иигэжэ зобохогүй нэн.

Урдадаг Зэдынгээ багахан хаань,
Унагамни иигэжэ зобохогүй нэн.
Ушархан шинийнгээ хажуудамни хаань,
Ухаамни иигэжэ зобохогүй нэн.

Боожонойм наринһаа айнгүйгээр
Буурал нааралым унаарай даа,
Бултанай хэлэнһээ айнгүйгээр
Баталхан нүхэрни болоорой даа.

Хазаарайм наринһаа айнгүйгээр
Хатартай борьем унаарай даа,
Хүнэй хэлэнһээ айнгүйгээр
Ханилхан гансам болоорой даа.

Улаамийм наринһаа айнгүйгээр
Унаган хүлэгым унаарай даа,
Уладай хэлэнһээ айнгүйгээр
Ушархан инагни болоорой даа.

Үндэр Дулаанай хормойдо
Үүрэй сайханиень мүнхэ даа,
Үбгэн баабайн үргөөндэ
Үргэлжэл айлшадынь мүнхэ даа.

Хабтагай үргэн Нуртадам
Хабар болохонийнь мүнхэ даа,
Хүлгэн ибиин үргөөндэ
Хүндэтэй айлшадынь мүнхэ даа.

Аглаг хайхан нютагтам
Аадар орохонийнь мүнхэ даа.
Аба эжым үргөөндэ
Айлшадай шууан мүнхэ даа.

Ардаг мориимни ундадуулмаар
Аршаанай тунгалаг хаана байхаб?
Аглаг зүрхьемни уяруулмаар
Амарагай тодорхой хаана байхаб?

Буурал хангалымни ундадуулмаар
Булагай тунгалаг хаана байхаб?
Байхан зүрхьемни уяруулмаар
Басаганай тодорхой хаана байхаб?

Унаган борьемни ундадуулмаар
Уһанай тунгалаг хаана байхаб?
Ухаан зүрхьемни уяруулмаар
Ушарсанай тодорхой хаана байхаб?

Байсын үндэр гэдэгнай
Боро хатарым тама байна,
Баталаад хахасаха гэдэгнай
Байхан зүрхэнэй тама байна.

Хадын үндэр гэдэгнай
Хангал борым тама байна,
Ханилаад хахасаха гэдэгнай
Харахан зүрхэнэй тама байна.

«Алтаргана» хайндэртэ - аятай бэлэг

Уулын үндэр гэдэгнай
Унаган борым тама байна,
Ушараад хахасаха гэдэгнай
Улаан зүрхэнэй тама байна.

Хабатайхан сэнгэжэ ябаһаар,
Хабарай үнгэрһэнийнь мэдээгүйб.
Хамагнаа жаргалтай ябаһан аад,
Хүгшэржэ ябаһанаа мэдээгүйб.

Ургэлжэ, баярлажа ябаһаар
Үбэлын үнгэрһэнийнь мэдээгүйб,
Үендөө жаргалтай ябаһан аад,
Үтэлжэ ябаһанаа мэдээгүйб.

Наадажа, хүхижэ ябаһаар
Намарын үнгэрһэнийнь мэдээгүйб,
Наһандаа жаргалтай ябаһан аад,
Наһатай болоһоноо мэдээгүйб.

Эмниг моринойнгоо жороое
Эндиингээ дабаанда үзэхөө яагааб?
Эжэл хайртай шамтая
Эртэнэй уулзахаа яагааб?

Ульгам моринойнгоо жороое
Уулынгаа харгыда үзэхөө яагааб?
Ушархан ганса шамтайгаа
Урданай уулзахаа яагааб?

Хүлэг моринойнгоо жороое
Хададан үзэхөө яагааб?
Хайрата инаг шамтайгаа
Хэзээнэй уулзахаа яагааб?

Дулаанай үндэр хадая
Дүтэл байһыень мэдээгүйб.
Дадажа наададаг Даримаая
Дурлаад байһыень ойлгоогүйб.

Хони малнай олон гэжэ
Хото далаа баринаб даа.
Хани нүхэд олон гэжэ
Хүлээн дуулан угтанаб даа.

Унахал моримнай олон гэжэ
Улам эмээлын татанаб даа.
Унаган нүхэд олон гэжэ
Угтан, зугаалан нуунаб даа.

Далаар дүүрэн олон гэжэ
Дээһэн зэлээ татанаб даа.
Дайдын нүхэд олон гэжэ
Дуулан, зугаалан угтанаб даа.

Жалга, Амба, Дулаанаа
Жабартай гэжэ ханаарай.
Жарантай болоһон баабайгаа
Түшэмэл гэжэ ханаарай.

Байхан нютаг Нуртая
Булагтай гэжэ ханаарай.
Буурал болоһон баабайгаа
Түшэмэл гэжэ ханаарай.

Харлан байдаг хадая
Харгытай гэжэ ханаарай.
Хайртал нууһан баабайгаа
Түшэмэл гэжэ ханаарай.

Бууралаа татахаш үгыб даа
Боорин тооһые татажал байг.
Баярлажал ябахаа болихол үгыб
Бултанинь хэлсэхэл байг.

Хангалаа татахаш үгыб даа
Харгын тооһо татажал бай!
Ханилаад ябахаа болихол үгыб
Хамгаын хэлсэхэл байг.

Долгитой уһатай Зэдэмнай
Дүүржэ байдаг болоо гү?
Дурлаһан инаг амарагни
Дурдажал байдаг болоо гү?

Үргэн эрьетэй Зэдэмнай
Үерлэжэ байдаг болоо гү?
Үеым гансахан амарагни
Үгылжэл байдаг болоо гү?

Һарьдагнаа эхитэй Зэдэмнай
Һаруулахан байдаг болоо гү?
Һайхан үнэн амарагни
Һанажал байдаг болоо гү?

Байсын үндэр гэдэгнай
Боро хатаршым тама байна.
Баталаад хахаса гэдэгнай
Баахан зүрхэнэй тама байна.

Хадын үндэр гэдэгнай
Хатаршал борым тама байна.
Ханилаад хахасаха гэдэгнай
Харахан зүрхэнэй тама байна.

Уулын үндэр гэдэгнай
Унаган борым тама байна.
Ушараад хахасаха гэдэгнай
Улаан зүрхэнэй тама байна.

Бадма сээсгэй үе хайхан
Бороонийн ороод гасалантай,
Баталхан нүхэрэй сэдхэл хайхан
Бултанинь хэлсэхэл гасалантай.

Улаан сээсгэй үе хайхан
Уһанхан бороонийн гасалантай,
Ушархан нүхэрэй сэдхэл хайхан
Уладын хэлсэхэл гасалантай.

Боорин хатуу харгыдам
Борложо морин юм байна даа.
Борохон алаг зүрхэндэм
Булагдаа амараг юм байна даа.

Хадын шулуутай харгыдам
Хатуужаа морин юм байна даа.
Харахан алаг зүрхэндэм
Хадуугдаа амараг юм байна даа.

Шулуун гангатай харгыдам
Шудалаа морин юм байна даа.
Шуһан алаг зүрхэндэм
Шуһаа амараг юм байна даа.

Зээрде моринойнгоо хүшэтэйе
Зэдынгээ дабаанда үзэнэл бииз.
Заяанай илдамхан нүхэртэйгөө
Залданан газарта уулзана бииз.

Унаган моринойнгоо хүшэтэйе
Уулынгаа дабаанда үзэнэл бииз.
Ушархан гансахан нүхэртэйгөө
Утынгаа харгыда уулзана бииз.

Ардаг моринойнгоо хүшэтэйе
Атынгаа дабаанда үзэнэл бииз.
Амараг инагхан нүхэртэйгөө
Амархан баяртай уулзана бииз.

Ардагхан хүлэгөөрөө
Алхасыншы алдуулангүй буугуужаб
Амарагхан гансадаа ерээгүй
Амараадшы, зугаалаад мордуужаб.

Зээрде морёороо ерээгүй
Замыеншы алдуулангүй буугуужаб
Заяанайнгаа гансадаа ерээгүй
Зугаалаадшы, амараадшы мордуужаб.

Хурдан хээрээрээ ерээгүй
Хатарыншы алдуулангүй буугуужаб
Хайратай гансадаа ерээгүй
Ханилаадшы зугаашад мордуужаб.

Буурал моринойм гэшхэдэдэ
Байгалай манан сэлмэнээр байг.
Баярлаһан инагайм зугаада
Байхан нойрни һэргэнээр байна.

Зээрде моринойм гэшхэдэдэ
Зэдын манан сэлмэнээр байна,
Заяанай нүхэрэй илдамда
Залтан нойрни һэргэнээр байна.

Унаган улаанайм гэшхэдэдэ
Уһанай манан сэлмэнээр байна,
Ушархан инагайм дулаанда
Уһтан нойрни һэргэнээр байна.

Хүхэл түмэр хатуу даа
Хөөргын галда уярхал бииз.
Хүүхэн басаганинь эрхэ даа
Хадамда ошоходоо уярхал бииз.

Булад түмэр хатуу даа
Бусалһан галда уярхал бииз.
Басаган дүүхэй эрхэ даа
Бусадай нютагта уярхал бииз.

Улаан түмэр хатуу даа
Ууһан галда уярхал бииз.
Урихан басаганинь эрхэ даа
Уладай газарта уярхал бииз.

Эрьежэ гараһан наранһаам
Эршэтэй юумэн үгы даа,
Ибии баабай хоёрһоом
Эрдэни юумэн үгы даа.

Бултайжа гараһан наранһаам
Бүлөөхэн юумэн үгы даа.
Баабай ибии хоёрһоом
Буянтай юумэн үгы даа.

Арһан жолоогоо татад гээрэй
Адажал, бүдэрхэл гэнэгүйли,
Алдуутай ябадалаа орхид гээрэй
Арадайнгаа заншалһаа халихалши.

Уһан жолоогоо татад гээрэй
Унахал, бүдэрхэл гэнэгүйли даа.
Уршагта ябадалаа орхид гээрэй
Урдынгаа заншалһаа халихалши.

Валерий ЦЫБИКОВ,
Ивалгын аймагай Гүрэльбын
дунда һургуулин багша.

БУРЯАД ЭРДЭМТЭДЭЙ ШВЕЦИ, ИТАЛИ ОРОНУУДААР АЯНШАЛГА

TEMPUS SM-SCM TO39B06-2006 гэж түлэб Росси дотор жэлэй эхиндэ бэлдүүлэгдэһэн байна. Тус проектдэ манай буряад эрдэмтэд хабаадажа, Австри, Швеци, Итали ороноуудаар ябаад ерээ.

Итали ороноор ябалга тухай Буряадай гүрэнэй университетэдэй профессор **Б.Б.Намзалов** хөөрэнэ.

Итали орондо Удине гэжэ зохиод нэрэтэй хото бии юм. Зохиодхон сэбэрхэн итальян хотодо зуун мянган зон ажаһууна.

Удине хотын университет хүдөө ажахын шөлгөлтэйгээр

хотын зүгһөө обойлдон харагдажа байдаг юм. 1970 ондо энээгүүр ехээр газар хүдэлөөд, олон хотын гэрнүүд эмдэржэ бутарһан түүхэтэй. Университет нээхэ сагтаа эндэхи зон хотоёо шэнэлжэ эхилээ. Мүнөө университетэдэй байгуулагдаһаар 30 жэл үнгэрөө.

Тэрээгүүр ябаха сагтаа хотын хүдөө ажахын болон оршон тойронхи байгаалин талаар Департаментын хүтэлбэрилэгшэ Франческа Данузотай танилсааб.

Удине хотын университетэдэй багшанарай бүлгэмдэнэ зуугаад гаран хүн ажалана. Бултадаа

рантын хэхэ ажал министерствэдэ хайхашаагдаха ёһотой. Тиигэжэ ажалын мүнгэнэй номололготой болоно.

СТОКГОЛЬМ ХОТО

Буряадай гүрэнэй университетэдэй эрдэмтэн **А.Ю.Мацкевич** Швеци ошоһоноо хөөрэнэ.

Швециин Стокгольм хото Европо соо эрдэм-хуралсалай түбүүдэй дунда эгээл томо. Дэлхэйн мэдээжэ эрдэмтэд тус университетдэ ажалладаг юм. Университет юриспруденциин, экономикын, управлениин талаар ехэ бэлдэлгэ хэдэг.

Буряадай эрдэмтэд Удине хотодо

хүгжэнэ. Хото соо үйлдбэрлэгтэ предпритинуудые олохогүйт, гансал FIAT гэжэ маркын машина бүтээдэг завод ба мяханай, виноградай, хүнэй болбосоруулгын багахан предпритинууд ажалаа ябуулна. Тиин тус предпритинууд бултадаа хотын зах хизаарта байгуулагданхай.

Удине хото Альпы хадаһуудай хажууда баригданхай. Тус хадын сахата үндэрнүүд

арбан зургаан-арбан долоон мянган оюутад хурадаг юм.

Аспирантурада хурадаг залуушуудай тоо мянганда хүрэнэ. Тэдэнэй эрдэмэй ажалнуудай темэнүүд хотын захиргаануудай, фирмэ, компаниуудай захилаар бэшгэдэнэ. Аспирант гурбан жэлэй туршада эрдэмэй шэнжэлгэ хэнэ. Түрүүшын жэлдэ тэрэ хуража гарана, удаадахи жэлүүдтээ шэнжэлгэ дээрээ хүдэлнэ. Тиин аспи-

Стокгольмско университет гушан юһэн мянган оюутадтай, багшанарай бүлгэмдэнэ табан мянган зургаан зуун хүн ажалана. Эндэ хураһан оюутад саашадаа бэрхэ мэргэжэлтэд болодог байна.

Би Стокгольм хотодо болоһон семинарта хабаадааб. Аспирантнуудай ажалаар хонирхоно ерээбди. Шведидэ аспирантнуудые бэлдэлгэ манай Росси доторхи университедуудэй оюутадай бэлдэлгэтэй зэргээр хургадана.

Диссертаци бэшгэгдэнэ аспиранта ехэ сүлөө үгтэнэ. Аспирантын эрдэмэй ажалай темэ заал наа дэлхэй дээрхи гол шухала асуудалые элирүүлэхэ ёһотой. Тиимэһээ шведскэ аспирант Россин аспирантаа 4-5 жэлээр аха. Таба-арбан жэлэй туршада тэндэхи аспирант эрдэм шэнжэлгэдээ мүнгэнэй номололго бэдэрнэ, тиин хуралсалын хожомдоно. Харин эрдэмэй ажалаа хамгаалха талаар манайхиһаа тон хүнгэн гээд ханагдана.

Я.ЖАПОВА бэлдэбэ.

Стокгольм хотын университетэдэ

ЯМАР МЭРГЭЖЭЛДЭ ҺУРАХА АРГАТАЙБИ?

Баир Сиби́данов

Хүүгэдые хургуулида ном бэшэгтэ багша хургана, поезднуудые машинист ябуулна. Харин хаа-яа статья бэшэхэ, телепортж ямаршы мэргэжэлтэй хүн хэхэ аргатай байна. Анхан Буряадай гүрэнэй багшанарай институтдай хэлэ бэшэгтэй факультет дүүргэгшэд энэ мэргэжэлээр ажалагша хэн. Тиин ондоо хизаар, можонуудаа дипломированна журналистнар-мэргэжэлтэд ердэг байһан, харин тэдэнэй тоо үсөөн. Дүрбэн жэлэй саада тээ БГУ-да шэнэ мэргэжэл - «журналистика» бии болоо.

Манай асуудалнууд тэрэнэй куратор **Баир Борисович Сиби́данов**.

- Манай эндэ журналистикын факультет тон хэрэгтэй болоо гээшэ гү?

Баир Сиби́данов:

- Иимэ мэргэжэл республика дотор тон хэрэгтэй болоод байна. Нютагай журналистнуудые бага квалификациятай гээд хэлээ наа, ехэ алдуу болоногүй. Манай эндэ мэдээсэл тараадаг аргууд тон бага. Томск хототой зэргэсүүлээд үзэхэдэ, тус хотодо нэгэ хүндэ арбан табан газетэ, сэтгүүл гээд тоологдоно.

- Хэн танай факультетдэ хураха аргатайб?

Баир Сиби́данов:

- Журналист хүн бүхэн боложо шадахагүй, иимэ хүн гараха түрэхэнөө зонһоо ондоохон лэ байдаг. Энэ хүн хонирхолтой юумэнэй хажуугаар миин гаража ябахгүй. Жэшгээлбэл, газра олон хүнэй суглараад байбал, энэ хүн заал наа ошожо хонирхохо болоно. Журналист ямар нэгэ үйлэ хэрэгтэй болоо хаань, тон түрүүн тэрэ газарта ошоод байха ёһотой.

- Танай факультетдэ орохо дуратайшуул олон байгаа ааб даа?

Баир Сиби́данов:

- Зарим нэгэндэ нэгэ нуури газарта найман оюутан байжа болоо. Харин оюутадые зүбөөр шэлэжэ абаха хэрэгтэй.

- Ямар предмедүүдые таанар үзэнэбта?

Баир Сиби́данов:

- Манай мэргэжэлдэ хурахадаа, дүшэ гаран предмедүүдые үзэдэг. Операторнуудай бэлиг шадабарыда болон бусад талаанда манай факультетдэ хуража мэдэхэт. «Фотодело», «радио-журналистика», «тележурналистика» болон бусад олон предмедүүд бии. Журналистнууд хэлэ бэшэг шэнжэлэгшэд болохо гэжэ оролдодоггүй.

- Хэр зэргээр танай факультет хуралсалай хэрэгсэлнүүдээр хангаданхай?

Баир Сиби́данов:

- Хуралсалай хэрэгсэлнүүд бии. Түрүүшээр номуудые худалдажа абагша нэмди. Харин техническэ бааза эмхидхэхэ гээшэ хүндэшгэ байна. Телестудий эмхидхэхэ гээд, ажалнай тогтонхой. Мүнөө дээрээ манай оюутад өөһэдөө фильмуудые буулгажа туршана.

- Республика доторхи мэдээсэл тараадаг аргуудаар хэр харилсаа холбоотойбта?

Баир Сиби́данов:

- Газетэнүүдэй редакцинуудтай нягта харилсаатайбди. Жэл бүри манай оюутад практика республиканска, хотын газетэнүүдтэ гарадаг заншалтай. Мүнөө «Ариг Ус» телекомпанитай ажалаа ябуулаабди. Буряадай гүрэнэй телерадиокомпанида оюутаднай практика гараха аргатай.

- Танай оюутад дипломоо абаад, мэргэжэлээрээ булта ажаллаха хүсэлнтэй гү?

Баир Сиби́данов:

- Булта журналистаар ажаллаха аргатай байха гэжэ хэлэхээр бэшэ. Манай нэгэ оюутан басаган тон найнаар статья бэшэжэ шадахагыгүгү наа, оло дахин статьянуудын газетэнүүд соо гаранхай. Тиин гэрэ мэдээсэл суглуулхадаа, тон бэрхэ, тиимэһээ энэ оюутан журналистаар ажаллаха аргатай.

- Тиин та оюутадаа хайн журналистнууд болог лэ гэжэ найдана гүт?

Баир Сиби́данов:

- Нэн түрүүн хайн хүнүүд болог лэ даа. Манай факультетдэ олон бэрхэ мэргэжэлтэд бэлдэгдэхэ гэжэ найдагдана.

«Журналист» студийн материалаар Я.ЖАПОВА бэлдэбэ.

ТОВШО НОНИН

Майн 16-19-дэ Курск хотодо наймадахи Бүхэроссин патриотическа дуунай конкурс болобо. Тус хэмжээ ябуулгада 47 регионуудаа 240 хүн хабаадаа.

Энэ конкурсдо мэргэжэлтэ дуушад хабаадана бэшэ, өөрөө миин лэ дуунда дуратайшуул хабаадаха аргатай. Нэн түрүүн Россин регионуудаар багахан конкурснууд ябуулагдаа, тэрэнэй удаа конкурсын илагшад Курск хотодо суглараа. Манай республикаа тус конкурсдо Александр Перфильев ба тэрэнэй вокальна бүлэг хабаадаа.

Гран-при гэжэ номинацида Анна Сидоренко хүртөө, нэгдэхэ шатын дипломант «Евро-Джем» бүлэг, хоёрдохи шатын дипломант Евгения Дементьева болоо.

Буряад Республикын хуралсалай болон

эрдэмэй министерствын залуушуулай талаар политикын болон хүмүүжүүлгын хороон майн 31-дэ «хайн бэе тамиртай залуушуул - Буряадай ерээдүй» гэжэ акци ябуулаһан байна.

Тус хэмжээ ябуулгын туршада хотын ажаһуугшад тамхи таталганай хорон тухай зурагуудые зураа, бэшэмэл харюунуудые бэшэжэ орхёо, тамхия амтатай шэхэр амталуураар хэлгэхэ аргатай байгаа. Хэмжээ ябуулгын түгэхэлдэ тамхин машинууд доогуур хаягдаа.

Майн 21-дэ Революциин талмай дээрэһээ «Улаан-Үдэ - Сочи: олимпийн марафон» гэжэ нэрэтэй түлэбөө Буряадай республиканска Багшанарай коллеждэ эхилээ. Оюутадые хотын залуушуул, хотын засагай зургаанууд дэмжэн, хэмжээ ябуулаһан хабаадалсаа.

Янжама ЖАПОВА.

ҮНДЭХТЭНЭЙ ГУМАНИТАРНА ИНСТИТУДАЙ ОЮУТАД ЭГЭЭЛ БЭРХЭНҮҮД

Буряад Республикын Худалдаа-наймаанай палата (Торгово-промышленная палата РБ) хуралсалай болон эрдэмэй министерствэтэй хамта республикада хари хэлэнүүд хэр үзэгдэжэ байһынь элирүүлэхэ гэгһэн зорилготойгоор залуу эрким оршуулагшад дунда «Лингво-2008» гэгһэн мурьсөө үнгэргөө.

Мүнөө үедэ уласхоорондын харилсаан манай республикада хүгжэжэ байһай. Тиимэһээ энэ жэлдэ мурьсөөн үндэр шатада үнгэрөө. Конкурс 2 шатааа бүридэһэн байна. Нэгдэхэ шатада Буряадай Байгал далай, Улаан-Үдэ хотоор аяншалагын зам тухай монгол, ангай хэлэн дээрэ хабаадагшад хөөрөө.

Хоёрдохи шатада албанай, засагай хэлсэниие ород хэлэн дээрэһээ хари хэлэн дээрэ оршуулаха даабари байба. Энэ мурьсөөндэ Буряадай гүрэнэй университетэдэй хари хэлэнүүдэй оюутад эдэбхитэйгээр хабаадаа.

Тэдэнэй дунда англи хэлээр хари хэлэнүүдэй факультетдэй оюутад шадабарыа харуулна. Харин монгол хэлээр Үндэхтэнэй гуманитарна институтдай оюутад түрүү нууринуудые эзлээ.

Соёла ДАМБАЕВА,
БГУ-гай НИГ-гэй 2-дохи курсын оюутан.

«Эрдэм нуралсал» гэхэн үндэһэн проект бэелүүлэн

«БУРЯАД ЮРТЭМСЭ: ҮЗЭЛ БАРИМТАЛАЛ БА ХЭЛЭ СОЁЛЫЕ ХҮГЖӨӨХЫН БОДОЛГО»

Эрдэм шэнжэлгын бага хурал

Буряад хэлээ хүгжөөхын асуудалнуудта зорюулагдан «Буряад ертөнц: үзэл баримтлал ба хэл соёлын хүгжэлийн бодолго» гэжэ олон улсын эрдэм-шинжилгэйн бага хурал майн 15-16-да Монголой Чойбалсан хотын Дорнод дээд сургуульда болобо. Хэмжээ ябуулгада Росси доторхи, Монгол ороной, Хятадай буряад эрдэмтэд, багшанар хабаадаа.

Росси гүрэнһөө Буряад Республикын, Забайкалийн хизаарай Агын автономито тойрогой, Эрхүүтэй можын хамтадаа арбан гурбан түлөөлэгшэдһөө бүридэһэн делегаци хуралдаанда хабаадажа ерэз.

Манай республикын Буряадай гүрэнэй университетэй Үндэһэ-тэнэй гуманитарна дээдэ хургуулийн эрдэмтэд, Улаан-Үдын хургуулинуудай эрхим багшанар хуралдаанда хабаадаа. Хараһанаа, ханаһанаа тэдэнэр манай корреспондентэд хөөрэнэ.

Энэ хуралдаан ямар зорилгонуудтай байгаа, тэрэнээ дүүргэж гээшэ гүт?

Васильева Людмила Самсоновна, Үндэһэнтэй гуманитарна институттай директор, педагогикын эрдэмэй кандидат, доцент:

Манай буряад арад дэлхэй дээгүүр хаа хаагууршье ажаһууна. Дэлхэйн буряадуд хамтадаа һуульшын тоо бэшэлгын дүнгүүдээр 445175 хүн гээд тоологдоно. Монголодо 42-45 мянган буряадуд ажаһууна гээд тэмдэглэтэй. Мүнөө жэл 2008 он ЮНЕСКО-гой мэдээсэлһэнэй ёһоор Хэлэнүүдэй жэл гэхэн тэмдэг доро үнгэрхэ. Энэ ехэ бүгдэ иитгын хүгжэлтын боложо байхада, манай буряад арад тараад ажаһуудагышье наа, өөрингөө хэлэ мартаагүй, ёһо заншалаа сахинаар байдаг.

Тиибэшье шэнэ сагта нэгэдэн, нэгэ арад шэнги хүгжөө наамнай, бүришье эршэтэй, үрэ дүнтэй гэлэн ханаан бодол манай университетэй эрдэмтэдэй дэмжэдэг ажал гээшэ.

Конференцид хабаадагша монгол арадай эрдэмтэдэй хэһэн элидхэлнүүд гүн гүнзэгэ, шэн-жэлхы удхатай, тэдэ өөһэдэйн-гөө хараһан, үзэһэнөө дамжуулна. Энэ хэмжээ ябуулгада Чойбалсан хотын Дорнод дээд сургуулийн багшанар, эрдэмтэд ехэ бэлдэлгэ хээ юм. Хуралдаанай баяр ёһололой нээлгэдэ Дорнод университетэй ректор Ариунболд, хэлэ бэшэгтэй доктор Алтанцэцэг болон бусад баярай дулаан үгэнүүдые хэлээ.

Саян Жимбиевич Балданов, буряад литературын кафедрэе даагша, хэлэ бэшэгтэй эрдэмэй доктор:

Нэгэдэмэл Үндэһэ яһатанай эмхиин Генеральна ассамблей 2008 он - Хэлэнүүдэй уласхоо-

рондын жэл гээд соносхоо. ЮНЕСКО элдэб хэлэнүүдэй өөрсэ маяг хамгаалхые үргэнөөр дэмжэдэг заншалтай. Хэлэн хадаа алишье арадай үндэһэн юм. Дэлхэй дээрэ табан мянган хэлэнүүд бии гээд тоологдоно. Жэл бүри хорин табан хэлэнүүд үгы болон хосорно. Энэ хадаа хэлэн үгы болоходоо, тэрэ хэлэн дээрэ хэлэдэг арад, тэрэ арадай түүхэ мартагдажа үгы болоно гээшэ.

Эды олон эрдэмтэн, залуу үетэн урган дэмжэхэ ябах сагтань буряад хэлэн хосорон үгы болохогүй бээз.

Энэ хуралдаанай саашаа хүгжэхэ ханамжа, дурадхалууд ямар байба гээшэ?

Валентина Дугаровна Патаева, хэлэ бэшэгтэй эрдэмэй кандидат, доцент, буряад хэлэнэй кафедрэе даагша:

Энэ хуралдаанай нилээд үндэр хэмжээндэ ябуулагдаа гэхэдэ, адуу болоногүй. Хэмжээ ябуулгада хабаадаһан эрдэмтэдэй, багшанарай элидхэлнүүд «Эрдэм шэнжэлгын хүдэлмэринүүд» гэжэ ном болон хэблэгдээ. Хамтадаа 45 эрдэм шэнжэлгын элидхэлнүүд тус ном соо оруулагдаа. Үшөөшье хабаадаха хүн олон байгаа. Энэ хуралдаанда Монголодо ажаһуудаг буряадуд, нэрэ солотой аха захатан Д.Хандажав, Мархааш, Цэбэгма абжаа, Цэрэнханд гэгшэдэй удхатай, бүхы зүрх сэдхэл соогоо хадагалжа ябаһанаа удхалан хөөрэхэдэнь, бэшэжэ гаргалан номуудаа харуулан хубаалдахадань, бүришье уярма байгаа.

Монголодо ажаһууһан буряадуд түрэл хэлээ мартаагүй байна гээд тэмдэглэе. Харин тэндэхи залуушуул халха хэлэндэ оронхой байна. Энэ ушарын ханаһанаа үндэһэлнэг гэхэдэ, Монголой буряадуд хэлээ үзэнгүй шахуу. Буряад хэлэнэй алин нэгэ курс нэгэ наа, хэрэгтэй байгаа гээд тэдэнэр ханамжы бидэндэ дурадхаа. Энэ шийдхэгдээгүй асуудалаар хамтын ажал ябуулха тухай хэлсээ баталһан байнабди. Тийн буряад хэлэн монгол хэлэн хоёр нэгэ аялгатай гээд конференци дээрэ хэлэгдээ. Харин бидэ энээндэнь буряад хэлэн аминдаа хүгжэжэ байһан хэлэн гээбди.

Дэлхэйн буряадуд нэгэ программа урдаа табижа, буряад хэлээ хамта үзэн дэмжэжэ байха тухай хуралдаанда хэлсэгдээ.

Октябрь нарада болохоёо байһан буряадуудай элитэ эрдэмтэн Бато Баяртуевай конференцидэ хабаадаһаа манай хүхэд-эрдэмтэд мэдүүлээ. Тийн иимэ уулзалга, хуралнуудые үнгэргэжэ байха гэлсээбди.

Цыбенкова Эржена Баировна, 4-дэхи хургуулийн буряад хэлэнэй багша:

Хэжэ ябаһан өөрынгөө ажал тухай дэлгэрэнгүйгээр хөөржэ үгөөбди. Агын автономито тойрогой багша Сэсэгма Жанчипова нютагайнгаа гимназида буряад хэлэнэй хайшан гээд заагдажа байһан тухай хөөрөө. Хонин элидхэл багшын ажал тухайгаа Зүдхэлийн хургуулийн багша Эльвира Дашидондокова хээ. Би зургаан жэлэй туршада буряад хэлэ бэшэг хургуулийн үхибүүдтэ заанаб.

Тийн таанарта сүлөө саг гэжэ байба гү? Холбоо харилсаага үргэн болгоо бээтэ...

Будаин Бадмажап Баясхаланович, педагогикын эрдэмэй кандидат, доцент:

Чойбалсан хото ехэ сээрхэн. Тэндэхи хоёр хургуули ошожо хараһан байнабди. Тус хургуулинуудай багшанарай бүлгэмүүд тон урагшаа ханаатай, бэрхэ байна гэжэ тэмдэглээ. Эд өөрийн, хуралсаалай хэрэгсэлнүүдэй талаар хургуулинууд яһала баян. Хэмжээ ябуулга нээхэдэ, Чойбалсан хотын губернатор хуралдаанай хабаадагшадта мэндэ амараа мэдүүлээ. Үшөө тийхэдэ сүлөө сагтаа Хаан уула гэжэ газар хүрөөбди. Хуралдаанда маанадые хайнаар утгажа абаа. Энэ хуралда хабаадажа ошоһон нүхэд тухайгаа дурдаһуу. Манай университетэй Улаан-Баатарай филиалай ректор, педагогикын эрдэмэй кандидат Б.Ч.Лхасаранов бидэниие хани халуунаар угтан абажа, бүхы хэмжээ ябуулгын туршада эригтэ-тэйгээр ажал ябуулгада хабаадаа. Эрхүүтэй можын Боохоной филиалай ректор П.М.Мантыков, тэндэхил багшанарай эрдэмэ дээшлүүлгын институтай проктор В.А.Бардаханов, багшанар хэжэ ябаһан ажалтаа танилсуулжа, гүнзэгэ эрдэм шэнжэлгын элидхэлнүүдые хээ. Хуралдаанда алишье талаһаа бэе-бейнгээ аялга хэлэ хайхашаажа, хонирхожо, хужарлажа байһанаа Монголодо хуудаг наһатай багша Цэбэгма тэмдэглээ юм. Тийн сэг зуураа юун дээрэ анхаралаа табижабди гэжэ хөөрэлдэһэн байнабди.

Пурбуева Ханда Батоцыреновна, Улаан-Үдын 3-дахи лингвистическэ гимназиин буряад хэлэнэй багша:

Хуралдаанда эдэбхитэйгээр хабаадаһан залуу монгол эрдэмтэдые тэмдэглэхэ байнаб. Эдэмнай монгол хэлэ бэшэгтэй доктор Нара Мандах, Одмандах, Алтанцэцэг, Энхжаргал. Эдэнэр өөрын үндэр нэрэтэй, өөрын шэнжэлжэ байһан ажалтаа танилсуулжа, шэнэ мэдэс тодорхойлон байна. Монгол нютаг ошожо, олон нүхэдтэй, найза-нуудтай болообди. Чойбалсан хото Улаан-Баатар хоёрой дунда Киданин засагтай хэрэмэй һуури үлэнхэй, тэрэ 990 ондо баригдаһан хэрэм. Мүнөөшье болгон хорёолоотой, гүрэнэй харуунда табяатай.

Залуушуулай байдал, залуушуулай хуралда хабаадалгы хөөржэ үгыт...

Лариса Цымжитовна Халхарова, хэлэ бэшэгтэй эрдэмэй кандидат, буряад хэлэнэй кафедрын ахалагша багша:

Энэ буряад хэлэнэй хуралда залуу эрдэмтэд, хувиин хэрэг

эрхилэгшэдье хабаадаа. Ага нютагай олон тоото дэлгүүртэй олзо эрхилэгшэ Энх Баяр буряад хэлээрэ тон хонирхожо байһанаа мэдүүлээ. Энэнь ехэл хайшаалтай. Тийн тэндэхи буряадуд ехэнхидэ Ага нютагтаа гарбалтай байна. Энэ үнгэрһэн хуралнай бэлдэлгын талаараа ехэ гуримтай, журамтайгаар үнгэрөө. Зарим эрдэмтэдэй элидхэлнүүд тон онсо удхатай, лабагшатай, өөһэдэйнгөө үзэһэн бодолоо хөөрэхэн байһа. Цэрэнханд багша яажа Гьан Наваа дээрэ байһан тэмдгүүдэй бии болоһон тухай хөөрэхэдэнь, шагнажа хонирхообди. «Аав» хадаа мургэхэ заяатай байгаабди. Тус хада Чойбалсан Улаан-Баатарай хоорондо тогтоһон хада. Энэ хэмжээ ябуулгада өөрын хувиин ажалтай Чинзориг, Батсөтг, Билюгин, Одмандах гүршэ бидэндэ хэдэн үдэрэй туршада ябажа тухалаа, дахуулжа хото соогуур болон нютагаараа ябуулаа. Хуралда ехэ хүтэл-барилхэ бүлгэм бии болгодоо, саашадаа 2 жэл болгоо лэ иимэ хурал зарлаха гэлсээбди.

Янжамба ЖАПОВА.

БУРЯАД ХЭЛЭН - ЁҺО ЗАНШАЛАЙ ХЭЛЭН

Хүн болохо баһаа гэжэ Хэн бүхэн хэшээжэ ерэнэ Эльбэртэ хайхан буриаг ёһо Элэнгэ шэнгээхэ уһан бэшэ. (Лубсанцэрэн).

Түүхэдэ түрүүшын бүгдэ буряадууды нийлүүлһэн, түрэл хэлээ үргэһэн хуралдаанда хабаадаһан буряад хэлэнэй багшанар баяртайбди.

Бодонгууд угай Цыбэгма абжаагай элидхэл ханаанда хадуугдан үлөө: «Буряад хэлэн - ёһо заншалай хэлэн», «Буряад хэлэн - хүндэлэлэй хэлэн». Хүниие хүндэлһэн маягтай, хүндэлжэ аялгатуулан хэлэн. Ямаршы хэлэндэ тиймэ аялга байхагүй гээшэ». Ная наһа хүрэгжэ байһан Цыбэгма абжаагай өөрынгөө наһанай жэшээ, ушарһан үйлэ хэрэгүүдээр үндэһэлэн, элидхэл хэхэдэнь хонирхоомор байгаа.

Чойбалсан хотодо зуу мянган зон ахамидардаг юм байна. Нэгэ дээдэ сургуулитай - Дорнод университет, хоёр тусхай дунда сургууль, арбан хоёр юрэнхы хургуули бии юм байна.

Дорнод дээд сургууль 1993 ондо бии болгодоһон, олон хэлэнүүды үзэдэг шэглэлтэй: англи, монгол, хитад, ород-хитад, монгол-англи.

Дорнод аймагай Чойбалсан хотогоо холо бэшэ «Самбайсын хүрээ» гэжэ газарта нютагай зон-ной тахилгата Хаан уулада мургөөбди. Хувиин хэрэг эрхилэгшэ Энх Баярай хөөрөөһөө:

«Энэ хада харин хүнүүдтэ ехэ туһатай, ажал хэрэгтэнь, үри хүүгэдтэнь туһалдаг, хэрэгшын бүтээлсэдэг.

Дэлхэйн буряад хэлэнэй багшанарай бэлиг шадабаринаа хүртэлсэжэ...

Шэнэ сагай шатада түрэл хэлэнэй үүргэ ехэ үндэрөөр табигдана. Мүнөө сагай үхибүүдтэ, ерээдүйн арад зондо иимэ ехэ баялыгы саашань дамжуулха зол хадаа хургуули ба буряад хэлэнэй багшанар болно. Гүрэн доторнай «хуралсаалай шэнээлэлэ болон

үндэһэтэнэй эрдэм нуралсал» гэхэн түлэб бэелүүлгээр шийдхэхэ эрид асуудалнуудые хараадаа абанхай. Тэрэнэй эгээл шухала зорилгонь хадаа хуралсаалай шанар дээшлүүлхэ, хурагшады шэнэ үедэ таараха хүнүүд болон хүмүүжүүлхэ гээшэ.

Шэнэ сагай багшанарта иимэ эрилтэнүүд табигдана: эрдэм мэдэсэ, шадабари хайтай, байд гээд лэ шадабария мүлижэ байха, онол аргуудта өөрөө хуража байха, эрдэм болбосоролой үндэһэ бүри гүнзэгыгээр ба бэхи батаар хэрэгжэжэ шадаха ёһотой.

Хуралдаанда 19-дэхи, 29-дэхи, 37-дэхи, 49-дэхи Буряадай нийслэл түб хотын хургуулинуудай мэдээсэлэй онол аргуудые дэлгэрэнгүйгээр харуулаабди. Ага тойрогой хургуулинуудые түлөөлжэ ерэнэн бэрхэ багшанары тэмдэглэмээр. Агын гимназиин буряад хэлэнэй багша Жанчипова Сэсэгма Самбуевна, зохёон бэшэжэ байһан шэнэ номуудтаа танилсуулаа, дэлгэрэнгүй зохидоор хөөржэ, буряад хэлэнэй класснаа гадуур номуудые харуулба.

Зүдхэлийн хургуулийн эрдэмэй талаар директорэй орлогшо Эльвира Александровна Дашидондокова хургуулидаа түлэб бэелүүлһэн тухайгаа видеопрезентаци соо харуулжа, хургуулингаа мүнөөнэй байдал, ерээдүйе хараадаа абаад, хүгжэлтын замые тодорхойлобо.

Гансашье Ага, Зүдхэлидэ мэдээжэ бэшэ, бүхы Буряад орон соогуур суутай уран шүлэгшэ, хэдэн номуудай автор, үнийнэй бэрхэ багша Цыденос Базарсада Цыденович:

Зүдхэлийнэй зүүдхүүлэн, Зомнай ажалдаа жүүдхүүхэн, Золой харгы зайсаагүй, - гээд гэршэлэн элидхэлээ эхилһэн байна. Тийн тэрэ буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ шэнэ ульһа оруулан хүдэлдэгөө, «Би - буряады» гэжэ шүлэгөөр хоорон элидхэлээ үргэлжлүүлээ.

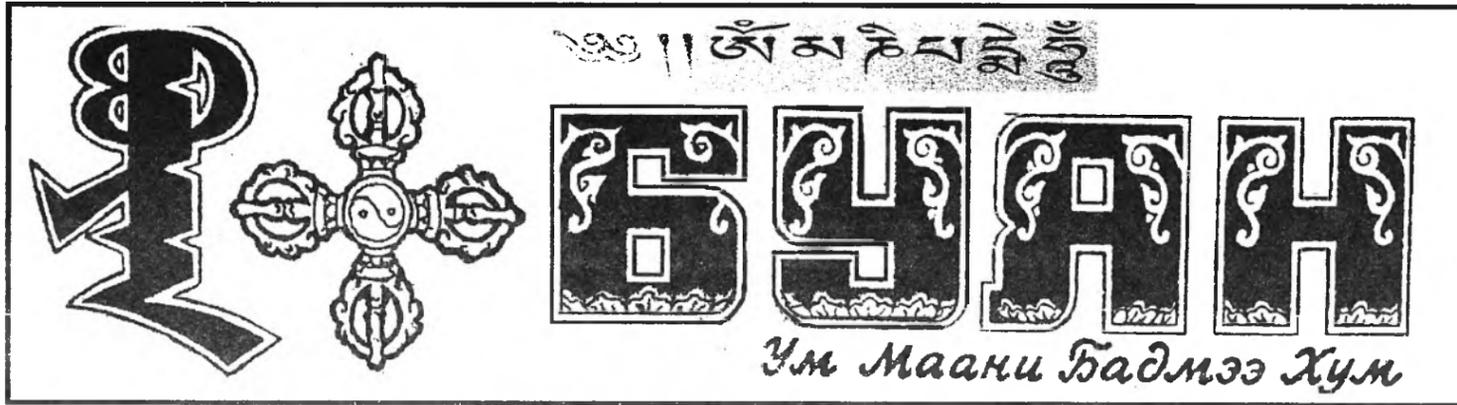
Иимэ зурхэнэй дулаахан үгэнүүдээр сугларагшадта хандан, ёһо заншалаа, хэлээ гамнажа, сахижа ябая гээд тэрэ урлалба. Эрхүүтэй могоһоно Гаханай хургуулийн түүхэ, нютагай бай-

далай шэнжэлгэнүүд тухай Владимир Анатольевич Бардаханов тодорхойгоер тогтобо. Хурагшадай хонирхол татаһан үе үедэнь таарама программануудые зохино. Хэшээлдээ хэлэ хүгжөөн оруулна, хүүгэдэй ухаан бодолы ажабайдалай үндэһэн дээрэ хургадаг арга хэрэглэдэгэ хөөрөө. Гаханай хургуули «Хабсагай» гэжэ өөрын газеттэй, интернет-сайт бий болгоһон байна. «Түрэл нютагай дэбтэр» гэхэн нютаг тухайгаа бэшэжэ байһан суглуулар бари соогоо бэшээше олон ерээдүй ханамжануудаараа хубаадаа.

Үбэсын хургуули түлөөлжэ ерэнэн Т.Г.Шадаева нютагайнгаа хургуулийн байдал, жэшээтэ хонин баримтануудые дурадхажа, энэ шэглэлэй хуралсаалай хувидалтануудые нэбтэрүүлжэ байһан арга боломжонуудые бэелүүлжэ, урагшатай хүдэлжэ байһанаа мэдүүлһэн элидхэл хээ.

Энэ хуралдаанда хабаадаһан буряад хэлэнэй багшанар Монгол ороной хургуулинуудай ажа-ябуулгатай хайса танилсаабди, хэжэ байһан ажалаа зэргэсүүлжэ үзэхэдөө, мүнөө үедэ адли хараа бодолтой, бүхэдэлхэйн хэмжээ ябуулгада ямаршы араһаа дутуугүй, ёһо заншалаа мартаагүй байһанаа үшөө дахин мэдэрээбди.

Х.ПУРБУЕВА,
3-дахи лингвистическэ гимназиин буряад хэлэнэй багша, Россин эрдэм нуралсаалай хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ.
Авторай фото-зураг.

Буряадай эрдэмэй түбэй Дорнодохиной гар бэшэгэй номой санда хадагалагдажа байдаг һонирхолтой нэгэ бэшэгэй буулгабары Тамчын дасанай шэрээтэ Солбон (Аюшеев) ламхай мая манай редакцида асарба. Сэлэнгын аймагай Сталинай (мүнөө Лениней) нэрэмжэтэ артелиин гэшүүн Цэбэгдоржийн гэжэ үбгэинэй хөөрөө мэдээжэ эрдэмтэн Генин-Дарма Нацов хуушан монголоор буулгажа аба олоно. Тэрээн соо Галуута-Нуурай (Тамчин) дасан шадархи хоёр ехэ обоо

урда сагта яагаад тахидаг тухай хэлэгдэнэ. Монгол бэшэгнээ Дамба-Даржаа Заяевай нэрэмжэтэ һургуулийн багша Б.Дондоков буряадшалһан байна. Энэ оршуулгыень тэрэ зандань толилнобди. Мүн зарим тэдэ ойлгогдоогүй зүйлүүдыень тодоруулан, Николай Бадмаринчинов энэ бэшэгыг дабхар оршуулба. Тэрэнь мүн лэ эндэ дурадхагдана. Удаадахи дугаарнуудта ороод оршуулгыень толиахобди.

ТИНЛЭЙ БАГШЫН ҺУРГААЛНУУД
Июниин 5-һаа июлиин 3 болотор понедельник, четвергын үдэрнүүдгэ 18 саһаа Илалтын гудамжа (пр. Победы, 17) гэхэн хаягаар Джемпа Тинлэй багша лекцинүүдэ уншахань. Оюун һамбаатайгаар эрдэнигэ һургаалнуудынь тодожо абан соносоёл, нүхэд.
ДАНЗАН-ДОНДУБ.

Галуута нуурай дасанай хойто хадын эзэд ба обоо тахидаг байсан тус мэдээ

Галуута нуурай дасанай хойто хоёр уулын баруун-хойтые Хаан-Буурал, зүүн-хойтые Хатан-Хонгор гэжэ нэрлэдэг байба. Хаан-Буурал хүрин улаан шарайтай, эрэ хүмүүнэй байдалтай. Хатан-Хонгор сагаан шарайтай, эхэнэр хүмүүнэй байдалтай хоёр бүгэд.

Энэ хоёр нэгэ түшэлгэ үгы багтаба дээрэ зэргэлэн суусан хоёр талада. Тэрээнэй хоёр тээнэ нэр гэхэ сэлмэ барисан хүри улаан шарайтай багашууд зогсон байдаг. Үзэгдэлы жэл бүри дасанда болодог сам хурал дээрэ гаргадаг байба. Самай хоройдо байхада, эдэргээр багадай бусад багад мэтэ бодоод самда ябадаг бэшэ.

Хашан хаан мэтэ суурида номгон суудаг байсан болоно. Энэ Хаан-Буурал, Хатан-Хонгор нарай хүрэг шулуунда огтолжо жирагса нэгэ нэгэ дээрэ, уула нотын оройдо обоонор байдаг байба. Эндэ эс бандан бэшые эмдэхэгүй, тэрэ обоогой нэрэ Хаан-Буурал, Хатан-Хонгор нарай хүрэг араг эс бэшэ, олон зүйлэй шулуун сиилжэ үйлэдэсэн. Бурхад олон зэмсэг, тэдэни 1939 - 40 оной үеэр балмаг ното ехэ лэ үймгүүлэгсэн бологтой соносогон бүгэд.

Хаан-Буурал уулын оройдо шулуун обоо байсанай доро нүхэ малтажа, дабхар гэр мэтэ повран хисэнэй дотор срогшин (гол модон) далрын модон, түмэр хэрэгсэлэй маша сонин зүйл байсан эдүгэ тэдэ эс гарагдасан дэрэ обоо хэбэр сарнин хабтага байха.

Нүгөө Хатан-Хонгор уулын обоо Хаан-Бууралтай адли бүгэд. Хиигсэн тэндэ олон тоо эртээнэй сахюур буу мэтэ, эртээнэй зэбсэгүүд олон мэтээр хэлсэдэг байба. Одоо ядарасан эсэгсени сайн мэдэхэгүй. Энэ хоёр обоодо суудаг Хаан-Буурал ба Хатан-Хонгор болбошу орон нотагаа гадаадын хорлол эс хараха ба илангаяа албанда ба холо ябасан нотагай хүмүүсы дахан ябажа, сахин хамгаалдаг мэтэ санажа мүргэдэг байба. Энэ хоёр уулада бүхы Галуута нуурай дасанай приходуой зон, баруулжа Ирэхэ эс нааша зон, зүүлжэ Загустай хүртэлэ орогшо ба Сэлэнгэ мүрэн хүрэтэр, хойшоо Мысовой хүрэтэр нотагай арадууд ба ламанар хамтаар жэл бүри зунай дунда сарын 3 шэнын үдэр тогтоолалаар энэ соегтуулые хамтаар тахидаг байба.

Энээнэй бэшэ Галуута нуурай дасанай приходуой зон, тус тусай нотагууд ба алиба нэгэ айлда нүгшэсэн, нэгэ аюулта шалтагаан тохилдасан тэрэ бүри энэ обооноры лабаар зуун, үбэл, хабар, намарай саг хамаагүй тахиюлдаг байба.

Жэшээлбэшү, олоноор сэрэгэй албанда хүмүүсээ мордоходо, эрхэгүй гол голой хүбүүдэй гэр орошой хүмүүс, тэрэ мордохо хүбүүдэй хамтаар уула нотоодо гаража тахиюлдаг ба тэндэ эс хүбүүдынь шорой шулуу абажа ябадаг байба. Али нэгэ айлда хулгай болсон ба үбшэн тохилдасан болбашу тэрэ айл мүн энэ ууланарые тахиюлдаг байба.

Жэл бүри зунай дунда харын 3 тогтомол болдог обоо, жэлэй найрта приходуой айл бүри эс 50 мүнгэ, хэдэн зэргые тогтоомолоор даамал ното гэхэ дасангай хуралы тэдэри үйлэдэхэ хүмүүс эс эрхилэн татажа ябадаг байсан. Али обоодо дасанай найман аймаг эс обоо бүрин түлгэ, хамта найман хонин мяха оруулан тахидаг байба. Энэ обооноры тогтоомол тахилга тахигша ламань, зайгуул лама тахидаггүй, хэд ба шэрээтэ эс нэгэ эрхэ үгы тахидаггүй байсан мэтэ болно.

Энэ обоодо сугларсан хүмүүсэй тоо сайн мэдэхэгүй гэхэшү, жэл бүри 3000 мянгадоошэ бэшэ хүндэтэ зон. 1000 сохом лаб лабтай суглардаг байсан байха. Ушар энэ самда хуралдасан зон эс зарим жэлдэ бага бэшэ суглардаг байба. Эдэгэрэй нэгэ үдэр аюулгүй сарнин ябагсай ба эндэгсэн хотон үнэ бүри эс таба, арба мүнгэ үргэл абаба. Дасанай ламанарта үргэсэн хүртэлэ бодобашу, мүн ехэ зардалтай гарсан байха мэтэ. Обоогой тахилга тарагсанай дары, гол дасангай урда талмай дээрэ обоогой найр гэхэ, ехэ найр боложо, бүхэ барилдаа, мори урилдаха зэргэ наада хэхэ ба. Тэндэ далага гэхэ мүргэл боложо, лама ноёды ехээр эдеэ ба хүндэлхэ зэргэ зүйл болодог байба.

Гэжэ урид Галуута нуурай дасанай приход байсан. Эндэ эс Саңдалинай нэрэмжэтэ аридалай эшгүүн б1 насатай үбгэн Сэбэг Доржын гэхэ эс бэшэбэ.

Гэнин Дарма Нацов. 1941 оной январин 17 үдэр.

Росин Буддын шажанай ёсо заншалта Саангхын 24-дугаар Бандида Хамба лама Д.Аюшеевэй зарлигаар, Буддын шажанай Д-Д.Заяевай нэрэмжэтэ «Даши Чойнхорлин» ехэ сургуулийн монгол бэшэгэй багша Б.Дондоков 2008 оной февральин 14 үдэр оршуулба.

Галуута-Нуурай дасанай хойто хадын эзэд ба тэрээнэй обоо тахидаг тухай мэдээн

Галуута-Нуурай дасанай хойто хоёр уулын баруун-хойтые Хан-Буурал, зүүн-хойтые Хатан-Хонгор гэжэ нэрлэдэг байба. Хан-Буурал хүрин улаан шарайтай эрэ хүнэй байдалтай. Хатан-Буурал сагаан шарайтай эхэнэр хүнэй байдалтай хоёр болоод, эдэ хоёр түшэлгэгүй нэгэ бандаб дээрэ зэргэлэн хууһан хоёр талада тэрээнэй хоёр тайжанар гэдэг сэлмэ бариһан хүрин улаан шарайтай багачууд зогсон байдаг үзэгдэлые жэл бүри дасанда болодог Сам хурал дээрэ гаргадаг байба. Самай гаража байхада, эдэ багууд бусад багууд мэтэ бодожо самнан ябадаг бэшэ, Хашан хаан мэтэ хууриндаа номгон хуудаг бэлэй.

Энэ Хан-Буурал, Хатан-Хонгорнарай хүрэг шулуунда отолжо зураһан нэгэ-нэгэ тэнгэри уулануудай оройдо байдаг байба.

Мүнөө бүтэн, бэшые мэдэхэгүй, тэрэ обоонорто Хан-Буурал, Хатан-Хонгорнарай хүрэг араһаа бэшэ, олон зүйлэй шулуунда ниилжэ үйлэдэхэн бурхад олон юм һэн. Тэдэниие 1939-1940 оной үеэр бамлагууд (Бамлагай түрмэдэ байгшад) ехэл үймүүлһэн бололтой гэжэ соносоһон болоод, Хаан-Буурал уулын оройдо шулуун обоо байһанай дээрэ нүхэ малтажа, дабхар гэр мэтэ пооврог (погреб) хэхэнэй дотор сорогчин (гол модон), Далхаагын модон, түмэр хэрэгсэлнүүд маша сонин зүйлнүүд байһан, мүнөө тэндэхэ гаргагдһан, тэрэ обоо хабяар (ойро) сарнин хэбтэнэ байха. Нүгөө Хатан-Хонгор уулын обоо Хан-Бууралтай адли болоод, гансахан тэндэ олон тооной сахюур буу, эртээнэй зэбсэгүүд олон мэтээр хэлсэдэг байба. Одоо задарһан, боһиһониинь мэдэхэ харахагүйб. Энэ хоёр обоондо суудаг Хан-Буурал Хатан-Хонгор хоёр болбол орон нотагай, гадаадын хорлолоо хараха ба илангаяа албанда гү, холо ябасан нотагай хүнүүдые даган ябажа, сахин хамгаалдаг мэтэ санажа мүргэдэг байба.

Энэ хоёр ууланда бүхы Галуута-Нуурай дасанай приходуой зон баруулжаа Юрөөһөө нааша, зүүлжэ Загастай

хүрэтэр, урагшаа Сэлэнгэ мүрэн тулатар, хойшоо Мысовой хүрэтэр нотагай арадууд ламанарай хамтаар үдэр тогтоомолоор энэ хоёр уулые тахидаг байба.

Эгүүндэ буса Галуута-Нуурай дасанай приходуой зон тус тус нотагууд гү, алибаа нэгэн айлда онсо нэгэ аюулта шалтагаан тохёолдоһон тэрэ бүри эдэ обоонорые ламаар зун, үбэл, хабар, намар саг хамаагүй тахиюлдаг байба. Жэшээлбэл, олоноор сэрэгэй албанда мордоходо, эрхэбэшэ гол голой хүбүүдэй гэр ороной хүнүүд тэрэ мордохо хүбүүдэй хамтаар уулануудта гаража тахиюлдаг ба тэндэхэ хүбүүдынь шорой шулуу абажа ябадаг байба. Али нэгэн айлда хулгай болоһон гү, үбшэн тохёолдоһон болбол, тэрэ айл мүн энэ ууланарые тахиюлдаг байба. Жэл бүрийн зунай дунда сарын 3-да тогтоомол болодог обоогой хурал найрта приходуой айл бүриһөө 40 мүнгэ, хадаг зэргые тогтоомолоор даамалнууд гэдэг дасангай хуралы татари үйлэдэдэг хүнүүдхэ эрхилэн татажа ябадаг байһан. Энэ обоондо дасангай 8 аймаһаа обоо бүрийн 4-4 төөлэй, хамта 8 хонин мяха оруулан тахидаг байба. Эдэ обоонорые тогтоомол тахилга тахигша ламань, энгэй ламанар тахидаг үгэй, хамба гү, али шэрээтэнэрэй нэгэн эрхэгүй тахидаг байһан мэтэ бэлэй.

Эдэ обоондо сугларһан хүнүүдэй тоо сайн мэдэхэгүй гэхэшые, жэл бүри 3 мянганһаа доошэ бэшэ хүдөө зон, 1000 шахам лама лабтай суглардаг байһан байха. Ушарын, Самда хуралдаһан зонһоо зарим жэлдэ бага бэшэ суглардаг байба. Эдэнэрэй нэгэн үдэр арил үгэй сарнин ябаһан ба эндэхэн голой үнэ тэрэ бүриһөө таба, арба мүнгэн үргэл обоо ба дасан ламанарта үргэхэн хүрэтэр бодобол, мүн ехэ зарадал гараһан байха мэтэ. Обоогой тахилга тараһанай дары гол дасангай урда талмай дээрэ обоогой найр хэмээхэ ехэ найр боложо, бүхэ барилдаха, мори урилдаха зэргэ наадан хэхэ ба тэндэ далга хэмээхэ мүргэл боложо, лама ноёдые ехээр эдеэ зэргээр хүндэлхэ зэргэ зүйлнүүд болодог байба. Хэмээн урид Галуута-Нуурай дасанай приход байһан, мүнөө Сталинай нэрэмжэтэ артелиин гэшүүн б1 насатай үбгэн Цэбэгдоржийн гэдэгһэ бэшэбэ.

Генин-Дарма НАЦОВ.
1941 оной январин 17-ной үдэр.

«Алтаргана - 2008» хайндэрье угтуулан

Хүндэтгэ уншагда!

«Алтаргана» хайндэрье угтуулан Агын автономито округоо гадуур Шэтын областыдо ажаһуудаг буряадууд тухай зарим тэдэ мэдээс үгэхын тула «Толон» сониндо үнэхэнэй, 2001 ондо толилогдоһон «Ураг түрэлэй холбоотой анда нүхэд» гэхэн хуудана уншагшадайнгаа нонорто тэрэ сагта үгтэһэн янзаарнь дурадахабади.

Тэдэнэй үри хадаһан мүнөө болотор элинсэг хулинсагуудайнгаа нотаг болохо Эн-гидэй, Шэтэ, Угдаан, Хёлго, Ара Хирээ, Сохондо, Хоолошоно г.м. нотагуудаар ажаһууһаар зан-даа.

Автономито округоо гадуур ажаһуудаг буряадуудай тоо мүнөө 25000-һаа холо үлүү.

талаар хүршэ Могойтын районой соёлшодтой ажал хэрэгэй нягта холбоотогтоонхой.

Оловяннын районой захир-гаан буряад нүхэдөө дэмжэжэ, «Алтаргана-2002» ехэ нааданда хабаадахыень 20000 түхэриг хомолобо. Бусад районууд зондоо мүнөөдөө, иимэ ехээр мунгэ үгөөдүй байгаа хэн. Улаан-Сэсэг

КРАСНОЧИКОЙН РАЙОНОЙ БУРСОМОН ХУУРИН

Шэтын областини баруун зүгтэ, Хлагта хотодо дүтэшгэ байрлаһан Бурсомон нотагта һүүлэй жэлнүүдтэ буряад арадай соёл, ёһо заншал нэргээхэ, хүгжөөхэ талаар ехэ ажал хэргэдэг болонхой. Энэ үйлэ хэрэгтэнь тус сомоной захиргаан шадаха зэргээрээ мунгэн туһаламжа үзүүлһэн байна. Тийгэжэ 2001 ондо Бурсомондо «Бурядай соёл урлалай муниципальная түб» гэжэ эмхи байгуулагдаа, тэрэнэй хүтэлбэрилгшээр Аюшиева Эльвира Аюшиевнае томилһон юм. Бурсомоной багахан делегаци энэ зунай «Алтарганын» нааданда соёлой талаар хабаадаха хүсэлтэй ха.

Эдэ районуудһаа гадна Хёлгын, Петровскын районуудай буряадууд «Алтарганада» хабаадаха хүсэлтэй байһанаа Шэтын буряадуудай региональна нийтэ эмхидэ захиал үгэһэн байна. Эдэ хойр районуудай түлөөлэгшэд 2007 ондо июниин 22-23-да үнгэргэгдэһэн шэлэлгын турта өөһэдүгөө харуулжа шадаа бээ гэжэ нийдэа.

БООРЖЫН РАЙОНОЙ УСТЬ-ОЗЕРНАЯ ХУУРИН

Энэ районой ажаһуугша, ажалай ба дайнай ветеран байгша оной майн 9-дэ 80 наһая гүйсэһэн Балдан-Доржи Холхонов ахай «Алтаргана» нааданай урдахага зохиһон хэдэн шүлэгүүдээ манай редакцида эльгээбэ.

Мүнөө нэгэ шүлэгыень толилоэ.

АША БУЯНГААР

Хабтагай Бооржын унагахан Зад, Хатаршашы байнгүй яахаб даа. Хайратайхан аба, эжынэрэйнгээ буянгаар Хубидаа жаргалтай ябанабди даа, тоонто нотагтаа. Утахан Түүргын унагахан аад, Ульгамханшы байнгүй яахаб даа. Үндылгэһэн аба, эжынэрэйнгээ буянгаар Урматайхан ябанабди даа, тоонто нотагтаа. Жабартайхан Олоной унагахан аад, Жороошошы байнгүй яахаб даа. Зогйохон аба, эжынэрэйнгээ буянгаар Золтойхон ябанабди даа, тоонто нотагтаа.

Иимэл даа, ураг түрэлэй холбоотой анда нүхэдэйнэй мүнөөдэрэй түхэл шарай. Үнэниинь хэлэхэдэ, эдэ буряадууднай наһананһаамнай дээрэ, бултанай наһанан наашаа, заагагүй ерэхэбди гэлдэн үлөө бэлэй.

Наадан дээрэ уулазатаргаа баяртай, анда нүхэднай!

Ц.ДАГБАЕВА. 2001 он.

УРАГ ТҮРЭЛЭЙ ХОЛБООНЫ ХАЙХАН

Шэтын область дотор, автономито округоо гадуур ажаһуудаг буряадууд тухай бэшэхэ ханалтай, мүн «Алтаргана-2002» буряад нааданда яажа бэлдэжэ байһаарнь һонирхон ионь һарын эхээр Шэтэ хото ошоһон байна. Эдэ асуудалнуудта харюу абахаяа нэл түрүүн автономито округоо гадуур ажаһуудаг буряадуудай Шэтын региональна нийтэ эмхидэ хандабабди. Тэндэ миний һонирхоһон бүхы асуудалнуудта харюу үгэжэ, хэлэжэ, хөөрөжэ үгэхэһөө гадна, зарим дүтын нотагуудаар ябуулажа, тэндэхи буряадуудай байдалтайнь дүтөөр танилсаха арга намда олгоо.

Нотаг дээрэнь зарим буряадуудтай уулзажа хөөрөлдэхэдэмни: «Холошые байдагһаа, сэдхэлээрээ таанартага дүтэбди. Ехэ нааданай дүтэлэе үри бүхы наһанан бодоһон Ага нотагруу шэглэнхэй байна. Түмэн буряадуудай суглархые, наадахые ошожо хараха, һонирхохо бэшэ, харин өөһэдөө нэгэдэмэл делегациин бүридэлдэнь оролсожо, эдэбхитэй хабаадалсаха хүсэл эрмэлзэл дүүрэн байнабди», - гэжэ хэлээд хэн.

Автономито округоо гадуур ажаһуудаг буряадууд тухай хөөрөөгөө эхилахын урда тээ, тэдэнэй аша туһада байгуулагдаһан нийтэ эмхи тухай богонихоноор хэлэхэ хүсэлэнтэйб.

Энэ эмхидэ өөрынгөө гол ажалай хажуугаар һайн дураараа олоһон нотагтэй хэрэгтэй түлөө жүдхэжэ, наһаагаа табин, соёлой олоһонтойнь эдэб хэмжээ ябуулгануудые эмхидхэдэг ёһотойл эдэбхитэд бии гэжэ ойлгооб.

Буряадуудай эблэл анхан 1990 ондо байгуулагдажа, 1998 онһоо автономито округоо гадуур ажаһуудаг буряадуудай Шэтын региональна эмхи болгогдон, нэрэ хаягаа хубилгаһан байха юм.

2000 ондо тус эмхиин 10 жэлэй ойгоор дашарамдуулан тоосоото конференци үнгэргэгдөө. Тэрэ конференци дээрэ түрүүлгшээр Шэтын медицинскэ академиин багша, профессор Н.Н.Цыбиков, 1-дхи орлогшоорнь хотын баннопрачечна трестын директор А.Ц.Доржиев, орлогшоор Ф.Д.

Дамбаев, харюусалгата секретаряар Г.С.Балдоржиева, бухгалтерар А.Ц.Бадмаева гэгшэд һунгагдаһан байна. Арбаад гаран жэлэй туршада нийтэ эмхиин ажалтад буряадуудта аша туһа хүргэхын түлөө оролдоо, горитойхон ажал бүтээгээ.

Мүнөө нийтэ эмхиин дарга, нэгэдэхи орлогшо Анатолий Цыренович Доржиев тухай хэдэн үгэ хэлэмээр. Анатолий Цыренович 1960 ондо Бооржо хотодо түрэнэн. Тэрэ Шэтын багшанарай дээдэ һургуули, хожомоо Хабаровскын филиал-Шэтын гүрэнэй хүтэлбэриин академи дүүргэһэн. Анатолий Цыренович мүнөө Шэтэ хотын банно-прачечна трестын директор, ВЦРК-гай президиумэй ба хүтэлбэриин гэгшүүн, Шэтэ хотодо буддын шажанай дасан барюулаха талаар директор юм. Тэрэ тус эмхиин гол ажалыень ударидан ябууладаг, шамбай шуран, бүхы оройлогшонь гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Автономито округоо гадуур ажаһуудаг буряадууд тухай хөөрөөгөө мүнөө үргэлжэлүүлэе. Ород районуудаар ажаһуудаг буряадуудай ажабайдалынь юрэнхыдөө адлирхуу, дүтэрхы ушарһаа, бүхы районуудые харуулангүйгөөр, олоһонгэдэ эдэбхитэй хабаадалсагад районуудай буряадууд тушаа богонихоноор хөөрээ.

ТҮҮХЫН ХУУДАНА ИРАХАДА...

XVIII зуунай һүүл багаар ород яһатанай Сибири, Байгал шадар руу оло мянгаараа нүүжэ байһан саг бэлэй. Эгээл энэ үедэ ород гүрэнэй засаг түрэ баригшадай хүсэлэлтөөр гэхэ гү, али албадалгаар буряадай хаашуул Энгидэй, Шэтэ, Хёлго мүрэнүүд шадархи тон һайн, үржэл шэмэтэй газарнуудаа ород нүүдэлшэдтэ үгэһэн байна. Иигэжэ тэрэ багаар ажаһууһан буряад угсаатан Ага, Олон гол тээшэ сүлэгдэжэ, һуурижан нотагжаһан, хожомоо Агын Буряадай автономито округ бии болгогдоһон түүхэтэй юм.

Тэрэ үеын орёо сагта эрхэ сүлөөгөө алдахагүй, хариин зоной эрхэ мэдэлдэ орохо дурагүй зарим омогой буряадууд (тэдэнэй тоодо Хуасай уг) тоонто нотагһаа хүдэлжэ үгөөгүй, үлэһэн юм.

Июлиин 12-то хотын түбтэ шэнэ дасанай баригдагтар хүдэлхэ Агын дасанай представительство нээгдэнхэй. Байгша оной июль наһаа эхижэ, Загородная ба Богомягкова гудамжануудай уулазуур газарта нарһан мододой дунда гурбан дабхар ярустай дасанай комплекс баригдаха.

УГДААН ХУУРИНДА

3000 тухай ажаһуугшадай 80 хубинь буряад яһатан болон. Угдаанай буряадууд зарим ород районой буряадуудтай жэшэбол, түрэл хэлээ һайн мэдэдэг, буряадаараа хоорондоо хөөрөлдэдэг. Дунда һургуулидань һурагшад буряад хэлээ үзэнэ, арадайнгаа ёһо заншалые баһааа сахидаг байха юм.

Угдаанайхид Шэтын областин делегациин бүридэлдэ орожо, «Алтарганада» зугаа наадаараа, һур харбалгаар, барилдаагаар хабаадахань.

Угдаан хууриинда 1991 ондо дасан баригдажа, тэндэхи болон дүтын нотагуудай хүзэгшэд эржэ, үргэл мүргэл хэдэг юм.

ОЛОВЯННЫН РАЙОНОЙ УЛААН-СЭСЭГ ХУУРИН

Автономито округоо гадуур ажаһуудаг буряадуудай дундаһаа Оловяннын районой Улаан-Сэсэг хууриин буряадууд спорт болон соёлой хэмжээ ябуулгануудта олоороо, тон эдэбхитэйгээр хабаадалсадаг.

Эндэхи ажаһуугшад мүнөө жэлэй Сагаалганаа үргэн дэлсэтэйгээр үнгэргэһыень бидэ сэнхир экранда хараа бэлэйбди.

Һүүлэй жэлнүүдтэ соёлой

һууринай томо зонһоо байха үхибүүдыньше хабаадалсаха хурагтай. Тэрэнһээ гадна Шэтэ хотодо үнгэргэгдэһэн «Сердце Гэсэра» гэжэ үхибүүдэй фестивалда амжалтатай хабаадажа, дээгүүр һуури эзэлһыень эндэ делимда дурдая.

Улаан-сэсэгэйхид Монгол орондо һеэы гэр, досоохи бүхы бараатайнь захижа бүтээлгээд, «Алтаргана» ехэ нааданай дүримэй ёһоор, һеэы гэрэй конкурсно хабаадалсаха юм. Тус районой делегаци Шэтын областин нэгэдэмэл делегациитай нийлэнгүй, сэхэ рууны Ага ержэ, аминдаа бээ дажа хабаадаха. Тиймэһээ Улаан-Сэсэгэй делегаци областһоо хабаадагшадай түшгэлэхэ бааза, гол хүсэниинь болон.

ОНОНОЙ РАЙОНОЙ «НОВАЯ ЗАРЯ» ХУУРИН

Тус районой «Новая Заря» ажахыда илангаа олоп буряадууд ажаһуудаг юм. Энэ нотагайхид баһал эдэбхитэй, урагшаа наһаатай, буряадайнгаа ёһо заншал наринаар сахидаг гэхээр. Хүгшэн залуугүй буряад хэлээ һайн мэдэдэг, буряадаараа хөөрөлдэдэг, һургуулидань буряад хэлэ үзэдэг гээд һайн талынь тоолобол, яһала олон.

Тэдэ «Алтаргана-2002» ехэ нааданда эрын гурбан нааданһаа һур харбалгаар, бүхэ барилдаагаар, мүн фольклорой конкурсно хабаадалсаха тухайгаа Шэтын буряадуудай нийтэ эмхидэ эртэнһээ мэдүүлһэн байха юм.

ЗУН

Байгаалин үзэгдэлнүүд

Зунай саг ехэ зугаржа зободоггүй, мондогор Хабартаа мунсадуулжа һураһан, мүндэртэй борооһые үзэһэн, шабарташы шаагдаад гараһан, теэд зунаймнай саг зулайгүй хүүгэдтэл зөөлөн, яһагүй бээдэл нугархай, алтан шэнги арюухан, пандал налгайхан, һарадал һаруулан ябадаг. Ноб ногоохон ногоон дээгүүр хульбэржэ хүжихэ, сээсэгүүдые ургуулжа жаргаха, шубуудые хорхойгоор хоолуулжа наадаха, налгайхан зангаараа нарантай урилдаха, үнгэтэ холонго соогуур нийдэлсээд абаха. Тунгалар уһанда тамарха, одоол бултанай дура татама Зунай юм. Хүн зондо шалаагүй, амарха сагые олгодог, инаг дуранай харгы нээхэ, жэмэс эдээтэй эхэ дэлхэйн эрхүүндэ зунай саг зугаалһаар, соло дуудан мундэлбэ даа.

Холоһоо харахадан, хонгёо гэгшээр дуулана. Хүлөө дээгүүр үргэн, тала дайдые, тамаг гэгшэхэгүйе оролдоно хэбэртэй. Зөөлэхэн даруу зангаараа дээгүүрнь элижэ, намайе тойрон,

ташаганаса энээнэ. Алдахана айма, гараа һарбайн доошонь буулгажа яридахые оролдобоб. Зунтага дороол үелжэ, найртань һуубаб, наадандань зоншые хүхибэд.

«Зай, Зунай саг ямар бэ?» «Заяа түхөөбб, замай харгы нээбб, инаг дура залгааб, зонтоёо золгобоб. Залуухан наһыемни голонгуй, залааһа намдаа барижа, орон нотагыемни айлшалуулыт, һөөргөө бусажа ерхэ аргатай ха юм биб», - гэжэ гараараа амаа бүтүүлээд, хамар дороо аргаахан дууарба. Зунайнгаа һэшхэлыень тэбшэн, зулгыхан сэдхэлыень тэжээн, зоригыень үргэн, залааһа ёһо соонь доро дохин баришаданни, үрээлээ дэлгэбэ.

Хаанашы ганса түлеэн гал болохогүй, хэдхидэшы ганса хүн айл болохогүй. Зондоо зол жаргал нэмэлсэнэб, уринэртэе ута наһа үрэнэб, дундыетнай дүүргэнэб гээд, үгээз таһалан, уралаа һунаан,

эрхэлэн татажа, намдаа ойлуулна. Одо мундөөр олон нүхэдые хэнхэйб, баян гартай ганзага ехэтэй, налархай зантай Намараар эхые хэнхэйб. Убиг һайтай, үргэн сээжэтэй Үбэлөөр абые тоилооб. Хобшогүй, холшор хабараар эгышые хээд, дахажа ябахаб. Дүрбэн үндэр түшэлгэ боложо, дүрбэн зүг, найман хизаарһаатнай дүйтэй дүнтэйгөөр түбийн ерүүд түшэлгэ боложо һуухабди гээд, аргагүй ехээр аадар бороогоор аянгалба.

Уужам бээтэй Эхэ дэлхэймнай эрхэ Зуниие үбэргөө абаад, эльбэн байжа хэлэнэ. Эбтэй байха гэшэмнай, эльдин сагые харана даа, хэлэ аман буураха, хулгай худал дарагдажа, үбшэ зоболон номгорхо, наһан ута болохо даа гээд, нургааа тэниилгэн, холье һарабшалаад, нилээдгүй удаан зогсобо. Гэнтэ мһһэд гэжэ, ёһоорынь далай сагаан һүнһөө ама хүрөөд, сагаан мориёо, хуһан сагаан сэргэнэ абажа мордоходоо, дүрбэн үндэр

сагуудые дүнтэй зохидоор угтабд, дүүмэр баахан гэнгүй, дүлөөр соробхилжо байһан зүрхыешни дүнтэлсөөд абахамни. Хүндэ саһаашни зайсуулаад орхиһуу, хүн зондоо туһалжал ябыш даа, зүргэ харгыда төөрингүй, зүрхэ сэдхэлээ зүдэрөөнгүй, ута жолоого урғадуулангүй ябахыешни адислажа үгэхэм гээд, намайгаа тойрон, һуури дээрээ үгэ дуугаа хуряжа, лабхан һуушаба. «Үрээр бодожо, үргэлэй нойроо сэлмээн, сээжинь булгилһан үнэн үгые өөрөөрөө гаргажа, жэлэй дүрбэн сагтай жэгтэйхэнээр уулзажа, жэнхэн байдалай ая жэгүүртэ мэдэрэлээр жэлэн байжа таталбаб даа. Зүрхэнэй долгин, бээын мэдэрэл, аманай хэшэг гурбые гуурһанай хурдаар гүйлгэн бэшэббэ. Аргаахан байжа, аалин һуужа, табтай зохидоор таба арбан үгөөр залган табаруулжа табихан хөөрөөемни үдгыгэр түүхэдэл адлар һанажа, уншан удхалыт, урмашан харыт, хүндэтэ миний арад зон. Уулазатаргаа баяртай!»

Сээг ДАМБАЕВА.

1. Этот случай хочется рассказать вам, дорогие читатели, все же об этом интересно знать и почему бы нельзя немного подсолить.

Село Тунка уже много столетий крепко стоит на земле. Историю его пишут и свои, и заинтересованные ученые со стороны. Недавно район отмечал 330-летний юбилей села, в письменной памяти народа тункинского что есть, все это мимо нас не прошло. И все-таки я напишу об Иване и Бадме - друзьях с детства.

...Истоки реки Тунки находятся далеко в горах, она берет начало у одного из Саянских голцов. Течет Тунка по широкой, просторной, равнинной Койморской долине, собирая на своем пути воды горных рек и речек: Кынгерги, Харагуна, Хайрамты и Хобока, также в Тунку впадают излишки вод озер из Койморских болот. Тунка течет медленно, неторопливо, без особой спешки, будто сама изначально знает, куда направляется, а впадает она в полноводный, быстротечный Иркут, Незнакомец, если окажется в этих местах, путем не заметит, куда она тихонько несется, да и не обязательно ему знать, пускай она течет своим хс у каждого, мол, своя дорога.

2. Там, за казачьим селом Тунка, стоит мост через реку, невзрачный на вид, напоминающий вид усталого человека, постройный, Бог знает когда. Вспоминают его только, когда начинается сенокос на той стороне, да еще открывается сезон на охоту. Конечно, желательно было бы, чтобы мост крепко стоял над рекой, смотрелся красиво. Будем надеяться, что будущее поколение основательно возьмется не только за этот мост. Смотрите, как сейчас начали обустройства бывшую церковь, которая в советское время была колхозным клубом. Теперь она приобрела прежний вид: издали золотым куполом ест, приятно смотрится. Нашу жизнь должны украшать не только величавые Саянские горы и многочисленные аршаны.

3. Так вот нежданно-негаданно встретились старые друзья Иван и Бадма на тункинском том мосту. Иван, как всегда, на резвом коне: с молодости любил на таких ездить, а Бадма - на чернопестром. Откуда в последние годы появились лошади такой масти, которых раньше не было? Радостно поздоровались два друга, слезли с коней. Они - последние дети, которые только сейчас собираются на пенсию. Кажется, они не заметили, как быстро пролетели годы... Есть о чем поговорить, что вспомнить.
- Чем ты, Бадма, занят, когда на пенсию оформляешься? - первым делом спросил друга Иван.
- Какая там пенсия, одна маета. Колхоз, сам знаешь, развалился, контору вслед за этим сожгли, трудовые книжки куда-то исчезли, вот теперь и маемся с оформлением на пенсию, - ответил Бадма.
- И у нас такая же беда. А какой колхоз был - орденосный! Теперь что от него осталось? - подтвердил Иван.

ИВАН И БАДМА - ДРУЗЬЯ ДЕТСТВА

Размышления о времени и о себе

- Как там у тебя дети? - спросил Бадма.

- Они что здесь делать-то будут? Сыновья после армии там остались, кто - в Хабаровске, кто - в Ангарске, дочка замуж вышла, в Калининград улетела. Вот мы с Соней и остались одни, тихонько так живем, - сказал Иван.

- А у тебя, Бадма, как твои?
- Сам знаешь, наших четверо, сын старший в Улан-Удэ, дочка угодила в Агу, отхон - младший Байрака - с нами, младшая дочь Оюна дома, вот так мы с Аюшей и живем, - ответил Бадма.

- Ты-то, Бадма, пошто на коне, поди, чем-то занимаешься? - спросил Иван.

- Я что делаю? Охраняю облепиховую плантацию в Токурене. Сейчас август, а в сентябре-октябре наши будут собирать урожай, - отвечал Бадма.

А получается так, что Иван с отцом с детства проработал на колхозной свиноферме, имел кое-какой опыт в этом деле, а Бадма - сын Анду - самого передового в колхозе скотника-пастуха молочного-товарной фермы, получил образование в совпартшколе, после семи-восьми классов там готовили кадры среднего звена (бригадиров и заведующих фермами). Некоторые расторопные становились управляющими отделениями, вплоть до председателей колхозов. Бадму вполне устраивало работать заведующим фермой, справлялся с этой работой хорошо.

С этой самой перестройкой повсеместно распались и свинофермы, и молочные фермы, также исчезли тракторно-полеводческие бригады. Сейчас мы видим разрушенные здания, опустевшие поля, заросшие бурьяном. Страшно смотреть на это зрелище.

Иван спрашивает у Бадмы: - Что же произошло с вашим селом? Затопило, говорят...

- Это результат бездумной мелиорации, осушали Койморские болота, получилось обратное, - ответил Бадма.

- Опять-таки начальство что смотрит? - не унимается Иван.

- Что ты говоришь, ихняя задача большая. Велика беда, что село топится... Остаются только надеяться на приход хороших времен, - уклончиво ответил Бадма.

4.

Были хорошие времена, в колхоз пришел тогда молодой специалист - агроном, вскорости его избрали председателем. Это был период, когда началась горбачевская перестройка, а Маринуев, будучи очень хватким мужиком, так сказать рыночно ориентированным, в годы своего правления взялся выращивать облепиху в Токурене. До сих пор жители района пользуются отменной продукцией с плантации. Еще Маринуев задумал организовать дойку коров в селе Бадмы, получился лечебный кумыс. Дальше - больше: открыл кафе на источнике Вершина, попутно пошла реализация кумыса отдыхающим. Стал предлагать желающим поэмы, пельмешки из све-

жего мяса, умудрился развести гусей и уток на озерах, где обильный запас бормаша. Методом народной стройки построил новый спортзал, детсад, школу, дома. На очередных выборах такого продвинутого председателя народ избрал депутатом Народного Хурала.

Во время беседы Иван и Бадма невольно вспомнили того председателя, каждый из них имел свое мнение о нем.

- А как получилось, что после депутатства в Хурале, Маринуев сдал колхоз, не остался дальше работать? - задал вопрос Иван.

- Знаешь, что у нас в районе давно стало правилом: не уважать таких, как Маринуев, ибо он стал, если прямо сказать, первым претендентом на руководящую должность. Поэтому его тихонько отодвинули, - ответил Бадма.

- Ах, вот как! Еще и так бывает, да? Смотря, сейчас в районе начальство, говорят, очень много совещается. О чем они так долго говорят? - спросил у друга Иван.

- Что больше им делать-то? Были колхозы и совхозы, фермы и бригады - их не стало. Что осталось из промышленных предприятий, куда им ездить-то? Пускай совещаются, кому они мешают, - твердо выразил свое мнение Бадма.

- А я-то, Бадма, можно прямо сказать, балагурия. У меня рыбалка, где удочкой, где укладкой сетями. Торговлю рыбальками на базаре в Тунке и Аршане, - сказал Иван. - А почему народ все время ругает этих ноёнов-то? Я частенько балагую с ними на базаре.

- Знаешь, Иван, мы царя ругали и его свергли, сейчас на чем свет стоит, ругаем Ленина. Поминишь, как Сталина критиковали, что он такой-сякой, а войну мы со Сталиным выиграли, так или нет? Потом пришел Хрущев, тот кукурузу заставил выращивать в Сибири, из кукурузного силоса молоко потекло ручейком. Он кукурузу мать всем показал, еще предотвратил, говорят, третью мировую войну, опять его ругали, - начал рассуждать Бадма.

- Все это не нашего ума дело, Бадма, давай о сегодняшнем времени. Вот пришел новый президент в республику, а его будут ругать? - перевел разговор на Другой лад Иван.

- У каждого, Иван, свои задачи. К тому же, все впереди, время покажет. Самое главное, он правильно взялся за омоложение кадров в правительстве и твердо сказал, что в республике почти половина населения проживает в селах и деревнях. Призвал всех вернуться лицом к сельскому хозяйству, потребовал обратить внимание на переработку сельскохозяйственной продукции на месте. Еще грибы и ягоды перерабатывать, - добавил Бадма.

- О, как это хорошо. Еще рыбалку бы пустить на консервы, - обрадовался Иван Яковлевич.

- Еще облепиху, что я, зря охраняю, что ли, тоже на варенье, - вставил свое Бадма.

- Тогда и мелькомбинат, и плодоовощной завод надо снова пустить, чтобы зерно молили, картошку - на крахмал. Все свое надо иметь, - деловито сказал Иван.

Тут же он вспомнил, как в детстве до его села доносился мелькомбинатовский гудок.

Под конец Иван спрашивает у Бадмы:

- Однако ты, Бадма, как я смотрю, много читаешь, что ли? Разбираешься в политике, экономике, куда район и республика двигаются.

- Как же, - сказал Бадма. - Не будешь знать, кто с тобой будет считаться, в курсе событий быть надо, иначе какой интерес так себе жить-то? Вот, например, я охраняю облепиховую плантацию в Токурене, скот приходится отгонять, люди другой раз появляются, спрашивая у них, есть ли разрешение? Если нет, то иногда сам решаешь, не будешь же людей с пустыми ведрами отправлять, жалко, что ли этой облепихи? Убирают вручную, механизация не дошла. Дальше что? Сиж у костра, чай гоняю, книжки, какие под руку попадутся, читаю. А ты что же сам не читаешь?

- Где, Бадма, у меня нынче есть время? И в молодые годы, сам знаешь, с этими свиньями не до читалки было, сейчас тем более, ударился в рыбалку, где начитаешься, если даже желаешь. Там, когда с удочкой на озере, все на свете забываешь, иногда забываешь покусать, такое у нас занятие, Бадма. Я-то у костра, как ты, не сижу и не читаю Норбекова какого-то...

Рассуждения двух друзей правомерны, только сейчас власть наверху начинает понимать, что натворили в ходе ломки все и вся. На самом деле, где вы, наши читатели, видели, чтобы сломали целую систему и мечтают построить развитый капитализм?

Мой друг из Усолье-Сибирского, директор мясокомбината, при встрече рассказывал, что они (мясокомбинатовцы) сеют более 1000 гектаров зерновых, более 100 гектаров картофеля, сейчас строят свиноконкомплекс на 1000 голов на немецком оборудовании, где будут обслуживать всего 9 опе-

раторов. Вот это новый подход, это же ведь совершенно вписывается в так называемую модернизацию, новое рыночное мышление. Скажите-ка, когда и где мясоккомбинаты самостоятельно занимались производством?!

«Грех нам бедно жить», - рассуждает сибирский писатель Валентин Распутин. Дважды он прав, сейчас многие не понимают, зачем мы «кормим» Запад своими отчислениями, а сами потом под большие проценты берем оттуда инвестиции, где логика?

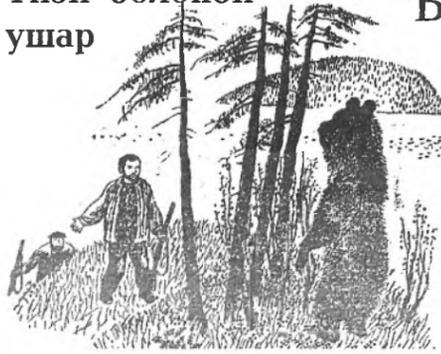
Или же возьмем наш район. Волею судьбы в свое время получивший статус Национального парка Российского государства. Скажите, пожалуйста, кому и чем помешал парк? Помешал пахать землю, разводить скот, интенсивно заниматься производством и экономикой? Я как один из создателей парка, проработавший со дня его образования более 13 лет, на своей шкуре испытал, знаю, что парк, его статус несколько не мешали и не будут мешать развитию района. Сейчас высшая власть на первый план выдвинула экологию, охрану окружающей среды, а район может классически воспользоваться статусом Национального парка. Сегодня Министерство природных ресурсов России своим приказом назначило такого человека, который даст новый импульс району и парку, только надо в полном согласии построить работу, взаимодействовать в вопросах использования природных ресурсов в пользу народа, в его интересах.

5. Совсем скоро Ивану и Бадме уходить на заслуженный отдых. Пока в этой суете они не замечают, на какую высоту своего жизненного пути они поднимаются, потом же будет медленный спуск. Они еще не отошли от активной позиции, но рыбалку на озерах, охрану облепиховой плантации два друга не оставят.

Автор тем временем не упускает момента сказать своим читателям, что Иван с Бадмой прежде, чем разойтись на тункинском мосту, крепко пожали друг другу руки.

Владимир СЫРЕНОВ.

Үнэн болоһон ушар

Барилдааша Балан таабай гэжэ нутаг соогоо нэршээн Доржо таабайтай 1965 онһоо танил һэнби. Нэгтгэ зун Балан таабай, Дэмбэ таабай, би гурбан байсын саадахи хужарта нууя гэлсээд, хүбэтын гол өөдэ морёор ошободби.

Үдэшлэн агнууриингаа газарта амарха үедөө баабайтай барилдаһан ушараарнь һонирхобод.

БАРИЛДААША БАЛАН ТААБАЙ

Тэрэ үеэр баабгай холын гүүртэдэ үхэр барья гэжэ дуулдаад, отделениян ноён Балан таабайг энэ баабгайг үргөөгыш гэжэ хэлээ.

«Тиһхэдэнь таба хүрэдэг буу абаад, хажуудам дорбинотгой нэгэ нүхэрые үгөөд, морёор эльгээгээ һэн. Ошоходомнай, боори дээрэ буртаг бургааһан соо барноулһан үхэр хэбтэнэ.

Хараад, һайн газар олоод, модной саана бинь хоргодоод, хоюулан нуубабди. Уданшьегүй эмэ баабгай хубүүгээ дахуулаад, хойноһоонь буруун баабгай гаража ерзэб. Эхэ баабгайень буудажархибаб. Тархи дээгүүрээ мухараад лэ унашаба. Тиһхэдэнь би тэрэ жэжэ хоёрыень буудахадам, бургааһан руу гүйлдөөд лэ үгы болошобод. Харахадамни, баабгай 30 метры саана хэбтэнэ. Нүхэртээ упуули модон дээрэ нуугаад, тамхияа татажа нуунабди. Буугаа тээ саанахана модондо түшүүрлэнхэйдди. Гэнтэ харахадамни, унаһан баабгайн шэхэн

хүдэлһэн шэнгээр харагдаба. Бууемни асарал даа, контрольно буудажархиһуу гэхэдэми, унаа хадаа үхөө ааб даа гэжэ нүгөөдэми.

Муу тудагдаа наа, хай, хүдэлхэ байгаа гэжэ ханаад, ханаа амар нуунаб.

Гэнтэ тэрэ шолмомни бодоод, ман тээшэ гүйжэрхибэ. Нута харайжа бодомсоороо, дээрэмни орошобо. Хоёр шэхэндэнь аһажа, үрдижэ баряад лэ байнаб, нүхэртөө: «Буудыш, буудыш», - гэжэ хашхарнаб. «Баабгайн шэхэл алдаагүйл наа», - гэжэ ханаан соомни ороно. Буугай абьян гаранагүй. Баабгай үлэи муухайгаар абьян гарана. Тархияа иишэ тиһхэнь нэжэринэ, эрыоулнэ, сохино. Буртаг бургааһан соо шэхэндэнь аһалданхай байнаб. Гар эсэжэл байна. Баабгайн бөөри доро байхада, би дээрэнь байгаад, баряад лэ байгаа һэм, носоодоһоор байгараа, бинь бөөри доро, баабгай бөөри дээрэ болоходоо, нам дээрэ орошобо. Хоёр шэхэнһэнь баряад хэбтэн,

ан гэшэ ааб даа гээд лэ, барилдаанай мэхээр баруун хүлөөрөө бии-үгы шадалаараа дээгүүрээ хаяжархибаб. Баабгайн хада руу мухарахадань, талаан болоходоо, буумни хажуудамни байба. Буугаашые абахадаад, дээрэ дээрһэнһэ лэ буудабаб. Баабгай доро хэбтэнэ, бземни абаха танаггүй үбдэнэ.

Баруун хүлни галаар шатааһан шэнги. Нюур, гар хуу шуһан, зүрхэн мэдээгүй сохилно. Нуун сасуугаа би мэдээгээ алдажа унашабаб. Үнишье, удааншье болобо гү, мэдээ ороходомни, хажуудамни гүүртэнхид ерээд байгаа һэн.

Юун болооб гэхэдэ, баабгайн маанад тээшэ гүйжэ ерэхэдэ, минингээ носоодоһоор байтар, тэрэ нүхэр боломорни айгаад, гүүртэ руу гүйжэ ошоод, «Балан баабгайда барноулшоо» гээд, хүнүүдые асарһан байгаа. Тиһххаар баряад байһан баабгайем бууджа алахагүй.

Тиһхэдэ минни баруун хүлэй шүрбэһэн таһараа һэн. Тэрэ гэнээр бишье һайн болоо һэм, тиһгээд бага-бага доходлогби».

Бато ДАШИЕВ.

№63 (21606)

Дүжэрэг

№22 (580)

Понедельник, 9

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «Доброе утро»
10.00, 13.00, 16.00, 19.00 Новости
10.05 «Малахов +»
11.20 «Модный приговор»
12.20 «Контрольная закупка»
13.20 Т/с «Агент национальной безопасности»
14.20 «Детективы»
15.00 Другие новости
15.20 «Понять. Простить»
16.20 «Рецепт счастья»
17.00 Т/с «Огонь любви»
18.00 «Федеральный судья»
19.20 Жди меня
20.00 «Короли смеха»
20.20 «След»
21.00 Т/с «Принцесса цирка»
22.00 «Время»
22.30 Т/с «Морской патруль»
23.30 «Гладиаторы футбола»
00.50 Чемпионат Европы по футболу 2008 г. Сборная Румынии - сборная Франции. Прямой эфир из Швейцарии
03.00 «Воронка времени»
03.50 Х/ф «Нарушители кодекса»
05.20 «Детективы»

«РОССИЯ»

05.45 «Доброе утро, Россия!»
06.35, 08.35 Вести-Бурятия (на бур. яз.)

07.35, 09.34 Вести-Бурятия
09.50 Х/ф «Конец «Сатурна»
11.45, 18.50 Вести. Дежурная часть
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 Вести
12.25 Вести-Бурятия
12.45 Т/с «Частный детектив»
13.40 Х/ф «Россия молодая»
15.20 Вести-Бурятия
15.40 Т/с «Взрослые игры»
16.35 «Суд идет»
17.30 «Кулагин и партнеры»
18.30 Вести-Бурятия
19.05 Т/с «Женщина без прошлого»
20.00 Т/с «Родные люди»
21.30 Вести-Бурятия
21.50 Х/ф «Казачи-разбойники»
23.35 «Синемания»
00.00 «Честный детектив»
00.35 «Вести+»
00.55 Х/ф «Филадельфийская история»
03.05 «Городок». Дайджест
03.30 Футбол. Чемпионат Европы. Нидерланды - Италия

КУЛЬТУРА

08.00 «Евроныюз»
11.00, 20.30, 00.30 Новости культуры
11.20 «В главной роли...»
11.50 Х/ф «Дачники»
13.35 Линия жизни. Павел Лунгин
14.30 «Мой Эрмитаж»
15.00 Х/ф «Дни Турбиных» 1 с.
16.20 Д/ф «Владимир Арнольд»
17.00 М/с «Звездный пес»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ • 21-62-62 • ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ •

Вторник, 10

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «Доброе утро»
10.00, 13.00, 16.00, 19.00 Новости
10.05 «Малахов +»
11.20 «Модный приговор»
12.20 «Контрольная закупка»
13.20 Т/с «Агент национальной безопасности»
14.20 «Детективы»
15.00 Другие новости
15.20 «Понять. Простить»
16.20 Рождение легенды. «Бриллиантовая рука»
17.00 Т/с «Огонь любви»
18.00 «Федеральный судья»
19.20 «Пусть говорят»
20.00 «Короли смеха»
20.20 «След»
21.00 Т/с «Принцесса цирка»
22.00 «Время»
22.30 Т/с «Морской патруль»
23.30 «Нонна Мордюкова. О любви»
00.50 Чемпионат Европы по футболу 2008 г. Сборная России - сборная Испании. Прямой эфир из Австрии
03.00 Х/ф «Планета обезьян»
05.00 «Под наблюдением»

«РОССИЯ»

05.45 «Доброе утро, Россия!»
06.35, 08.35 Вести-Бурятия (на бур. яз.)
07.35, 09.34 Вести-Бурятия
09.55 «Бамбаахай»
10.10 Спорт-центр
10.25 Тайзан
10.50 Т/с «Крот»
11.45, 18.50 Вести. Дежурная часть
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 Вести
12.25 Вести-Бурятия
12.45 Т/с «Крот»
13.45 Х/ф «Россия молодая»
15.20 Вести-Бурятия
15.40 Т/с «Взрослые игры»
16.35 «Суд идет»
17.30 «Кулагин и партнеры»

18.30 Вести-Бурятия
19.05 Т/с «Женщина без прошлого»
20.00 Т/с «Родные люди»
21.30 Вести-Бурятия
21.50 Х/ф «Казачи-разбойники»
23.35 Х/ф «Камуфляж»
01.25 «Вести+»
01.45 Х/ф «Бедные родственники»
03.30 Футбол. Чемпионат Европы. Греция - Швеция

КУЛЬТУРА

07.30 «Евроныюз»
11.00, 20.30, 00.30 Новости культуры
11.20 «В главной роли...»
11.50 Х/ф «Поединок»
13.30 «Тем временем»
14.25 Academia
14.50 Х/ф «Дни Турбиных»
16.05 95 лет со дня рождения композитора. «Музыкальная история от Тихона Хренникова»
17.00 М/с «Звездный пес»
17.25 М/ф «Веселая карусель»
17.30 Т/с «Приключения в каникулы». «Таинственный иностранец»
18.00 Д/ф «Майкл Фарадей»
18.10 Д/с «Все о животных». «Капибара»
18.35 Дворцовые тайны. «Иван Шувалов, или Первый меценат»
19.00 «Мелодия стиха»
19.05 Д/ф «Сигирия - сказочная крепость»
19.20 К 165-летию со дня рождения Эдварда Грига. Концерт для фортепиано с оркестром. Солист Л.О. Андснес
20.00 Ночной полет
20.55 Х/ф «Берегись автомобиля»
22.25 Больше, чем любовь. Эрнст Бирон и императрица Анна Иоанновна
23.05 Д/с «Соблазненные Странной Советов». «Приключения итальянцев в новой России»

17.25 М/ф «Жили-были...»
17.30 «Анды всерьез»
18.00 Д/ф «Фриггоф Нансен»
18.10 Д/с «Все о животных». «Шимпанзе»
18.35 Пленницы судьбы. Мария Меншикова
19.00 «Мелодия стиха»
19.05 Д/ф «Баальбек. Столпы Юпитера»
19.20 Достояние республики. Гнездовское городище
19.30 «БлокНОТ»
20.00 Ночной полет
20.55 Х/ф «Блондинка за углом»
22.15 80 лет со дня рождения Всеволода Кузнецова. «Счастливые дни счастливого человека»
23.00 «Защита Грушина»
23.35 «Тем временем»
00.50 «Мелодия стиха»
00.55 Про арт
01.25 Легенды мирового кино. Янина Жеймо
01.50 Д/ф «Ребро». Портрет жены художника на фоне эпохи
02.40 Д/с «Экватор». «Реки солнца»
03.35 Д/ф «Баальбек. Столпы Юпитера»

«АРИГ УС»

08.10 «Абитуриент-2008». Погода «Знаки зодиаки»
08.30 М/с «Ох уж эти детки»
09.00 «Улан-Удэ: инструкция по применению». Погода
09.30 Необъяснимо, но факт
10.30 Т/с «Счастливы вместе»
11.30 Т/с «Саша плюс Маша»
12.00 М/с «Крутые бобры»
12.30 М/ф «Жизнь и приключения робота - подростка»
13.00 М/с «Губка Боб Квадратные Штаны»
13.30 М/с «Детки подросли»
14.00 М/с «Тоталли Спайс»
14.30 «Такси»
15.00 «Победоносный голос верующего». «Знаки зодиаки»
15.30 «Дом-2. Live»
16.10 Х/ф «Красавчик Алфи, или чего хотят мужчины»

19.00 «Восточный экспресс». Погода
19.15 «Абитуриент-2008». «Знаки зодиаки»
19.30 Т/с «Гуманоиды в Королеве»
20.00 «Восточный экспресс». Погода. «Новостя»
20.35 «Улан-Удэ: инструкция по применению»
21.00 Т/с «Счастливы вместе»
22.00 «Дом-2. Город любви». «Знаки зодиаки»
23.00 «Восточный экспресс». Погода. «Новостя»
23.35 Х/ф «Миллион лет до нашей эры»

«ТИВИКОМ»

07.00 «Сам себе хозяин»
07.40 «Безобразия красоты»
08.05 Т/с «Рекламный облом»
08.35 «Ради смеха»
09.05 Т/с «Друзья»
10.30, 13.30, 20.30, 00.30 «24»
11.00 «В час пик»
12.00 «Час суда»
13.00 «Школьное ТВ»
14.00 «С.С.С.Р.»
14.55 Х/ф «Полтергейст: другая сторона»
16.20 Х/ф «Полтергейст: последняя глава»
19.00 «В час пик»
20.00 «Наш город»
21.00 Концерт «Заметки Предсказамуса»
23.00 «Чрезвычайные истории»: «Не родись красивой, или Пластика звезд»
00.00 «Наш город»
01.00 «Актуальное чтиво»
01.15 Х/ф «Звуки»
02.25 «Наш город»

«СТС - БАЙКАЛ»

06.25, 07.15, 07.40, 08.10, 08.25, 00.25, 00.50, 01.20, 01.55, 02.20, 02.50, 03.20 Скажи на СТС-Байкал
18.55, 20.05, 21.55, 23.35, 00.55, 01.55 Прогноз погоды: Бурятия

06.00 Профилактические работы
13.30, 18.30, 00.00 Истории в деталях
14.00 М/с «Приключения Вуди и его друзей»
14.30 М/с «Приключения Джеки Чана»
15.00 М/с «Приключения Базза Лайтера и звездной команды»
15.30 М/с «Школа волшебниц»
16.00 «Сабрина - маленькая ведьма»
16.30 Галилео
17.00 Т/с «Моя прекрасная няня»
17.30 Т/с «Герои»
19.00 Т/с «Папины дочки»
20.00 Т/с «Я лечу»
21.00 Т/с «Сердцедажки»
21.58 Скажи!
22.00 Х/ф «Американский пирог. 2»
00.30 «Кинотавр» в деталях
01.30 Т/с «Моя команда»
04.10 Музыка на СТС-Байкал

ДТВ

09.00 Удачное утро
09.50 Музыка на ДТВ
09.55 Телемагазин
10.25 Мультфильмы
11.30 «Самое смешное видео»
12.00 «Осторожно, модерн-2!»
12.30 Т/с «Комиссар Рекс»
13.30 Х/ф «Волки в зоне»
15.30 Т/с «Утомленные славой»
16.00 Т/с «Крутой Уокер»
17.00 Т/с «Комиссар Рекс»
18.00 Т/с «Безмолвный свидетель»
18.30 Т/с «С.С.И. Место преступления Лас-Вегас»
19.30 Х/ф «Сегодня ты умрешь»
21.30 Чудеса со всего света
22.30 «Осторожно, модерн-2!»
23.00 «Самое смешное видео»
23.30 «Самое невероятное видео»
00.30 Т/с «Безмолвный свидетель»
01.00 Т/с «С.С.И. Место преступления Лас-Вегас»
02.00 «Голые и смешные»
02.30 Чудеса со всего света
03.25 «Карданный вал +»
03.55 «Голые и смешные»
04.25 «В засаде»

«ТИВИКОМ»

06.25 «Вечер с Тиграном Кеосаяном»
07.00 «Наш город»
07.40 «Африка: карлики и великаны»
08.10 Т/с «Рекламный облом»
08.35 «Ради смеха»
09.05 Т/с «Друзья»
10.30 «Наш город»
11.00 «В час пик»
12.00 «Час суда»
13.00 «Наш город»
13.30, 20.30, 00.30 «24»
14.00 «Частные истории»
15.00 Х/ф «Сдвинутый»
19.00 «В час пик»
20.00 «Наш город»
21.00 Концерт «Египетские ночи»
23.00 «Чрезвычайные истории»
00.00 «Наш город»
01.00 «Актуальное чтиво»
01.15 Х/ф «Груз 200»
03.00 «Наш город»

«СТС - БАЙКАЛ»

06.25, 07.15, 07.40, 08.10, 08.25, 00.25, 00.50, 01.20, 01.55, 02.20, 02.50, 03.20 Скажи на СТС-Байкал
05.55, 07.15, 08.10, 09.25, 11.15, 18.55, 20.05, 21.55, 23.35, 00.55, 01.55 Прогноз погоды: Бурятия
06.00 М/с «Человек-паук»
06.55 М/с «Смешарики»
07.00 Т/с «Моя прекрасная няня»
07.30 Т/с «Папины дочки»
08.00 Т/с «Я лечу»
09.00, 13.30, 00.00 Истории в деталях
09.30 Т/с «Сердцедажки»
10.30 Т/с «Моя прекрасная няня»
11.30 Т/с «Дочки-матери»
12.30 Т/с «Вся такая внезапная!»
13.00 М/с «Оливер Твист»
14.00 М/с «Приключения Вуди и его друзей»
14.30 М/с «Приключения Джеки Чана»
15.00 М/с «Приключения Базза Лайтера и звездной команды»

ДТВ

09.00 Удачное утро
09.50 Музыка на ДТВ
09.55 Телемагазин
10.25 Мультфильмы
11.30 «Самое смешное видео»
12.00 «Осторожно, модерн-2!»
12.30 Т/с «Комиссар Рекс»
13.30 Х/ф «Неустановленное лицо»
15.30 Т/с «Утомленные славой»
16.00 Т/с «Крутой Уокер»
17.00 Т/с «Комиссар Рекс»
18.00 Т/с «Безмолвный свидетель»
18.30 Т/с «С.С.И. Место преступления Лас-Вегас»
19.30 Х/ф «Большая драка»
21.30 Чудеса со всего света
22.30 «Осторожно, модерн-2!»
23.00 «Самое смешное видео»
23.30 «Самое невероятное видео»
00.30 Т/с «Безмолвный свидетель»
01.00 Т/с «С.С.И. Место преступления Лас-Вегас»
02.00 «Голые и смешные»
02.30 Чудеса со всего света
03.25 «Карданный вал +»
03.55 «Голые и смешные»
04.25 Т/с «Иерихон. Город обреченных»
05.10 Ночной клуб
07.10 Т/с «Секретный агент Макгайвер»

Среда, 11

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «Доброе утро»
10.00, 13.00, 16.00, 19.00 Новости
10.05 «Малахов +»
11.20 «Модный приговор»
12.20 «Контрольная закупка»
13.20 Т/с «Агент национальной безопасности»
14.20 «Детективы»
15.00 Другие новости
15.20 «Понять. Простить»
16.20 «Рихард Зорге, которого мы не знали»
17.00 Т/с «Огонь любви»
18.00 «Федеральный судья»
19.20 «Пусть говорят»
20.00 «Короли смеха»
20.20 «След»
21.00 Т/с «Принцесса цирка»
22.00 «Время»
22.25 «План «Кавказ»
23.30 Х/ф «Неверность»
00.50 Чемпионат Европы по футболу 2008 г. Сборная Чехии - сборная Португалии.

РОССИЯ

05.45 «Доброе утро, Россия!»
06.35, 08.35 Вести-Бурятия (на р. яз.)
07.35, 09.34 Вести-Бурятия
09.50 «Старые русские бабки. Никитична-Маврикиевна»
10.45 Т/с «Крот»
11.45, 18.50 Вести. Дежурная часть
12.00, 15.00, 18.00, 21.00 Вести
12.25 Вести-Бурятия
12.45 Т/с «Крот»
13.45 М/ф «Жил-был пес». «Герой»
14.00 Д/с «Голубая планета. Истории океанов»
15.20 Вести-Бурятия
15.40 М/ф «Символы нашей страны». «Шайбу! Шайбу!»

16.35 «Суд идет»
17.30 «Кулагин и партнеры»
18.30 Вести-Бурятия
19.05 Т/с «Женщина без прошлого»
20.00 Т/с «Родные люди»
21.30 Вести-Бурятия
21.50 «Измайловский парк». Большой юмористический концерт
23.35 Х/ф «Летние люди»
01.25 «Кинескоп». «Каннский кинофестиваль»
02.20 Х/ф «Мужская компания»
03.30 Футбол. Чемпионат Европы. Швейцария - Турция

КУЛЬТУРА

07.30 «Евроныус»
11.00, 20.30, 00.30 Новости культуры
11.20 «В главной роли...»
11.50 Х/ф «Гамлет Шигровского уезда»
13.15 «Апокриф»
13.55 «Кухня» спортивной документалистики»
14.35 Д/ф «Старый город Страсбурга»
14.50 Х/ф «Дни Турбиных» 3 с.
15.55 В.Астафьев. «Затеси»
16.20 «Песня слышится и не слышится...». Василий Соловьев-Седой
17.00 М/с «Звездный пес»
17.25 М/ф «Веселая карусель»
17.30 Т/с «Приключения в каникулы». «Операция «Одуванчик»
18.00 Д/ф «Троица». Рублев»
18.10 Д/с «Все о животных». «Суррикации»
18.35 Петербург: время и место. «Молоточков лапки цепки»
19.00 «Мелодия стиха»
19.05 Д/ф «Трогир. Старый город. Упорядоченные лабиринты»
19.20 «Царская ложа»
20.00 Ночной полет
20.55 Х/ф «Гусарская баллада»
22.30 Власть факта
23.15 Поэт Олег Погодин
00.10 Д/ф «Летний дворец. Сады таинственной императрицы»

00.50 «Мелодия стиха»
00.55 Х/ф «Жизнь и приключения Николаса Никльби» 2 с.
02.35 Д/ф «Трогир. Старый город. Упорядоченные лабиринты»
02.55 Д/с «Экватор». «Парадокс Анд»

АРИГ УС

06.30 «Восточный экспресс». Погода. «Новости»
07.10 «Абитуриент-2008». «Знаки зодиаки»
07.30 «Улан-Удэ: инструкция по применению». Погода
08.00 «Такси»
08.30 М/с «Ох уж эти детки»
09.00 «Восточный экспресс». Погода
09.30 Необъяснимо, но факт
10.30 Т/с «Счастливы вместе»
11.30 Т/с «Гуманоиды в Королеве»
12.00 М/с «Крутые бобры»
12.30 М/ф «Жизнь и приключения робота - подростка»
13.00 М/с «Губка Боб Квадратные Штаны»
13.30 М/с «Детки подросли»
14.00 М/с «Тоталли Спейс»
14.30 Т/с «Счастливы вместе»
15.00 «Победоносный голос верующего». «Знаки зодиаки»
15.30 «Дом-2. Live»
16.20 Х/ф «Смотрите все. com»
19.00 «Восточный экспресс». Погода
19.15 «Абитуриент-2008». «Знаки зодиаки»
19.30 Т/с «Гуманоиды в Королеве»
20.00 «Восточный экспресс». Погода. «Новости»
20.35 «Улан-Удэ: инструкция по применению»
21.00 Т/с «Счастливы вместе»
22.00 «Дом-2. Город любви». «Знаки зодиаки»
23.00 «Восточный экспресс». Погода. «Новости»
23.35 Х/ф «Сохраняя веру»

ГИВИКОМ

06.25 «Вечер с Тиграном Кеосаяном»
07.00 «Наш город»
07.40 «Африка: карлики и великаны»
08.10 Т/с «Рекламный облом»
08.35 «Ради смеха»
09.05 Т/с «Друзья»
10.30 «Наш город»
11.00 «В час пик»
12.00 «Час суда»
13.00 «Наш город»
13.30 «24»
14.00 «Частные истории»
15.00 Х/ф «Невозможно зеленые глаза»
19.00 «В час пик»
20.00 «Наш город»
20.30 «Дамские штучки»
21.00 Концерт «Избранное»
00.05 Мурзилки International. «Парад пародий»
01.35 «Сеанс для взрослых»

СТС - БАЙКАЛ

06.25, 07.15, 07.40, 08.10, 08.25, 00.25, 00.50, 01.20, 01.55, 02.20, 02.50, 03.20 Скажи на СТС-Байкал
05.55, 07.15, 08.10, 09.25, 11.15, 18.55, 20.05, 21.55, 23.35, 00.55, 01.55 Прогноз погоды: Бурятия
06.00 М/с «Человек-паук»
06.55 М/с «Смешарики»
07.00 Т/с «Моя прекрасная няня»
07.30 Т/с «Папины дочери»
08.00 Т/с «Я лечу»
09.00, 18.30, 23.10 Истории в деталях
09.30 Т/с «Сердцеелдки»
10.30 Т/с «Моя прекрасная няня»
11.30 Т/с «Дочки-матери»
12.30 Т/с «Вся такая внезапная!»
13.00 М/с «Оливер Твист»
13.30 Истории в деталях на СТС-байкал
14.00 М/с «Приключения Вуди и его друзей»
14.30 М/с «Приключения Джеки Чана»

15.00 М/с «Приключения Баэза Лайтера и звездной команды»
15.30 М/с «Школа волшебниц»
16.00 «Сабрина - маленькая ведьма»
16.30 Галилео
17.00 Т/с «Моя прекрасная няня»
17.30 Т/с «Герои»
19.00 Т/с «Папины дочери»
20.00 Т/с «Я лечу»
20.58 Скажи!
21.00 Х/ф «Компаньон»
00.00 «Кинотавр» в деталях
01.00 Х/ф «В поисках приключений»
02.45 Т/с «Танцы под звездами»
04.10 Музыка на СТС-Байкал

ДТВ

09.00 Удачное утро
09.50 Музыка на ДТВ
09.55 Телемагазин
10.25 Мультфильмы
11.30 «Самое смешное видео»
12.00 «Осторожно, модерн-2!»
12.30 Т/с «Комиссар Рекс» 7 с.
13.30 Х/ф «Отель «У погибшего альпиниста»
15.30 Т/с «Утомленные славой»
16.00 Т/с «Крутой Уокер»
17.00 Т/с «Комиссар Рекс»
18.00 Т/с «Безмолвный свидетель»
18.30 Т/с «С.S.I. Место преступления Лас-Вегас»
19.30 Х/ф «Лесной воин»
21.30 Чудеса со всего света
22.30 «Осторожно, модерн-2!»
23.00 «Самое смешное видео»
23.30 «Самое невероятное видео»
00.30 Т/с «Безмолвный свидетель»
01.00 Т/с «С.S.I. Место преступления Лас-Вегас»
02.00 «Голые и смешные»
02.30 Чудеса со всего света
03.25 «Карданный вал +»
03.55 «Голые и смешные»
04.25 Т/с «Иерихон. Город обреченных»
05.10 Ночной клуб
07.10 Т/с «Секретный агент Макгайвер»

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ 21-62-62 ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

Четверг, 12

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 19.00 Новости
07.10 «Неизвестный Кремль»
08.00 Х/ф «Кадриль»
09.30 «Играй, гармонь любимая» в Кремле. Праздничный концерт
11.10 Х/ф «Приходите завтра»
13.20 «Людмила Зыкина. «Как не любить мне эту землю...»»
14.20 Х/ф «На безымянной выте»
18.00 Документальный фильм
19.30 «Две звезды»
22.00 «Время»
22.20 Х/ф «Если ты меня слышишь»
00.10 «Красный хоккей»
00.50 Чемпионат Европы по футболу 2008 г. Сборная Хорватии - сборная Германии. Прямой эфир из Австрии
03.00 Х/ф «Лучше не бывает»
05.30 Х/ф «Совершенство в пикселях»

РОССИЯ

05.45 Х/ф «Гость с Кубани»
08.05 Х/ф «Женитьба Бальзамина»
09.50 М/ф «Бременские музыканты»
10.10 Концерт Дмитрия Хворостовского

11.20 Х/ф «Кубанские казаки»
13.10 Х/ф «Граф Монтенегро»
15.00, 21.00 Вести
15.10 Х/ф «Мужики!..»
17.00 Москва. Кремль. Церемония вручения Государственных премий Российской Федерации
18.00 «Жизнь в ритме марша. Братья Покрасс»
19.00 Х/ф «Если у вас нету тети.»
01.20 «Россия молодая». Праздничный концерт
03.30 Футбол. Чемпионат Европы. Австрия - Польша
05.45 Х/ф «Формула успеха»

КУЛЬТУРА

07.30 «Евроныус»
11.10 Д/ф «Полет российского орла»
11.30 Х/ф «Суворов»
13.15 Концерт «Щелкончик»
14.45 Х/ф «Я шагаю по Москве»
16.05 Концерт «Россия, Русь! Храни себя, храни!»
17.10 Д/с «Коралловые рифы». «Идеальный риф»
18.05 «Вивальди-оркестр» и друзья - звезды театра и кино
18.50 Х/ф «Из пламя и света» 1, 2 с.
20.35 «Петр Тодоровский в кругу друзей»
21.30 Х/ф «Маша»
23.00 Новости культуры

23.20 III Фестиваль симфонических оркестров мира. Закрывают. Трансляция из Колонного зала Дома союзов
01.20 Х/ф «Царская охота» 1 с.
02.40 М/ф «Квартира из сыра»
02.55 Д/с «Коралловые рифы». «Идеальный риф»

АРИГ УС

06.30 «Восточный экспресс». Погода. «Новости»
07.10 «Абитуриент-2008». «Знаки зодиаки»
07.30 «Улан-Удэ: инструкция по применению». Погода
08.00 «Приключения Джимми Нейрона, мальчика-гения»
09.00 «Восточный экспресс». Погода. «Новости»
09.35 Т/с «Саша плюс Маша»
10.00 «Школа ремонта»
12.00 Д/ф «Жизнь после славы»
14.00 «Клуб бывших жен»
15.00 «Победоносный голос верующего». «Знаки зодиаки»
15.30 «Привет! Пока!»
19.00 «Абитуриент-2008». «Знаки зодиаки». Погода
19.20 М/ф
19.30 «Привет! Пока!»
20.30 «Улан-Удэ: инструкция по применению». Погода
21.00 «Привет! Пока!»
22.00 «Дом-2. Город любви». «Знаки зодиаки»
23.00 «Комеди-клуб». Погода

ГИВИКОМ

07.00 «Наш город»
07.30 «Дамские штучки»
08.05 «Дагестан. Кавказский Вавилон»
08.35 «Симпсоны»
10.00 Х/ф «Последний десант»
12.00 «Я - путешественник»
12.30 «Очевидец»: самое смешное
14.00 Х/ф «Последние пророчества»
15.50 «Дальние родственники»
16.15 Х/ф «Участь Салема»
20.00 Х/ф «Тайны Бермудского треугольника»
01.00 «Дисотека 80-х»

СТС - БАЙКАЛ

06.25, 07.15, 07.40, 08.10, 08.25, 00.25, 00.50, 01.20, 01.55, 02.20, 02.50, 03.20 Скажи на СТС-Байкал
05.55, 07.15, 08.10, 09.25, 11.15, 18.55, 20.05, 21.55, 23.35, 00.55, 01.55 Прогноз погоды: Бурятия
06.00 М/ф «Прометей»
06.25 М/ф «Сказка о глупом муже»
06.35 М/ф «Василиса Микулишна»
06.55 М/ф «Сказка о царе Салтане»

07.55 М/с «Умелец Мэнни»
08.20 М/с «Смешарики»
08.30 М/с «Маленькие эйнштейны»
09.00 Истории в деталях
09.25 М/ф «Ежик в тумане»
09.40 М/ф «Фильм... Фильм... Фильм...»
10.00 Т/с «Папины дочери»
20.58 Скажи!
21.00 Х/ф «Такси-2»
22.45 Х/ф «Тутси»
01.00 «Кинотавр» в деталях
02.00 Х/ф «Ярмарка тщеславия»
04.10 Музыка на СТС-Байкал

ДТВ

09.00 Удачное утро
09.50 Музыка на ДТВ
10.00 «Звериные шуточки»
11.00 Тысяча мелочей
11.30 Мультфильмы
13.30 «Каламбур»
14.30 Х/ф «Лесной воин»
16.30 Т/с «С.S.I. Место преступления Лас-Вегас»
18.25 Х/ф «Дежа ву»
20.30 Х/ф «Шпионы и предатели»
21.25 Д/ф «Приговоренные пожизненно»
22.00 Территория призраков
23.00 Х/ф «Убить Бэлла»
01.00 Т/с «С.S.I. Место преступления Лас-Вегас»
03.00 «Голые и смешные»
03.30 Т/с «Отряд «Антитеррор»»
04.25 Территория призраков
05.25 Т/с «Автодром»
06.25 Ночной клуб

ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ 21-62-62 ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ

Пятница, 13

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 19.00 Новости
07.10 Х/ф «Линия смерти»
09.00 «Клуб Микки-Мауса». «Ким 5+»
10.00 «Дети-герои»
11.10 «Смак»
11.50 «Теща в доме»
13.20 «Сергей Маковецкий. Раб сцены»
14.20 «Цирк». Лучшее
16.20 Х/ф «72 метра»

19.50 «Две звезды»
22.00 «Время»
22.20 Х/ф «Без права на ошибку»
00.10 «Синдром Кассандры»
00.50 Чемпионат Европы по футболу 2008 г. Сборная Италии - сборная Румынии. Прямой эфир из Швейцарии
03.00 Х/ф «Скала»
05.30 Х/ф «Двойной Билл»

РОССИЯ

06.55 Х/ф «Живет такой парень»
08.55 «Комната смеха»

09.50 М/ф «Трое из Простоквашино». «Каникулы в Простоквашино». «Зима в Простоквашино»
10.50 Х/ф «Чарли и шоколадная фабрика»
13.00 Х/ф «Любимый по найму»
15.00, 21.00 Вести
15.20 Концерт Аркадия Инина
16.50 Юбилейный вечер Игоря Крутого
19.50 Т/с «Билет в гарем»
23.30 Х/ф «Дикийость»
01.20 Х/ф «Пятница, 13-е»
03.30 Футбол. Чемпионат Европы. Нидерланды - Франция

КУЛЬТУРА

07.30 «Евроныус»
11.10 Укрощение строптивых
11.40 Х/ф «Девушка с гитарой»
13.05 Легенды мирового кино. Сергей Филиппов
13.35 Х/ф «Золотые рога»
14.45 М/ф «Необыкновенный матч»
15.10 К 100-летию Марины Семеновой. «Богиня танца»
15.50 VII Международный фестиваль «Цирк Массимо»
16.55 Д/с «Коралловые рифы». «Круговорот жизни»

17.50 Концерт «Наших песен удивительная жизнь»
18.50 Х/ф «Из пламя и света» 3, 4 с.
20.20 Д/ф «Бремен. Сокровищница вольного города»
20.40 Юбилей Сергея Маковецкого. Линия жизни
21.30 Х/ф «Ретро втроем»
23.05 Гала-концерт оперных звезд в Баден-Бадене
00.30 Д/ф «Шерлок Холмс - великий детектив»
01.20 Х/ф «Царская охота» 2 с.
02.30 М/ф «Шпионские страсти»
02.55 Д/с «Коралловые рифы». «Круговорот жизни»

№63 (21606)

Дүхэрнэ

№22 (580)

▲ Ариг Ус

- 07.30 «Абитуриент-2008». «Знаки зодиак». Погода
- 08.00 «Такси»
- 08.30 М/с «Ох уж эти детки»
- 09.00 «Улан-Удэ: инструкция по применению». Погода
- 09.30 Необъяснимо, но факт
- 10.30 Т/с «Счастливы вместе»
- 11.30 Т/с «Гуманоиды в Королеве»
- 12.00 М/с «Крутые бобы»
- 12.30 М/ф «Шоу Рена и Стиппи»
- 13.00 М/с «Губка Боб Квадратные Штаны»
- 13.30 М/с «Детки подросли»
- 14.00 М/с «Тоталли Спайс»
- 14.30 Т/с «Счастливы вместе»
- 15.00 «Победоносный голос верующего». «Знаки зодиак»
- 15.30 «Дом-2. Live»
- 16.05 Х/ф «Жестокий романс»

- 19.00 «Абитуриент-2008». «Знаки зодиак». Погода
- 19.30 Т/с «Гуманоиды в Королеве»
- 20.00 «Такси». Погода
- 20.35 «Улан-Удэ: инструкция по применению»
- 21.00 «Интуиция»
- 22.00 «Дом-2. Город любви». «Знаки зодиак»
- 23.00 Наша Russia
- 00.30 Смех без правил
- 01.30 «Секс» с А.Чеховой

▲ ТИВИКОМ

- 07.00 Музканал
- 08.25 «Симпсоны»
- 09.45 Х/ф «Участь Салема» 1 ф.
- 13.25 День «Фантастических историй»
- 14.15 «Фантастические истории»
- 20.00 «Радар спорт»
- 20.30 «Сам себе хозяин»
- 21.00 Х/ф «Другой мир»

- 23.20 Х/ф «Другой мир. Эволюция»

● СТС - БАЙКАЛ

- 01.15 «Сеанс для взрослых»
- 06.25, 07.15, 07.40, 08.10, 08.25, 00.25, 00.50, 01.20, 01.55, 02.20, 02.50, 03.20 Скажи на СТС-Байкал
- 05.55, 07.15, 08.10, 09.25, 11.15, 18.55, 20.05, 21.55, 23.35, 00.55, 01.55 Прогноз погоды: Бурятия
- 06.00 М/с «Возвращение с Олимпа»
- 06.20 М/ф «Шайбу! Шайбу!»
- 06.45 М/ф «Матч-реванш»
- 07.10 М/ф «Метеор» на ринге»
- 07.30 М/ф «В гостях у лета»
- 07.55 М/с «Умелец Мэнни»
- 08.20 М/с «Смешарики»
- 08.30, 16.00 Истории в деталях
- 09.00 Х/ф «Полицейская история»

- 10.40 Х/ф «Полицейская история-2»
- 12.25 Х/ф «Полицейская история - 3. Суперполицейский»
- 14.10 Х/ф «Проект «А»-2»
- 16.30 М/с «Приключения Тома и Джерри»
- 17.00 Х/ф «Тутси»
- 19.15 Х/ф «Такси-2»
- 20.58 Скажи!
- 21.00 Х/ф «Такси - 3»
- 22.40 6 кадров
- 23.00 Хорошие шутки
- 01.00 «Кинотавр» в деталях
- 02.00 Х/ф «Домашняя вечеринка»
- 03.55 Х/ф «Дети-шпионы»
- 05.20 Музыка на СТС-Байкал

- 11.00 Тысяча мелочей
- 11.30 Мультфильмы
- 13.30 «Каламбур»
- 14.30 Х/ф «Путь дракона»
- 16.30 Т/с «C.S.I. Место преступления Лас-Вегас»
- 18.30 Х/ф «Поезд в далекий август»
- 20.30 Х/ф «Шпионы и предатели»
- 21.25 Д/ф «Приговоренные пожизненно»
- 22.00 Территория призраков
- 23.00 Х/ф «Дрянь»
- 01.00 Т/с «C.S.I. Место преступления Лас-Вегас»
- 03.00 «Голье и смешные»
- 03.30 Т/с «Отряд «Антитеррор»
- 04.25 Территория призраков
- 05.25 Т/с «Автодром»
- 06.25 Ночной клуб

ДТВ

- 09.00 Удачное утро
- 09.50 Музыка на ДТВ
- 10.00 «Звериные шуточки»

● ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ ● 21-62-62 ● ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ ●

Суббота, 14

▲ ПЕРВЫЙ КАНАЛ

- 07.00, 11.00, 13.00, 19.00 Новости
- 07.10 Х/ф «Дачная поездка сержанта Цыбули»
- 08.30 Играй, гармонь любимая!
- 09.10 «Мои друзья Тигруля и Винни». «Дональд Дак представляет»
- 10.00 Слово пастыря
- 10.20 Здоровье
- 11.10 «Смак»
- 11.50 «Кино на двоих»
- 13.10 Х/ф «Сыщики»
- 15.10 Волшебный мир Диснея. «Классный мюзикл: Каникулы»
- 17.00 «Бывшие жены»
- 18.00 «Кто хочет стать миллионером?»
- 19.10 Концерт «Вперед, Россия!»
- 20.30 Х/ф «Большая разница»
- 22.00 «Время»
- 22.20 Что? Где? Когда?
- 23.30 Х/ф «Надин»
- 00.50 Чемпионат Европы по футболу 2008 г. Сборная Швеции - сборная Испании. Прямой эфир из Австрии
- 03.00 Х/ф «Чужой-4: воскрешение»
- 05.00 Х/ф «Возмездие»

▲ РОССИЯ

- 07.00 «Доброе утро, Россия!»
- 08.30 «Здоровье»
- 09.00, 12.00, 15.00, 21.00 Вести
- 09.10 Вести-Бурятия (на бур. яз.)
- 09.20 «Военная программа»

- 09.45 «Утренняя почта»
- 10.25 «Субботник»
- 11.05 «Вокруг света»
- 12.10 Вести-Бурятия
- 12.20 Родом из деревни
- 12.35 Лицом к власти
- 12.50 Актуальное интервью
- 13.00 Телемагазин
- 13.20 Планета православия. «Православие России, Узбекистана, Украины и Прибалтики»
- 14.15 «Сенат»
- 15.20 Вести-Бурятия
- 15.30 Х/ф «Не ходите, девки, замуж»
- 16.50 «50 блондинок. Интеллектуальное шоу»
- 17.55 «Субботний вечер»
- 19.45 Т/с «Билет в гарем»
- 23.35 Х/ф «Сдвиг»
- 01.45 Х/ф «Опасная земля»
- 03.30 Футбол. Чемпионат Европы. Россия - Греция

▲ КУЛЬТУРА

- 07.30 «Евроновыйс»
- 11.10 Библейский сюжет
- 11.45 Х/ф «Лев Гурыч Синичкин»
- 13.00 Д/ф «Фаунтейнское аббатство»
- 13.20 «Кто в доме хозяин»
- 13.50 Х/ф «Дети капитана Гранта»
- 15.15 Путешествия натуралиста. Ведущая Марина Голуб
- 15.45 Х/ф «Самый медленный поезд»
- 17.00 Д/с «Коралловые рифы». «Разговор с рыбами»
- 17.55 К 95-летию со дня рождения Тихона Хренникова. «Романтика ромansa»
- 18.50 Х/ф «Из пламени и света»
- 19.35 Магия кино

● ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ ● 21-62-62 ● ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ ●

Воскресенье, 15

▲ ПЕРВЫЙ КАНАЛ

- 06.50 Х/ф «Коллеги»
- 07.00, 11.00, 13.00 Новости
- 07.10 Х/ф «Коллеги»
- 08.50 «Армейский магазин»
- 09.20 «Клуб Микки-Мауса». «Ким 5+»
- 10.10 «Умницы и умники»
- 11.10 «Непутевые заметки»
- 11.30 Пока все дома
- 12.20 «Фазенда»
- 13.20 Х/ф «Дети Дон Кихота»
- 14.40 «КВН». Премьер-лига
- 16.20 «Призвание». Премия лучшим врачам России
- 18.00 Документальный фильм
- 19.00 Т/с «Заколдованный участок»
- 22.00 «Время»
- 22.35 Х/ф «Флэшка»
- 00.40 Х/ф «Дрейф»
- 02.20 «Ревность»
- 03.00 Звезды эфира. «Николай Озеров»
- 03.30 Чемпионат Европы по футболу 2008 г. Сборная Швейцарии - сборная Португалии. Прямой эфир из Швейцарии до 05.40

▲ РОССИЯ

- 06.50 Х/ф «Неподсуден»
- 08.30 «Сельский час»
- 09.00, 12.00, 15.00, 21.00 Вести
- 09.10 Вести-Бурятия
- 09.20 «Диалоги о животных»
- 09.55 «Вся Россия»
- 10.10 «Смехопанорама»
- 11.05 «Сам себе режиссер»

- 12.10 Вести-Бурятия
- 12.50 «Городок». Дайджест
- 13.20 «Сто к одному»
- 14.15 «Гуд бай, Америка. Композитор Зацепин»
- 15.20 Вести-Бурятия
- 15.30 «Фитиль 181». Сатирический тележурнал
- 16.15 «Честный детектив»
- 16.50 Х/ф «Счастье по рецепту»
- 19.05 «Аншлаг и Компания»
- 21.20 Х/ф «Суррогатная мать»
- 01.45 Х/ф «Близнецы»

▲ КУЛЬТУРА

- 07.30 «Евроновыйс»
- 11.10 Лето Господне. День Святой Троицы
- 11.40 «Обыкновенный концерт»
- 12.15 Х/ф «Деловые люди»
- 13.40 «Музыкальный киоск»
- 14.00 М/ф «Али-Баба и сорок разбойников». «Подаренка», «Синюшкин колодец»
- 15.05 Д/ф «Город муравьев»
- 16.00 «Что делать?»
- 16.45 «50 лет с «Березкой». Мира Кольцова»
- 17.40 Эпизоды. Михаил Пореченков
- 18.20 Д/ф «Троицкий монастырь в Сергиевом Посаде»
- 18.35 Х/ф «Белый снег России»
- 20.05 Вспоминая Григория Горина. Больше, чем любовь
- 20.45 Х/ф «Убить дракона»
- 22.45 Д/ф «Приключения Лоуренса Аравийского»
- 23.35 Юбилейный вечер Александра Городницкого
- 00.35 Х/ф «Нанкинский пейзаж»
- 02.15 «Широкий формат»
- 02.40 М/ф «Лев и Бык»
- 02.55 Д/ф «Город муравьев»

▲ Ариг Ус

- 07.30 Измени свой мир. Погода. «Знаки зодиак»
- 08.00 «Благая весть»
- 08.30 «Улан-Удэ: инструкция по применению». Погода
- 09.00 «Абитуриент-2008». «Знаки зодиак». Погода
- 09.30 «Гость в студии»
- 10.00 «Дом-2. Город любви»
- 11.00 Школа ремонта
- 12.00 «Танцы без правил»
- 13.00 «Женская лига»
- 14.00 «Звезды меняют профессию»
- 15.00 Х/ф «Шестое чувство». «Знаки зодиак»
- 17.00 Х/ф «Осторожно! Двери закрываются»
- 19.00 Д/ф «Пропавшие»
- 20.00 «Такси в Питере». Погода
- 20.30 «Улан-Удэ: инструкция по применению». Погода. «Знаки зодиак»
- 21.00 «Битва экстрасенсов»
- 22.00 «Дом-2. Город любви». Погода
- 23.00 «Комеди-клуб». «Знаки зодиак»
- 00.00 «Женская лига»
- 00.30 Смех без правил
- 01.30 «Секс» с А.Чеховой

▲ ТИВИКОМ

- 07.00 Музканал
- 07.40 «Китайские монастыри»
- 09.40 «Клуб «Белый попугай»
- 09.15 «Школьное ТВ»
- 09.45 «Дамские шутки»
- 10.15 «СПИД. Скорая помощь»
- 10.45 «Кулинарные шутки»

- 11.00 Х/ф «Война»
- 13.30 «24»
- 14.00 «Неделя»
- 15.00 «Репортерские истории»
- 15.30 «Частные истории»
- 16.00 Х/ф «Тайны Бермудского треугольника»
- 21.00 Х/ф «Тень»
- 23.00 «Фантастические истории»: «НЛО. Тайная миссия пришельцев»
- 00.00 «Очевидец: самое шокирующее»
- 01.00 «Мировой бокс». Восходящие звезды России
- 02.00 «Сеанс для взрослых»

● СТС - БАЙКАЛ

- 06.09, 06.30, 07.02, 07.20, 08.30, 08.55, 00.20, 00.45, 01.25, 01.55, 02.20, 02.50, 03.20 Скажи на СТС-Байкал
- 05.55, 07.15, 08.10, 09.25, 11.15 Прогноз погоды: Бурятия
- 06.00 М/ф «Персей»
- 06.25 М/ф «Геракл у Адмета»
- 07.05 М/ф «Винни-Пух»
- 07.20 М/ф «Винни-Пух идет в гости»
- 07.30 М/ф «Винни-Пух и день забот»
- 07.55 М/с «Умелец Мэнни»
- 08.20 М/с «Смешарики»
- 08.30, 16.00 Истории в деталях
- 09.00 М/с «Том и Джерри.»
- 09.15 Самый умный
- 11.00 Галилео
- 12.00 Снимите это немедленно!
- 13.00 М/с «Чип и Дейл спешат на помощь»
- 14.00 М/с «Что новенького, Скуби Ду?»
- 15.00 М/с «Геркулес»

- 16.30 Кто умнее пятиклассника?
- 17.30 М/с «Том и Джерри.»
- 17.45 М/ф «Правдивая история Красной Шапки»
- 19.15 Х/ф «Няньки»
- 20.58 Скажи!
- 21.00 Х/ф «К-9. Собачья работа -3»
- 22.50 6 кадров
- 23.00 «Кинотавр» - 2008 г.
- 00.00 Х/ф «Хроники Риддика. Черная дыра»
- 02.00 Х/ф «Фанатка»
- 03.35 Х/ф «Портрет вампира»
- 05.10 Музыка на СТС-Байкал

ДТВ

- 09.00 Удачное утро
- 09.50 Музыка на ДТВ
- 10.00 «Звериные шуточки»
- 11.00 Тысяча мелочей
- 11.20 Медицинское обозрение
- 11.30 Мультфильмы
- 13.30 «Каламбур»
- 14.30 Х/ф «Меч якудзы»
- 16.30 Т/с «C.S.I. Место преступления Лас-Вегас»
- 18.30 Х/ф «Убить Бэллу»
- 20.30 Х/ф «Шпионы и предатели»
- 21.25 Д/ф «Приговоренные пожизненно»
- 22.00 Территория призраков
- 23.00 Х/ф «Поезд до Бруклина»
- 01.00 Т/с «C.S.I. Место преступления Лас-Вегас»
- 03.00 «Голье и смешные»
- 03.30 Т/с «Отряд «Антитеррор»
- 04.25 Территория призраков
- 05.20 Т/с «Автодром»
- 06.25 Ночной клуб

Буряад Республикын байгуулагдахаар 85 жэлэй ойдо

АЖАБАЙДАЛАЙ ШЭНЭ ЗАМААР

1917 оной ноябрийн 7-һоо 1991 оной декабрийн 8 хүрэтэр Совет засагай арад зондо үзүүлэн аша туһа тон ехэ. Энээниие мартахаар бэшэ. Жэшээн, хаанта засагай үедэ хамниган зон (1920-1930 онуудта тунгусууд гэжэ нэрэтэй байгаа) эрхэ сүлөөгүй, ой тайгын зэрлиг ан шэнги бэлэй. Энээн тухай минии нютагай үндэр наһатай үбгэжөөл зон эли тодоор хоорэдэг хэн.

Жэшээн, 1929 оной январь нарада минии түрэнэнь нютаг Дархинтада дүшөөд айл үрхэ тоологдодог, хоёр зуугаад хүн зон ажаһуудаг бэлэй. Тэдэнэй дунда ород хэлэ мэдэхэ нэгтшье хүн үгы шэнги, гансал Дымпил Дашевиич Гармаев ородоор тал-мул хөөрэдэжэ шадара байһан. Нютагай хүн зоной байдал гэхэдэ, гэрэйнгээ газаа зоосоогой энэ тэрэ юумэ хээд лэ, үмсын ажабайдалтай байһан. Тэндэхи эршүүл жол бүхэндэ октябрь һарын нэгдінхээ эхилээд, декабрийн дүрэтэр - гурбан һарын хугасаанда Удалха (Снежная долина) ошохо, хэрмэ, булга агнаха. Энэ гурбаһарын туршада нэгэ ангуушан 1. Би заримдаа 250 хэрмэ, эхээр азалбал, үшөө нэгэ-хоёр булга баридаг бэлэй. Дархинтаһаа Удалха ошохо гэшэ хүнгэн бэшэ байһан, замдаа Мэлэхээн гэжэ нютагта хонохон. Саашадаа Бүүдэй, Дүүрээ, Сонгино гэнэн нютагуудаар ябажа, Удалхадаа хүрэхэш. Тэндэ ганса Захааминаа бэшэ, мүн Зэдэнхэ Ториин, Армагай, Алцагай ангуушад ан гүрөөл, илангаяа хэрмэ, булга гэхэ мэтые агнаха. Тэдэ ангуушад Захааминай ангуушадта орходоо һайн эр эзмсэгтэй, буунуудтай, тэндэхи зам харгы, газар дайдые һайнаар мэдэхэ. Тэндэ ангай арһа худалдажа абахааа ерэнэн ород наймаашадтай ородоор муу бэшэ хоорэдэхэ.

Мүнөө Удалхада юншые үгы, хамнигадудай үмхиржэ һандарһан гэр байранууд лэ үзэгдэдэг. 1930 он хүрэтэр эдэ хори гаран уляад (олет) хамнигад ажаһууһан. Тэдэнэр 1930 оной һүүл тэшэ Зэдын аймагай Армаг, Алцаг нютагуудта зөөжэ, тэндэхи сартуул буряадуудтай хамтаржа, булдаа буряадууд болоһон.

1940 он хүрэтэр Дархинтаһаа жэлдэ гурба-дүрбэн ангуушад Удалхада ошохо хэрмэшэлхэ. Тэдэнэр гэхэдэ, минии эсэрын дүү Цыдүү, Мухарай Дугар, Шүүшхээнэй (Гармын) Цыдэнжаб, Цыдэнэй Дымбрин гэгшэд болоно. Тэдэнэр тус бүридөө 150, заримдаа һайн жэлэй тудабал, 250 хүрэтэр хэрмэ барид хэн. Гурба һарын туршада өһөдө хэрмэнэйнгээ мяха эдихэ. Гадна шандага, гүрөөһэ баридаг бэлэй. Декабрийн һүүл багаар нютагаа бусажа ерэхэдэ, тус тустaa хоёр зуугаад шахуу хэрмэнэй мяхатай ерэхэ. Хэрмэнэйнгээ арһые Заготконтородо тушааха, орондонь дробовик, малокалиберка гэдэн буунуудые худалдажа абаха, тэндэндэ хэрэгтэй шорой туулга (порох) гэхэ мэтые абалсаха. Хэрмэнэйнгээ мяхые үбэлдөө гэр бүлөөрөө эдихэш. Минии аба Цыдүү 1930-аад онһоо 1940 он хүрэтэр Удалха руу арбаад жэл шахуу агналсаа. Тэндэхи хамнигад Бата, Бойго, Баяр гэгшэдтэй һайн танил хэн. Тэдэндэ аарса мэхээр абаашаад, бэлг бариха. Хамнигад мэхээр аарсые ехэ баяртайгаар ууха, эдихэ. Юуб гэхэ, мэдэхгүй байгаа бушу. Цыдүү абгай тишхэдэ гуша гаран наһатай шадар бэрхэ ангуушан гэжэ тоологдогшэ хэн. Теэд саг хубилжа байгаа. Хамалган хашалган захалаад байгаа.

1941 оной июнийн 22-го фашист Германия СССР гүрэнцэ добтолон орожо, шуһата дийн эхилэхэ. 1941 оной май нараһаа эхилээд, октябрь хүрэтэр 18-30-аад наһатай эршүүл сэрэгтэй албанда абтаад, 1943 оной октябрь нарада Украинын Харьков хотые хамгаалгын үедэ алуулһан. Энээн тухай манайда мэдээсэл байдаг. Абгайн хүбүүн Шагдар 1940 ондо түрэнэ, Зэдын вольтфрамомолибденэй комбинадай шахтер-взрывник байһан. Мүнөө пенсидэ, 68 наһатай, Закаменск хотодо ажаһуудаг. Намганинь наһа баранхай, гурбан үхибүүдээрээ ажаһууна. Бидэнэрээ, ашанараа үргэлсэһэн Сэрэмжэ төөбиимнай зуун наһан дээрээ 1967 оной май нарада наһа бараа. Би 1943 ондо Цахирай дунда

хургуулийн наймадахи класс дүүргээб. Тэрэ үедэ хургуулийн директор Доржо Жабанович Дагбаевый ашаар экстернээр 10 класс дүүргээб. Тэрэ нэгтэ намайе дуудажэ асараад, арбадахи классай шалгалта экстернээр тушаа, би шамда туһалсахаб гэбэлэй. Өөрөө буряад хэлэ заадаг хэн. Буряад хэлэн дээрэ бэшээтэй үльгэр-позмөнүүдые, тэдэнэй тоодо «Харалтуур хаан», «Аламжа Мэргэн хүбүүн, Агуу Гоохон дүүхэй», «Эрэн гүрөөһэ эмээллэгшэ, хара гүрөөһэ хазаарлагша» гэхэ мэтые сээжээр мэдэхэдэ, ехэ баярладаг хэн. Нэгтэ намайе кабинеттэ дуудажэ асараад, «Аламжа Мэргэн хүбүүн, Агуу гоохон дүүхэй» поэмые сээжээр уншуулаа. Һүүлээрн иигэжэ хэлэ хэн: «Буряад хэлэнэй үдэшэ һаяар болохо, ши энэ поэмые сугларагшадта уншажа үгөөрэй». Багшингаа энэ даабариешадал соогоо дүүргээ хэм. 1944 оной май нара хүрэтэр экстернээр арбадахи класс дүүргээб. Багшамни эхээр баярлажа, намда «Аттестат о среднем образовании» барюулаа.

Би 1944 оной ноябрь нарада сэрэгтэй албанда абтахадаа, арбан класс дүүргэнэ аттестаттай ябааб. Забайкалийн фронтын запасагай 67-дохи полкдо, түмэр замай Мальта гэжэ станцида июль нара хүрэтэр алба хээд, саашадаа 1945 оной августын 9-һөө сентябрийн 1 хүрэтэр милитарис Японой урдаһаа дайнда ябалсааб. Бурханай абаралаар амиды мэндэ үлөөб. СССР-эй болон Монгол гүрэнэй орден, медальнуудаар шагнагдааб.

КПСС-эй обкомдо таһаг даагшын нэгдэхи орлогшоор хорин гурбан жэлдэ ажалахадаа, Монгол гүрэнэй болон бусад гүрэнүүдэй хани барисаанай асуудалнуудаар харюусаха ажалтай байгаа. Доржо Жабанович намтай уулзахадаа, ходо һонин һорьмой асуудаг байгаа. Би тэрэ үедэ рафинотделдэ юрын инспекторээр, һүүлдэһэй ойро зуура ВЛКСМ-эй райкомой секретаряар, Дархинтада хоёр жэл соо багшаар ажалааб.

Дархинтада ажалажа байхадаа, 1949 ондо КПСС-эй гэшүүнээр абтаа хэм. Тэндэ бүхидөө дүрбэн коммунист тоологдодог хэн. Теэд намайе 1950 ондо КПСС-эй райкомдо татажа абаашаад, райкомой пропаганда ба агитациянын таһагы даагшын орлогшоор томилоо. Тэрэ үедэ партиин райкомой нэгдэхи секретаряар Очир Аюшеевич Борисов ажалагша хэн. Захааминай райкомдо 1954 оной июль хүрэтэр ажалаад, КПСС-эй обкомой тогтоолоор Областной гурбан жэлэй партийна хургуулида хурахаар эльгээгдэб. Энэ хургуулие хоёр жэл соо дүүргээб. КПСС-эй ЦК-гай дүрбэн жэлэй партийна дээдын хургуулида эльгээгдэ хэм. Тус хургуулийн филиал Эрхүү хотодо 1956 ондо нээгдэжэ, хураха хүнүүдтэ ехэ зол жаргал болоо бэлэй. Энэ хургуулие улаан дипломтойгоор 1958 ондо саг болзроһоон урид дүүргэжэ, А.Ждановой нэрэмжэтэ гүрэнэй университеттэй түүхын факультеттэ аспирантура заочноор дүүргээдэ, түүхын эрдэмтэй кандидадай диссертаци хамгаалааб.

1967 оной июлийн 1-һээ 1990 он хүрэтэр КПСС-эй болитор, 23 жэлэй хугасада КПСС-эй обкомой идеологическа таһагы даагшын нэгдэхи орлогшоор, гадаадын гүрэнүүдэй асуудалнуудаар ажалааб.

Энэ тушаал ехэ харюусалгатай, алдуу хэжэ огто болохогүй байһан. Даб гэбэл, харин гүрэнүүд болохо Монгол, Хитад, Япон руу Москваһаа ерэнэн тусгаар айлшадтай ошолсохош.

Очир Аюшеевич Борисов сэсэн ухаатай, аалин номгон зан абаритай, ехэ эрдэмтэй бэлэй. 1945 онһоо КПСС-эй гэшүүн, Буряадай СССР-эй «Уполномизагай» тусгаар түлөөлөгшэ байһан, гуша наһатай коммунист, Захааминада КПСС-эй райкомой нэгдэхи секретаряар хоёр жэлэй хугасада ажалахадаа, район соо нилээн юумэ хүүлээ хэн. Тэрэ үедэ КПСС-эй устай еһоор нэгдэхи секретаряар хоёр жэлһээ саашаа хүдэлхэгүй байһан, тиймэ дээрһээ Очир Аюшеевичые КПСС-эй обком ондоо ехэ харюусалгатай ажалда дэбжүүдэ бэлэй. Мүнөө хүндэтэ Очир

А.Сахаровскаягай зураг.

Аюшеевич элүүр мэндэ, 96 наһатай болошье, хүл хүнгэн зандаа ябадаг. Би ноябрьта энэ ахатаа уулзажа, бүхы һонингоо хөөрэдөөбди. Очир Аюшеевичэй үхибүүдынь, аша гушанарын бултадаа һайнууд, бэрхэнүүд. Геннадий Очировичэй ехэ хүбүүн мүнөө дала наһа хүрөөд, пенсидэ гаранхай, Буряад Республикын энергоуправленийн нэгэ гол таһагай начальнигаар олон жэлдэ ажалаа.

1951 онһоо КПСС-эй Захааминай райкомой нэгдэхи секретаряар Очир Аюшеевич Борисовый хүүдэ Владимир Михайлович Биртанов хүдэлөө. Тэрэ сэсэн мэргэн ухаатай, хоёр дээдэ хургуулигай, дайнда эдэбхитэйгээр хабаадаһан, дивизиин политотделэй начальник ябаһан. Тэрэ 1951 он хүрэтэр Москвагай М. Горькийн нэрэмжэтэ амаралтын паркын идеологическа таһагы даагшаар республикада ажалажа байтарнь, КПСС-эй ЦК-гай партиин Захааминай райкомой секретаряар табья хэн. Би энэ даргын ударидалга доро хоёр жэл ажалааб, олон юумэ ойлгожо, мэдэжэ абааб.

Теэд намайе КПСС-эй областной партийна хургуулида гурбан жэлээр эльгээхэ гэнэн тогтоол партиин обком 1953 ондо гаргаа. Хуралсада орохон бүхы шалгалтануудые «5» гэнэн сэгнэлтэйгээр тушаагаад, 1954 онһоо Улаан-Үдэдэ гурбан жэлэй Областной партийна хургуулида хуража эхилээб. Тишхэдэ хорин гурбан наһатай ябааб, һайнаар хуража, гурбан жэлэйнгээ хургуулие хоёр жэл соо дүүргээб. Тус хургуулийн завучаар Елизавета Андреевна Константинова эрдэмтэй багша ажалагша хэн. Нэгтэ тэрэ намайе дуудаад, иигэжэ хэлэб:

- Ши саашадаа дээдын эрдэмдэ хураха дуратай наа, КПСС-эй ЦК-гай 4 жэлэй дээдын хургуулида хураха тухайгаа КПСС-эй обкомдо гуйлта бэшэ, би шамайе дэмжээхэ...

Уданшьегүй КПСС-эй обкомой тогтоол соо КПСС-эй ЦК-гай дүрбэн жэлэй дээдын партийна хургуулида намайе эльгээхэ тухай тогтоол гараа хэн. Би багшадаа ехэ баяр баясхалан хүрөөб. Мүн тэндэ тушааха шалгалтануудые «4» - «5»-аар тушаагааб. 1956 ондо Эрхүү хотодо КПСС-эй ЦК-гай дүрбэн жэлэй дээдын партийна хургуулийн филиал нээгдэжэ, хурагшадые ехээр баярлуулаа. Хурахааа ошонон бидэнэр оролдожо үзөөбди. «Таанад шадалгайт, жэл соо хоёршые, гурбаншые курс дүүргэгты!» - гэжэ тус хургуулийн директор Евлампий Павлович Загайнов хэлэгшэ хэн.

Бодоод үзэхэдэ, 1917 оной ноябрийн 7-һоо 1991 оной декабрийн 8 хүрэтэр Совет засаг байһанай ашаар бидэ, урданай, харанхай, ой тайгын хамниган зон, ажабайдалай гэрэлтэ замда гараабди!

Саашадаа ямар, хэр зэргээр ажаһуухамнай гэжэ һайн мэдэнэгүйбди. Ехэнхидэ шэнэ үсын ударидагшаднаа, бүхы зоной өһөдэнын оролдогшоо дулдыдаха болоно. Шэнэ сагай формац хүрээхэ ерээ. Залуушуул энээнние һайнаар ойлгожо ажалаха еһотой! Сагай хубилалта иимэ байна!..

Дагба ШАГДУРОВ, түүхын эрдэмтэй кандидат, СССР-эй ба РФ-гэй Журналистнуудай холбооной гэшүүн, дайнай ба ажалай ветеран, подполковник.

УЛААН-ҮДЭ ХОТЫН ҮДЭРТЭ

Хамар-Дабаанай хушуун доро, Хабтагай Сэлэнгын хойто тохойдо, Харьялан урдаһан Үдын адагта Хаяатан ургаа Улаан-Үдэ.

Улаан-Бургааса хадын хормойдо, Үргэн Сэлэнгын үндэр эрьедэ Улаан-Үдэмнай уняар татана, Улад зоноо урин угтана. Түмэр харгыгаар түбхинэсэ гүйдэг, Түмэр тэргэ түргэн бүтээдэг, Түрүүшын ехэ завод барижа, Түүхэдэ ороһон Улаан-Үдэ. Аяар дээрэ агаарта гараад, Арбалзан мухаржа,

урбалдажа наадаад, Агаарай онгосодо армида абтадаг, Авиационно заводой

аэродромһоо гараад, Сэлэнгэ мүнэнэй сээл соогуур, Сэхэ хойшоо Байгал хүрэтэр Уһанай онгосодо уридан гүйдэгшэ хэн Улаан-Үдэ хотодомнай Үйлэдбэрийн фабрика, заводууд байгаа. Улад зоннай ажалдаа бэрхэ Уласхоорондоо мэдээжэ байгаа. Улаан-Үдэ нийслэл хотодомнай Оперно театр удаанай бии. Алдар солотой артистнар олон, Ойро холо суутай болоһон. Дээдэ хургуулигай Буряад зон Дээшэхэн һуури эзэлдэг байна. Доктор, профессорнууд олон болоо, Дуулим Буряад омогорхон байна. Пүрбэ-Жаб ОЧИРҮН.

АЯНШАД БУРЯАД НЮТАГТАМНАЙ

Түби дэлхэйн аяншад Түрэл Буряадтамнай айлшална. Түрүү зониймнай нютагаа Түбхинүүһыень һайшаана. Хүдөө хотогоо һайжаруулан Хүдэлмэришэд, таряашад манда бии. Ажабахалала шэнэлһэн Аха захатан манда бии. Америкэ, Европын аяншад Алдарт Буряадтамнай айлшална. Арбан тала дайдыемнай Адаглан хаража һайшаана. Агаарай онгосо бүтээдэг Анханай урашуул манда бии. Газар, уһан, агаараа Гамнадаг залуушуул манда бии. Ази, Африкын аяншад Амгалан Буряадтамнай айлшална. Арадуудай хани барисаанда Андагаар зониё һайшаана. Баяртай дорноухан аяншадда БАМ-ай харгыгаар ябууланбди. Алтан дэлхэй дээр гансахан Алдарт Байгалаа харууланбди.

ХОНОН, ҮНЖЭН АЙЛШАЛТЫ!

Ажа дүүнэр аяншадаа Амар мэндээр угтанамди. Аман үгөөр, хүжюун дуугаар Алдар нэрын дабтанамди. Холын айлшад - ханинарнай, Хоймортоннай заларэгты! Хотол баян Буряадтамнай Хонон, үнжэн айлшалэгты! Байгалиимнай үзсэхэлэн Байгал далай харахалта. Дулаан ногоон дайдадамнай Дуран соогоо амархалта. Уран бүтээл, соёлоймнай Урдалһые үзэхэлта. Хүдөөдэшые, хотодошые Хүндэдэмнай хүртэхэлта. Холын айлшад - ханинарнай, Хоймортоннай заларэгты! Хотол баян Буряадтамнай Хонон, үнжэн айлшалэгты! Бунгаа ЧИМИТОВ.

ХҮН БОЛОХО БАГАНАА

Ажалай ветеран С.Б.Дымбрыловагай хөөрөөнһөө: «Һайн үри түрэнэн тоонтоёо, түрэл түтүмүүдээ суурхууддаг» гээд манай арадай хэлсэдэгын тон зүб.

Энэ ханамжа, Ц.Дашабалтан да хабаатай гээд ханадаг хүм. Манай Ажалшаһаа гараһан Буряад орон соогоо суута хүнүүдэй нэгэн Дашабалай Гоша болонол даа. Гоша хүдөөгэй юрын ажалшанай бүлэдэ түрэнһыне һаа, өөрынгөө хүсэл эрмэлзэлээрээ энэ дэлхэйдэ абажа гараһан бэлигээ олондо мэдээжэ болгоһон хүн гээшэ. Дашабалтанай олон үри һадаһан соо ехэ абгынггаа, нагасынггаа бэлигыг үргэлжэлүүлхэ нэгэн заабол тодорхо ёһотой даа гээд этигэжэ хуудагби.

Ажалай ветеран, үеын нүхэр А.Б.Намсараевагай хөөрөөнһөө: «Манай гэртэхин Ажалша нютагта хүршэнүүд байһан туга мэдээ орохоһоо, Гошотой наадажа үндэһэнби. Эхэ, эсэрын үнийнэй хүлэһэн Гоша, үргэмэл биһыг гэртэхиндээ нилээд эрхэнүүд байһан гээшэбди. Гоша бүри баһаһаа юмэ бэшэхэ дуратай һэн, нютагайнггаа үбгэдэй урданай юмэ хөөрөлдэһыень шагнаха ехэ дуратай, тэгдэ дуулаһанаһаа урнаар хөөрөжэ, манаа хужарлууддаг бэлэй. Гоша 5-6-дахи классуудаг хурадаг байхадаа, колхозойнгоо болон Ажалша нютагайнггаа ажабайдал тухай багахан мэдээсэлүүдыг, тээ ехэһэн болоходоо шүлэгүүдээ «Хэжэнгын колхознигто», удаань, «Буряад-Монголой үнэн» газетэдэ толилуулжа, тэрэнээ харуулжа хүхидэг бэлэй».

Түрүүшын багша, арадай гэжэрэлэй отличник Ц.Ц.Эрдыниевагай хөөрөөнһөө: «Сагаахан шарайтай, гонзод гэхэн нюуртай, хэрмэн марятай хүбүүхэн 1945-1946 онуудай һуралсалай жэлдэ Ушхайтын эхин һуриуулин 1-дэхи класста ороһон бэлэй. Гоша бүри 2-дох класста һуража байхадаа, урогуудай хоорондох зарларалай үедэ шүлэг бэшэжэрхөөд: «Багшаа, Багша, шүлэг бэшэб, энээнием уншаад үзыт» гэгшэ бэлэй. Гоша хараһан, үзэһэнөө саарһан дээрэ зохидхоноор, уранаар бэшээд хидэг юм һэн. Зохёолшо болохо хүсэлөө бүри баһаһаа шэлэһэн хүбүүн ябадаг байгаа гээд һүүлһын мэдэрһэн бэлэй».

Россин Журналистнуудай болон Уран зохёолшодой холбоонуудай гэшүүн, поэт, драматург, олон жэлнүүдтэ «Байгал» журналай харюусалгата секретаряар хүдэлһэн, Буряадай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Георгий Цыренович Дашабылов амиды мэдээ ябаа һаа, байгша оной шониин 22-то 70 һанһанһаа ойн баярыг тэмдэглэжэ байгаа, теэд яахабши, хүн бүхэндэмнай ута, богони һанһанай болзорнууд гээдын оронһоо элдэбээр үгтэнэ ха юм даа, гэжэ хэндэһыг мэдээжэ.

Хэжэнгын аймагай Ушхайтаһаа баруун урдаһана Ажалша нютагта 1938 оной зун Цэрэнэй Дашабал ба Гүнжит хоёрой гэр бүлдэ үйнэй хүлэһэгдэһэн хүбүүн түрэжэ, хамагайн найдал болохо хүбүүндээ Гоша гэхэн нэрэ үгтэһэн бэлэй. Энэ айл 3 хүбүү, 2 басага үндэһэгдэһэн намтартай.

Би мүнөө танай анхаралда 1998 ондо Г.Ц.Дашабыловай «Тэрэ хабарай ургынууд» гэжэ номдо хэлбэгдэһэн мэдээжэ уран зохёолшо тухай нотагаархидай, мүн манай уран зохёолшод болоод поэтуудай дурдалгануудыг тон тобишохоноор табихамни.

Энэ номой шүлэгүүдыг уран зохёолшын һанһанһын нүхэр ажалай ветеран Зинаида Лубсановна Дашабылова бэлдэжэ, редактор Л.Д.Танхаев хэлбүүлэн гаргаһан юм. З.Л.Дашабылова хайрата нүхэрэйнгөө бүхы зохёолнуудыг суглуулжа, томо ехэ антологи бүтээжэ гаргахы хүсэлһитэй, энэ хүсэһын номой ёһоор бүтэһэн болтогой!

Гүнзэн-Норбо ГҮНЗЫНОВ,
Петровскийин Эрдэм ухаанай болон искусствын академийн академик.

Энэ һонирхолтой хөөрөлдөөнүүдыг Буряадай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Д.Ш.Хубитуев бэшэжэ абаһан байна.

Буряадай арадай поэт Лопсон Танхаев: «Танилсаһаар, түрүүшын үдэрһөө Гоша бидэ хоёр дүтын нүхэд болоо һэмди. Шүлэг зохёол гээшэмнай бидэһыг нэгэ амин, аха дүү шэнги болгохо иимэ шэдйтэй шалтагаан байшоо. Шэһэ нүхэрни һурагша ябахадаашыг, Туркменидэ хилын харуулан байхадаашыг, бэшэһэн шүлэгүүдэ уншагша һэн. Сүл губийн халуун эһэн, хилын сэрэгэй дохбо, галагар хара нюдэтэй туркмен басагад, элжэгэ хүтэлһэн үбгэн - минии хараа, үзөөгүй зураглал тэдэ шүлэгүүдһээһэн эли тодоор аржыжа харагдагша бэлэй».

Буряадай арадай поэт Николай Дамдинов: «Хэжэнгэ нютагтаа тон дуратай байһаниин Хэжэнгэ тухай шүлэг соонь алтан мурнуудээр хайлан орожо, ирагуу хайхан дуун боложо эдэлээ ха юм».

«Өөрөө сэдхэлээ долгисоогүй һаа, ондоо хүнэй сэдхэһыг долгисуулаһагш», - гэжэ тон зүб хэлэгдэнэ бэшэ аал! Г.Ц.Дашабылов хирэгүй хайхан сэдэр сэдхэлгэй хүн байгаа, шэг шарайдаашыг сэдэр эр бэлэй. Г.Ц.Дашабыловай һүүлшын үгтүүд түрэнэн дайда Хэжэнгэдээ, эрхим хайрата нотагаархидтаа хандаһан байгаа һэн гэжэ ханахада, нюдэһөө нулимса дугалаад абадаг һэн. Жэнхинэ буряад үгөөрөө хэлэһэн шүлэгын түрэл арадайнгаа сээжэдэ хэтэ мүнхэдөө ханхинан эдэлжэ байхань дамжаггүй.

Журналист Цырегма Гомборжиева: «Би Гошотой хэдэн жэлдэ «Байгал» журналда суг хамта ажаллаха үедөө

тэрэһыг бүриһыг дүтөөр мэдэхэ болоо һэмби. Хүнэй һанһан соо элдэб ушаралнууд, заримдаа алдуу эндүүһыг гаргахы ябаданууд тохёолдодог гээшэ ааб даа. Тиигэбэһыг «голоо алдангүй ябаял, нүхэд», - гэжэ тэрэ ходо хэлэхэ дуратай һэн. Энэһэн тон гүнзэгы үдхатай, сэсэн һургаал байшоо. Үнэхөөрөөһыг, хүн бүхэн голоо алдангүй, хазагай гэшхэнгүй ябадаг һаа, хэды һайн гээшэ һэм?! Мүнөө дурсан ханаахадам, тэрэ мааньдал адли юрын хүн бэшэ, түрэхэ гарахын хурдан хурса бодолтой, оюун бэлигтэй, хэтын хэтэдэ мартагдашагүй нэрэ солотой хүн байшоо.

Буряадай арадай поэт Гунгаа Чимитов: «Поэт Г.Дашабылов олон гоё хайхан дуунуудыг зохёожо, ехэ алдар сууда хүртэһэн түүхэтэй. Хэжэнгэһээ гараһан нэрэ солотой композициорууд Б.Ямполов Ж.Батуев хоёр нютагайнггаа поэт хүбүүнэй үгэ дээрэ дуу бэшэхэ дуратайнууд һэн. Мүн Г.Дашабыловай үеын композиториууд Б.Цырендашиев, А.Андреев, С.Манжигеев гэгшэд олон дуу бэшэһэн. һүүлэй жэлнүүдтэ Гоша залуу композитор П.Дамирановтай зохёохы ажаалаараа тааража, суг хамта хэдэн хайхан дуунуудыг бэшээ бэлэй».

Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Цыдып Цырендоржиев: «Харин үгтэһэн сагынь охорхон байшоол даа. Тиймэ хадань иимэ эршэтэйгээр, илангаяа һүүлэй жэлнүүдтэ ажаллаа гү, магадгүй, ганса «Мүнгэн хутага», «Түрүүшын бороо», «Үглөөгүүр» гэжэ номуудыг дурдахы, юмэн хуу тодорхо. Тэрэнэй гаргаһан 30-аад номуудын хайхан һанһан, дурасхаал болохоороол болохо гэжэ тобишохоор. Шү-

Хани нүхэр Зинаида Лубсановнагай Москвада. 1970 он

лэгүүд, поэмэнүүд, тэдэһэн соонь «Мүнгэн хутага», «Добын долоон хүбүүд» гэжэ поэмэнүүдынь намда гансата ханагдаа хидэг».

Уран зохёолшо, Буряадай Гүрэнэй шангай лауреат, Россин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Ц.Р.Галанов: «Мүнөө манай Гошын шүлэгүүд, дуунууд бүхы Буряад соомнай хаа хаанагүй таранхай. Тэрэнэй дуунуудыг мэдэхгүй хүн бүриһыг хомор болонхой. Илангаяа һаһа барахынгаа урда тээ Г.Дашабылов эрчим зүжэгүүдээ, дуунуудаа бэшэһэн байдаг. Тэрэнэй бэшэһэн, «Хэжэнгэһыг» гэжэ дуун мүнөө Хэжэнгын зоной магтаал-гимн болонхой. Бидэ Гошынгоо иимэ заяатай байһандань ехэтэ омогорхонбди. Гэбэһыг, богони һанһатай байһандань, хэлбэрлэжэгүй үйдхартай, хайратай байна даа».

Г.Ц.Дашабыловай һанһанһын нүхэр Зинаида Лубсанова Дашабыловагай хөөрөөнһөө: «Хададал үндэр, далайдал гүнзэгы, таладал тэнюун сэдхэлтэй нүхэрэйнгөө дали доро энхэрүүлэн ябаһамни минии һанһанай жаргал. 1960 ондо «Буряад үнэн» газетэдэ Г.Дашабыловай шүлэгүүдэй дүрэ зурагтайнь хамта гараһы хараад, ямар сэдэр хайхан шарайтай поэт бид болоо гээшэб гэжэ ханаа бэлэйб. Хоёр жэл үнгерһэн хойно багшанарай институттай байрада Гошотой түрүүшынхээ уулзажа танилсаа бэлэйбди. Уданһыггүй хүбүүмнай айл болохонь гэжэ дуулаад, Гошын эжы дасан ошодоһонь, яһала һайн тааража һууха юм байна гүүлээд лэ бид айл бүлэ болоо һэмди. Хадам эжы тухайгаа хэдэн үгэ хэлэхэ дуран хүрэнэ. Манай эжы номгон тэнюун зантай, бүхы юумыг зүб

тээһэн шийдэхэ гэжэ оролдодог, ухаатай сэсэн хүн байһан юм. Хэжэнгын түхэрэн соо олодогүй, заха холын Захаминһаа олоһон бэримнай юм даа гээд нам тухай дулааханаар хэлэдэг һэн. Гоша баһа эжыг гээ хүндэдэг, хайрадаг хүбүүн байһан юм.

Энэ болотор намайе
тэнжээгээ,
Эжэлэнгүйгөөр мүнөөһыг
Эдир хүбүүм нургангаа
үргэлһэн
Эжымни, эжымни, ямар
һайхамши! –

гэжэ «Эхэ» гэжэ шүлэг соогоо хайрата эжыдээ хандан бэшэһэн байна. Бидэ Гошотой 30 жэл соо яһала гэмгүй айл боложо түбхинэн хуугаабди. Хүнэй һанһан яһанһыг түүгөөр үнгэршэнэб даа. Үбшэн эшэ гайтай, ямаршы хүниие гамнаха бэшэ. Хэжэнгэ нютаг тухайгаа бэшэһэн шүлэгүүдынь, дуунуудын олон ха юм даа.

Минии түрүүшын
уншагшаг –
Хэжэнгэ нотагаархимни,
Минии һүүлшын
уншагшаг –
Хэжэнгэ нотагаархимни,
– гээд, һүүлшынгээ үгэ хэлээ
һэн».

Юнийн 24-дэ үдэрэй 2 сагта Буряадай Үндэһэтэнэй номон санда Г.Ц.Дашабыловай 70 һанһан ойн баярта зориулагдаһан дурасхаалта уулзалгада уринабди. Эндэ Буряадай мэдээжэ дуушад, поэтүүд, багшанар, эрдэмтэд хабаадалсаха, мүн хэбэд номхон Хэжэнгэ нотагаархид болоод, РФ-гэй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ С.Н.Шойдокова хүгжэм дууга программаа дурардаха.

Эмхидхэлэй комитет.

Буряад талая эрьенгээ
Бусаад ерээб.
Һэбхээн хадаһаам һэрбэнхэй
Һэбшээн ерээ.
Газарайл уужам гээр

Гансахан гайдамни,
Хээээдэһыг хүлээн абыш,
Хэжэнгэмни.
Ургы сээсэгэ эбдинхэй
Үлгы минии,

ХЭЖЭНГЭМНИ
Эгээл баһаһаам үргэнхэй
Эжым бэлэйш.
Газарайл уужам гээр
Гансахан гайдамни,

Хээээдэһыг хүлээн абыш
Хэжэнгэмни.
Үлгэн ямархан нотагаһааш
Үлүүл гулаан.

Зулгы гансадам адлишуу
Зүрхөөр халуун.
Газарайл уужам гээр
Гансахан гайдамни,
Хээээдэһыг хүлээн абыш,
Хэжэнгэмни!

Г.Ц.ДАШАБЫЛОВАЙ 70 ЖЭЛЭЙ ОЙГО

Нарата найхан Буряад оронтоёо нягта холбоотой байһан уран зөхёөл, поэзин болон драматургийн хүгжэлтэдэ нилээд хубитага оруулжа түүрэгдэһэн Г.Ц.Дашабыловайнгаа түрэнхэн үдэртэнь зориулааб.

Алтан тоонто Тураасгай-Ушхайтынгаа, эльдин тэнюун хэбэд номхон Хэжэнгынгээ дэбисхэр дээрэ аба эжынгээ ханаан сэдхэлээр хүбүүнэй бэе оложо мүндэлһөөрнь тэбхэр 70 жэлэйнэ жабхаланта үдэрынэ тэмдэгэлгээхээ байһандань нютагаархидынэ, дүүвэрынэ, суг хүдэлһэн анда нүхэдэйнэ, үелһэн хани нүхэрынэ, үри хүүгэдэйнэ, үргэн олонитэ ажалшад баяртай байһанаа хубаалданабди, омогорхонобди Георгий Цыреновичынгээ харуул сэлмэг мүнхэ дурасхаалаарнь!

дайрагдажа, энэ алтан дэлхэй-нээмнай хахасандань шаналдагбди, теэд хайшан гэхэб даа!.. хүбэлгэн хурса, намдуу зөөлхөп абари зантай Гошамнай (Георгий Дашабыловнай) түрэлөө урилжа, эрдэм ухаагаа эршэдүүлэн, баян дэлгэр Буряад дайдада алхалжал ябаһаниинь саглашагүйл!

Би Георгий Цыреновичтэй хани нүхэд байгаабди. Тиимэһээ хэдыхэн үгэнүүдээр

баргатай...

Апрелин хуушаар нэн... халхитайханшьё наа, бурханаймнай үршөөһэн дулаахан үдэр тохёолдоо нэн. Ушхайтынгаа зүүн захаар байра байдалтай Гошынгоо дүү Дамба Цыреновичэй одхон хүбүүн Олегтэ сэхэ оробоби. найн зон ханаагаар, гэртэнь папаниинь байшоо. Налархай уриханаар намайгаа угтажа абаа нэн. Гэр соонь уни бутарма. Хөөрхэн

НЮТАГАЙМНАЙ СОЛОТО ХУБҮҮДЭЙ НЭГЭН

Тоолоодшьё ялаайб даа, хэһэн бүтээһэн ажал хэрэгын олондомнай мэдээжэл гэшгээ ааб даа. Георгий Дашабыловай булган захануудайнэ нэгэниинь - «Тэрэ хабарай ургынууд» гэһэн зүжэгынэ Буряад драмын театрай тайзан дээрэ табигдажа, дүрэдэ сэдхэлэмнай буляһаниинь найшаалтай байна даа! Баһа тиэхэдэ нэрлэхэ дуран хүрэгдэнэ, Георгий Цыреновичнай поэт, прозаик, драматург, публицист, журналист байһын хажуугаар хэды олон хүгжэмтэ дуунуудыё зэдэлүүлээ гээшб!

... «Хэжэнгэмни» (хүгжэмның

Анатолий Андреевэй) гэжэ дууниинь зүрхэ сэдхэлэмнай одоошьё уяруудад, баясуудад, нютагаймнай солонь боложо мүнхэрхэ байһаниинь дамжаггүйл! Үшөө нэгэ дуунайнь, нэрлэбэл, «Хабсагайн дундуур харьялан урдадаг Худан голни үерлөө...» удахэ шанарынэ лирическэ, ханилхан хоёрой инаг дураяа ямарханаар хубаалдаагынь эли тодоор гэршэлэнэ. Буряадаймнай алтан гургалдай, мэдээжэ оперно дуушан Галина Шойдабаевагай агаарай долгиндо хангиурдаадагынь урматай даа...

1993 он... Саг зуурын үбшэндэ

һанамжаяа хубаалданаб. Жаахан зураглалаа бүтээһын тулада тоонтодонь ошохо, дүтын түрэлхидтэйнэ зугаалжа ерээ нэмби...

Гошымнай тэнжэһэн, бөөмэйлэгдэһэн нютагаа магтадаг байһаниинь гайхалгүй. Юундэб гэхэдэ, урда таладаа тобойжо ургаһан тогоон шулуун байсатай, тахилгата үндэр нэбхээн буурал баабайтай, зүүн хойшоо зэндэмэни шулуун сүмэтэй, ороноймнай тэнгэри отог ноён Шалсаана найжануудтай, тэг дундаа Джагар оронһоо холонгоһон «Джарун Хашор» үргэлэй мүргэлэй су-

хубууд олон, наада зугаа гаргалдажа байхадань, ехэ баярлаа нэм... Үнэр баян, эбтэй эмхитэй гэр бүлэ байнал даа. Дамбымнай нүхэрынэ Софья Сергеевна ажал дээрээ байгаа. Үмсын мал харууһалдаг, ехэл ажалтай зон байнал даа. Дамбатамнай аяр 15 аша зээнэртэй.

Дамдинжап Гошымнай хоёрдохи дүүниинь, эхэ эсэгынгээ буусада амгалан тайбан нуунада. Хоёр дүү басагадынь - Дашима, Дагзама табан аша зээнэртээ ехэшьё холо бэшэ байратай.

Георгий Дашабыловаймнай хани нүхэрынэ Зинаида Луб-

сановна баһал зулгыхан сэдхэлтэй Улаан-Үдэдөө ажаһуунада. Сүлөөтэй сагтаа үргэл мүргэл хэхээс Үндэр Гэгээн түрэлтэ Еши Лодой Римбүүшэ багшынгаа (Лысая гора), мүн тиэхэдэ Дээдэ-Онгостойн (Хамбын хүрэн) дасан дугангуудаар морилдог байһаниинь дэмбэрэлтэй! Би хэды дахин тэдэнэртэй уулзаһан, мэндэ найнаа ярилдаһан байнаб. Г.Ц.Дашабыловтанай Манас хүбүүниинь, Сэржуйн басаганиинь айл аймаг болонхойнууд, баһал Улаан-Үдэ хотодоо.

Доржо САМБУЕВ,
дайнай ара талын ветеран.

Георгий ДАШАБЫЛОВ

ДҮРБЭН МҮРТЭЙ ДҮШЭН ШҮЛЭГ

1. Дуунайм дүрбэн мүр бурьялаа,
Дүрбэн зүг руу ниидэн ошоо.
Дүрбэн горхонми дүүен
харьялаа.
Дүрбэн орёлни огторгой
тулашоо.
2. Жэлэй дүрбэн сагай халхин
Жэгдэ үлээнэ дүрбэн зүгһөөм.
Дүрбэн тэнгэринн мүшэддахин
Дэнгээ носооно дүрбэн тээһээм.
3. Дүрбэн жэлдэ дайн улаабхилаад,
Дүрбэн жэлдэ адхараа шуһан.
Дүрбэн хүбүүдээ эхэнэ
мордохуулаад,
Дүрбэн саарһа абаа юм барһан.
4. Дүрбэн хүлтэй аад,
морин бүдэрнэ.
Дүрбэн зүгһөө аюул ерэнэ,
Гурбан аханарынэ хубия
бэдэрнэ,
Дүрбэдэхинэ гуламтаяа
сахин үлэнэ.
5. Манай талада дүрбэн найхан:
Мандаһан наран,
жэмэсэй улаан,
Дуулим нугын сэсэгтэ майхан,
дурлаһан басаганай
нюдэн дулаан.
6. Үргэн таладам дүрбэн улаан:
Үүрэй, үдэшин толонуудай
улаан,
Жалгада хэбтэһэн үнэгэн улаан,
Жаргалтай эхэнэрэй хасар улаан.
7. Эрдэм бэлигыё оролдожо олодог.
Эрын хүсэлыё зоригоор олодог.
Эдин жаргалыё тэмсэлээр
олодог.
Энхэ дурые сэдхэлээр олодог.
8. Далайдал гүн сэдхэлтэй
гэһэмни,
Балай уһан шалбаагшуу байба.
Бүргэдтэл шэн зоригтой
гэһэмни,
Бүргэд гүйһэн шандаганшуу
байба.

9. Дайгүй амгалан тэнюун сагта
Дайда талыё сэсэгүүд хушадаг.
Дайнай улаабхилан эхилһэн
газарта
Дариин утаан бүгэдыё хушадаг.
10. Хазаарта моринойнгоо хурдан
гүйхыё
Хадын харгыда шалгажа үзэхэш.
Хани нүхэдэйнгөө үнэн сэхыё
Хара зоболон, үбшэндэ мэдэхэш.
11. Гунхажа мушхарһан модон муу.
Гутажа байһан мяхан муу.
Хайража эхилһэн үнэн муу.
Дайража хэлэһэн хүн муу.
12. Жаран жэлдэ ажаһуугаа.
Жаран нажарай уһа уугаа.
Жаалда ехэ, жаргал үзөө гү?
Жаргал гээшэ юун бэ?
Хүсөө гү?
13. Булагта шорой бү оруула —
Бусаха, ерэхэдээ уугдаха байха.
Бууралай үгэ шагна, дуула —
Буруу, зүбёе үзэхэн лэ байха.
14. Жэргэмэлтэ талада түрэжэ
утгаа,
Жэмэсэйнэ хүсөөр
энэ болоош.
Жэгтэй тээд: түрэл нютагтаа,
Жэлдээш бэшэ,
ошоногүйш оройш.
15. Хүн гэһэмни, айбала байба.
Хүсэн гэһэмни—хоохон тулам.
Сэдхэлтэй гэһэмни,
хүхэ далайба.
Сэсэн гэһэмни, галзуурба улам.
16. Талын табан тарган тарбаган
Тарганһаа боложо шонодо
барюулба.
Талханай найниё эдинэн азарга
Тарганһаа боложо урилдаанһаа
гаргуулба.

17. Заматгай нуур загаһатай
гэлсэдэг.
Захын модон гэшүүһэлэг байдаг.
Залхуу хүн үглөөдөр гэдэг.
Залгыга дуратай айлаар зайдаг.
18. Үглөөгүүр мандаһан улаан наран
Үдэшэ бүхэндэ заагагүй
жаргана.
Үлдэжэ тулиһан зон баран
Үлээдэһэн гэнгүй,
талхаа гамнана.
19. Ангууша нохойдо хаб хусана.
Алдартай нүхэртэ хобуушан
хусана.
Ардагай найнда эзэд олошорно.
Азатай бүлэдэ айлшад олошорно.
20. Дуулаһаар үглөөгүүр гараа нэн.
Уйлаһаар мүнөө гэртээ бусаба.
Хүшэр ороё даа энэ наһан,
Хүнэй хара хүлыенэ тушаба.
21. Маара маараһаар мал болобо.
Даара даараһаар үхэл олобо.
нуу нууһаар сонсо болобо.
нура нураһаар эрдэм олобо.
22. Агтабша үзөөд, хүлэг, бү хүхи,
Аласай дабаан үшөөл олон.
Алдартай болоод, нүхэр, бү хүхи,
Арадай хүбүүд үшөөл олон.
23. Сэлмэгхэн үүрээр түрөө бэлайш.
Сэдхэлтэй эхын хүбүүн бэлэйш.
Сэгнэжэ шадангүй энэ болоош.
Сэржэмэй охиндо «жаргал»
олоош.
24. Дуулимхан энэ дэлхэйдэ
Дууша хүбүүд ябадаг байна.
Дуулахын тула хэзээдэ
Дууша сэдхэлтэй түрэхэ байна.
25. Юртэмсын жама ёһо жэгтэй.
Юрэдөө тэрэниё ойлгохо
хэрэгтэй.

Талын буряадай хүбүүн хадаа,
Талын сэдхэлыё бү һандаа!
26. Жэргэмэлэй дуун үглөөһөө
замханагүй.
Жэгдэхэн талаяа магтана
хаш угаа.
Үнэндөө тэрэ дуулана гү,
али уйлана гү?
Үндэгтэй уурхайёнь анзаһан
булаа.
27. Саһан дээгүүр миний мурнууд
Саашалан ошоно сэдхэ.
Энээн шэнгээр шүлэгэйм
мурнууда
Эндэ үлэһэй. Зүгөөр мүнхэ.
28. Үнгэрнэ дээгүүрнй хүрэг галууд
Үнинэй ерэнхэйб холын газарта.
Дулаан ороноо бусаба гүт,
шубууд?
Улаан зүрхэмни үбдэбэ гантан.
29. Хабтагай Байгалай эрьёын
гэрхэн,
Хараад шамай сэдхэлни
хүдэлбэ.
Байһан эзэнийш тогтошоо
зүрхэн.
Байза, шагна!
Дууниинь зэдэлбэ.
30. Морин хуураа гаргыш наашань!
Модон гэрэйшни хүйтэниинь
жэгтэй.
Хүтэлэй доһолтор дууладая
саашань!
Хүхижэшьё, хүдэлжэшьё
шадаха хэрэгтэй.
31. Жаргал бэдэржэ Жагар
ороогүйб.
Жаргалантынгаа талада
мал адуулааб.
Жааханайм нүхэр,
шамай ойлгоогүйб.
Жаргал гээшэшни хажуудам
байгаал.

32. Тэбэнэ зүүн жадаһаа аха.
Тэнэг хүн тэнгэриһээ аха.
Түлгэжэ ябангүй бусая, аха!
Түрэл нютагнай,—
уулатай Аха.
33. Түрэлөө алдаашыё түймэр
залгыга.
Угаа алдаашыё уһан абаха.
Жэнхэни буряад хэлэн дээрээ
Жэгтэй найханаар дууладая
нээрээ.
34. Мэргэн ангуушанай һомон
хурдан.
Үргэн нютагайм тайга уужам.
Шэбэнэжэ хэлэһэн хоб хурдан.
Шэнэлһэн гансым сэдхэл
уужам.
35. Сэлмэг үдэр миралан долгиһон
Сэнхир Байгалин, дэлхэйдэ
гансаһ!
Сэлээнэй олонһоо шэлэжэ
олоһон
Сэсэн инагни, дэлхэйдэ гансаһ!
36. Эхын басагад ухаарбал,
Эддин жаргал эдүүлнэ.
Эсэгын хүбүүд хатуужабал,
Эсэгын нэрэ нэрлүүлнэ.
37. Сэлгээхэн Хэжэнгэ голни,
Сэдхэл соогуурни урданаһ.
Сээжэхэн улаан зүрхымни
Солгёон дуугаараа ургалнаһ.
38. харууһан сагаан Хэжэнгээ
һанашоод мүнөө гүйлгэнэм.
һаншаһаа сайһан эжыгээ
һанажал мүнөө үгылнэм.
39. Шүлэг соогоо дарууһанби.
Хүлэг дээрээ шэрүүхэнби.
Гуурһаа хэлмээршьё нэлгэхэб.
Гуниглаад сэдхэлээшьё
дэлгэхэб.
40. Дүрбэн тахатай хүлэгүүднй,
Миний ургада орогты!
Дүрбэн мүртэй шүлэгүүднй,
Дүрөө гэшхэн мордогты!

«АЛТАРГАНА» наадые угтуулан

УГАЙ БЭШЭГ

Монголшууд аха, дүүгэй ёһые найтар мэдэжэ, удам судараа сэхэр арюун байл- гаха, шуһан түрэлэй гэрлэлтэ бии бол- гохогүй, удам угсаанай бахархал хүн- дэдхэн хүзэглэжэ, дээдэ үсөө эхилжэ, угай бэшэгыг хүтэлэн абажа ерэнэн гээшэ.

Аха, дүүнэр тухай, нэгэн бүлэг хүн зоной түүхэ, намтартай хамагай ху- ряангыг удамай бэшэг харуулна. Угай бэшэгыг монголшууд олон янзаар «Уда- май бэшэг», «Уг изагуурай түүхэ», «Уг- саанай түүхэ» гэхэ мэтээр нэрлэжэ байһан болобошье, удаа агуулга, аша холбогдолоороо нэгэн зүйл аха, дүүгэй холбоо бэшэжэ тэмдэглэхэ хуряангы бэшэг боложо үгэнэ гээшэ. Угай бэшэгыг бидэ нэргээн хүтэлжэ, саашань ябуулга хадаа тон шухала байна.

Манай залуушуул аха, дүү, удам судараа өөрын эсэгэ эхэнэ сааша мэ- дэхгүй болоһон ушарһаа шуһан түр- элэй аха, дүү хүнүүд хоорондоо гэр бүл болохо боломжо, илангана нэгэ нютаг- гай хүнүүдэй дунда нэмэгдэһэн байна. Гэр бүл боложо байгаа залуушуудай удам угсаа, аха, дүүнэрэй талаар гэр- лэгшэдэй эсэгэ, эхэ ямаршье нургаал хэдэггүй, анхаралаа табидаггүй байдагыг буруу ба өөр хоорондоо угай бэшэгэ холидон судалжа үзэхэ хэрэгтэй юм.

Монголшууд угай бэшэгэ хүтэлэн дээшэ найман, өөрөө доошо найман үсые тоолон, наймаахи үсөө аха, дүүгэй холбоо холодобо гэжэ үзэжэ байһан удхатай байгаа.

Хүн, хуби хүнэй зан түрэхэ, ажал түрэл, оюунай шадахи, абыас бэлиг, хүнлэг шанарай тухай мэдэхэ толи болбол «Угай бэшэг» юм. Өөрын удам тухай найн мэдэхэнь хадаа удамаа, удамайнгаа сэхэр арюун байлгаха, сахиха ёһо заншал болоно гээшэ.

Арюун нангин сахижа ябая!

ОТГОН ТЭНГЭРИ ХАЙРХАН

УРИД ХЭЛЭГДЭХЭ ҮГЭ

Би Пурбо Балданжаповтай Монгол ороной хэдэн аймагууд, хото, хүдөөгүүр ябахадаа, «Отгон тэнгери Хайрхан» тухай дуулаһаншыг, һонирхоһоншыг байгаа. Зүгөөр тэрэ үедэ өөрингөө дис- сертацида хэрэглэгдэхэ материалнуудыг суглуулжа ябаһан ушарһаа хаана, хэээ, хэһээ энэ һонин шүлэг-дуун тухай дуулаһанаа хадугаад лэ орхижорхиһон хүнби. Бэшэжэ, тэмдэглэжэ абаагүй ябаһан байгаа. Мүнөө болоходо, хэр- гэгтэй болоод лэ байна ха юм. Тээд яаха да. Үнгэрһэн юумэн үнгэрөө гээшэ ааб даа.

Уран бэрхэ эрдэмтэ Д.Цэрэнсодном хадаа тэрэ холын, дээдэ сагай үйлэ хэрэгтэй нягта холбоотой монголшуудай түүхэ, домогуудыг, арад зоной аман зохёолнуудыг тоогүй олоор суглуулһан, мүнөөшье энэл ажалла ябуулна. Аман зохёол соо алтан үгэ байдаг ха юм: «Дуһал хуряахада - далай болодог. Дуу- лаһанаа хуряахада - эрдэм болодог». Арад зоной дундаһаа бурьялан мүнделһэн энэ баялиг гээшыг үзэһэншыг, үзэжэшыг, шэжэлһэншыг, шэжэлжэшыг ябана ха юм. Би энэ хүниг таниха үгыг, уулзаа үгыг.

Саашадаа тусгаарлан тэмдэглэхэ нэгэ зүйл хадаа һонин даа, ехэл һонирхоһоор, үнэн сэдхэхэлхэ хайхашан уншаса- тай бүлэг гэхэдэ, бурхан шажанай ёһо заншалнуудтай нягта холбоотой зүйл- нүүдыг удаанай саг соо шудалһан энэ Д.Цэрэнсодном эрдэмтэн ябана гэхэ байна.

Һонирхоһон ушарһаа «Отгон тэнгери Хайрхан» буряад хэлэндэ оршуулаад, үгэнүүдэй тайлбари - комментари бэшээд, «Дүхэршэ» һониной хүндэтэ уншагшадай анхаралда зориулана.

ОТГОН ТЭНГЭРИ ХАЙРХАН

*Тэртээ' мянганай газарһаа
Түхэрээн нара мэтэ сабсайн
Толгойлогшодтоо үүлэ хэдэргэн
Тэнгери богдо Хайрхан минии уу.
Оор² Монголой шүтээн
Очирвааниин агуу ехэ орон
Орьёл орьёлой толгой
Отгон тэнгери Хайрхан минии уу.
Үлдэһэн хүндэ хэшэг хайрлажа,
Үбгэһэн хүндэ рашаан хүртээжэ,
Өрлөг' түмэндэ омог болоһон
Үгөөмэр баян Хайрхан минии уу.
Уула уулын минии орьёл
Улас Монголой минии шүтээн
Отгон тэнгери Хайрханаа
Он ондоо сүслэн' таймуу,⁵ зээ!*

Үгэнүүдэй удхын тайлбаринууд.

1. Тэртээ - тэрэ тала, зайтай холо газар.
2. Оор - түрэлхин, язгуурын.
3. Өрлөг - сэрэг ударидаха ябадалда габьяа байгуулһан ехэ жанжанай соло.
4. Сүслэн - баясан, баярлан хүзэглэжэ.
5. Таймуу - тахиша, тайха, тахиша, уула тайха, тахигдаха.

УЛААН-БААТАР - НИИСЛЭЛ ТҮБ ХОТЫН ТҮҮХЭНЭЭ

(Монгодо үнгэрһэн Улаан-Үдын Экономикайн ба соёлой үдэрнүүдтэ зориулагдана).

УРИД ХЭЛЭГДЭХЭ ҮГЭ

Агууежэ Богдо Чингис хаанай мандуулан Монгол Улас баян дэлгэр, һонирхоһоо түүхэ, домогуудаар суурһаһан гүрэнүүдэй нэгэниинь байгаа ёһотой. Аха захашье, бага жэжэһэншыг хотонууд хүн зондоло ади түрэн мүнделһэн нэ жэлтэй, тоонто нютагтай, аба. эжэ ал ади эхи табижа, мандуулаһан, һал- баруулан аха захатай байдаг ха юм даа.

Саашадаа жэшээ болгон, мүнөө үедэ алишье талаараа урагшаа хүжэн байгаа Монгол ороной ниислэл түб хото боло- хо Улаан-Баатартай түүхэ домогоһоо багахан хэмжэһэн нэгэ статья һонирхоһон ушарһаа уншаад, буряад хэлэндэ оршуулба.

Улаан-Баатар - ниислэл түб хото тухай материалнууд яһала баян байдаг. Зай, энэ статья Д.Дашбалданай. Унихэһэн бэшэгдэһэн гээд тэмдэглэе. Тодорхойлон хэлбэл, «Монголия» журналай №9 хэб- лэгдэһэн байгаа. Энэнь 1990 он болоно. Аяар арбан найман жэл үнгэршэбэ. Д.Дашбалдан гуайн бэе энхэ элүүр, за- луу үгэһэн дорһоо урган хүжэжэ ябана ёһотой гэжэ найдаад, статьяг ай авторта амжалтануудыг үнэн сэдхэхэлхэ хүснэб!

Дулма ДАРИЖАПОВА,
педагогийн эрдэмэй кандидат,
доцент.

(Үргэлжэлэл. Эхинийн 2008 оной январийн 17-ой, майн 1-эй дугаарнуудта).

Цогто тэнгэрийн хубуун суута богдо
Чуу мэргэндэ иигэжэ зарлиг болобо:
«Алалдахагүй дайсандамни айнгүй,
Шургагша Очир Хүсэтэмни,
Алибаа үһөөтэниемни алдангүй,
Харбагша мэргэн эршэ ехэтэмни,
Аюулта муу дайсание усадхан ябагша
Урин асуурмни,
Ами бэсэ зүдхэн ябагша
Чуу мэргэмни
Ши нэгэн үгэ үгүүлэ» гэбэ.

Жабхаланта түрэнэн богдын тэрэ
Зарлиг соносоод, Зүрчидийн Чуу мэргэн
Магтажа, иигэжэ айладхаба:
«Хорин найман нагтар²⁸ хээд,
Юһэн гарагаар дүүрһэн
Хүхэ огторгоймни,
Хотол жэмэс дэлгэрһэн
Галбарваасан модомни
Хоротон дайсание тарьян
мэтэ хэмхэлэгшэ
алтан тээрмэмни,
Хуби бэлгэ түгэсэһэн
Суута богдо эзэмни» гэжэ магтаад,
Иигэжэ айладхаба:
«Урин бата сэдхэхэлээр
юрэ багтаан,
Гэмтэ муу арадыг засагай мүрөөр
заһажа,

Холбоото ехэ уласай
Түрхэ хэшээжэ абаад,
Хэээдээ алдаршаха
Һайн нэрэ хэшээжэ хэрэг лэ
байха за» гэбэ.
Хан мүнхэ тэнгэрийн хубуун
суута богдо
Хара Хирууда баһа зарлиг болобо:

«Үһөөтэ дайсаниемни хорлон дарагша
Хара баабгаймни,
Үсэд хазагайгүй сэдхэхэлтэ залаһан
нүхэсэхэ хинмни,
Үргэлжэдэ гадаада үйлемни хэшээгшэ
булад бата зүрхэтэмни,
Үнэнээр найтар зүдхэгшэ
Хара Хируумни
Ши нэгэн үгэ үгүүлэ» гэбэ.

Осодолгүй хубилгаан тэрэ богдын зарлиг
Ойрадай хара Хируу соносоод баясажа,
Иигэжэ магтажа айладхаба:
«Тэгшэ хамаг бүгэдыг үршөөгшэ
бодисадвамни²⁹,
Дэлхэй эрхэдээ хуряагша хурмастамни
Һэжэгэлгүй үнэн, худал илгагша
Эрлэг хаамни,
түгэс хүсэтэ суута эзэмни»
гэжэ магтаад, иигэжэ айладхаба:
«Үбгэ, эсэгэе хүндэлэн тэдхэжэ,
Үншэн, үгытэйшүүлэе үршөөжэ,
Үмсэтэ ехэ уласай дура
Хэшээн абаад,
Хэээдээ алдаршаха һайн нэрэ
Хэшээжэ хэрэг лэ байха за» гэбэ.

Суута богдо Чингис хаан
Эдэ бүгэдыг зүбшөөрһэн ажээ'
...

Чингис хаан хуримлан дүүргээд,
Орлог³⁰ ноёной дэгэл тоһодожо,
Хямран аршаһанда
Баян ноён үгүүлэ:
«Тоһото хурим
Шуһата болго.
Эд хэбрэг (бата бэхи),
Эзэнь мүнхэ болтогой»
гэхэдэнь,
«Тийгэжэ мүн байха за.
Түрэнэн бэе үхэхэ.
Үхэн үхэтэрөө хатуужаха.
Үмдэһэн эд элэхэ.
Элэн элэтэрээ хайрлаха»
гэжэ үгүүлэхэдэнь,
Чингис хаан хоёрыг зүбшөөрһэн'
Чингис орлог ноён баян ноён хоёрһоо
асууба:
«Таанар яжа аха, дүү болоноб»
гэхэдэнь, Орлог ноён үгүүлбэ:
«Үнэн үгэеэ шуосалхагүй,
Үсөөхэн гэм хэлсэхгүй,
Үдхэнэһэе хүндэлэн,
Үсөөхэнүүдыг үргэн

Тэдхэн тэжэһэнэ»
гэхэдэнь,
Чингис хаан зарлиг болобо:
«Тиймэ болбол һайн.
Айл хүнэй хадхаха үгэдэ
орогдохогүй,
Амараг хүнэй заншалха үгэдэ
муулагдахагүй.
Тиймэ ябаа һаа,
Аха, дүүгэй ёһые
Алдахагүй байха» гэһэн ажээ'
Чингис хаан зарлиг болобо:
«Түрын эзэн хаан
Мэргэн, сэсэн болбол,
Түрэ, ёһон түбшэһээр абабал,
Түрүүһэн эсэгэ, эхэ бүтэн болбол,
Түрэлдэһэн аха, дүү түгэс болбол
Түрэ, ёһо мэдэхэ
Түшэмэлтэй болбол,
Диалэшгүй дайсание дараха
Сэрэгтэй болбол
Түмэн ондо
Гэргы хубуун,
Аша, үе мэндэ ябабал,
Дэлхэй эрхэтэ мүнхэ тэнгери
Үршөөхэ, хамгаалха, тэдхэхэ болбол,
Тэнсэгүй ехэ жаргалан тэрэ
байха» гэжэ үгүүлһэн ажээ'
Дулма ДАРИЖАПОВА.

ҮГЭНҮҮДЭЙ УДХЫН ТАЙЛБАРИ

27. Хяс - түмэршэ дарханай түмэр дабтаха, хатааха гуламта. Нүүрһэ шатаахадаа хэдэг һаба.

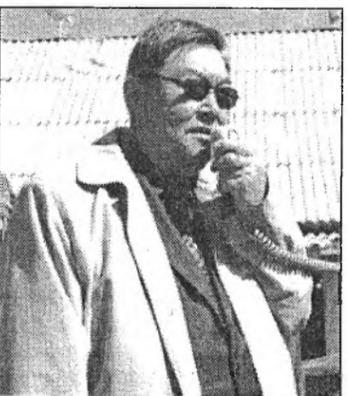
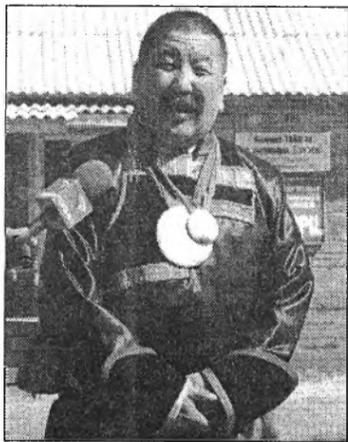
28. Нагтар - һарын аймагай хорин найман одоной ордон.

29. Бодисадва - Буддын шажанай ёһоной боди сэдхэхэ олоһон амитан.

30. Орлог - сээг ударидаха ябадалда габьяа байгуулһан ехэ жанжын соло. Жанжа сэрэгэй албанай тушаал.

«Тэнгэри» гэхэн бөө шажантанай түбтэ

ШЭНЭ БУУСАТАЙ БОЛОБО

Һаяхан дэмбэрэлтэ һайхан үйлэ хэрэг, баяр боложо, «Тэнгэри» гэхэн бөө шажантанай нютагай эмхинхид Новая Комушка һууринда оршодог «Два Кита» гэхэн худалдаа наймаанай саана Барнаульска үйлсоор шэнэ газар бууса түхээрбэ.

Эмхин гол шэнэ байшан соо (офис) хүнүүдые утган абаха таһалганууд бэдэгдэжэ, болбосон түхэлтэй болгодоо, еврозаһабарилга хэгдээ. Энэ гэрэй хушалтын орой дээрэ баруун таладань - эршүүлэй һүдэ тэмдэг һара, зүүн тээнэ - эхэнэрнүүдэй һүдэ тэмдэг болохо нара, тэг дундань тэнгэринүүдэй түхээрэлгэ Мухар-Шэбэрэй бэрхэ, уран гартай Бата дархан бүтээһэн юм. Эскизүүдынь Россин арадай уран зурааша Чингис Шонхоров бэддэһэн габыятай, үшөө шэмэглэхэ ажал бии гэжэ «Тэнгэри» түбэй түрүүдэгшэ, угай бэлигтэй ехэ бөө Б.Ж. Цырендоржиевнаа уридшалан мэдэжэ абаа һэмди.

Өөрынгөө газартай, бөө шажантанайнгаа буусатай, гэртэй болоһон ушараарнь сугларһан, уригдаһан дарганар, зон ерэжэ, баярай, амаршалгын үгэнүүдые хэлээ, арад зондоо аша тунһатай ажал хэрэгтэнэ амжалта хүсөө. Энэ һайндэрэй (презентациин) ёһолоһе эхилһэн Баир Жамбалович Цырендоржиев үгэ хэлэхэдээ, «өөрын газартай, түбтэй бололгодомнай баран арад зон, булта тунһалаа, тиймэһээ бүхы хүнүүдтэ амгалан байдал, амжалта, буян хэшгэ ерүүлхэ гэжэ оролдохобди. Бурхадтаа, тэнгэринэртээ шүтэжэ, һанаан сэдхэл һайтай, досоогоо ехэ хүсэлтэй, уга наһатай, удаан жаргалтай ябахыгтай бултанда хүсэнэб» гэхэн халуун амаршалга хүргөө.

Республикымнай Правительствын болон Президентын дэргэдэхи үндэһэтэдэй, шажантанай ажал ябуулха талаар тусхай комитедэй консультант А.Д.Жалсараев хадаа энэ эмхин эхин байгууламтада 2003 онһоо сэхэ хабаатай байна. Тиймэһээ өөрын газартай, буусатай болоһон «Тэнгэринхидэй» түсэбүүд ехэ, хүн зоной аша буянда зориулагдаһан тайлганууд бүхы республика соомнай, Ойхондо, нангин бусад газарта эмхидхэгдэхэ гэжэ онсолһон юм.

Агын «Мүнхэ тэнгэри» гэхэн бөө шажантанай түбэй зүгһөө Б.Ц.Цыренжапов, Б.Б.Балданова гэгшэд халуунаар амаршалжа, буряад романай антологийн 5 боти бэлэглээ. Арадай Хуралай депутат, «Барис» предприягийн генеральна директор Б.Б.Доржиев, мэдээжэ бөөнэр Б.Д.Базаров, С.Т.Баиров, «Ага» гэхэн нютагаархидай эблэлэй зүгһөө Б.Ц.Дашибалов, суута спортсмен Ж.Ж.Ахамжапов, Уран зураашадай холбооной зүгһөө Б.Т.Тайсаев, журналистнуудай зүгһөө бидэнэр - Б.Ц.Дамбаринчинов, Н.Н.Бальжинимаева болон бусад бэлигтэй зон хани халуунаар амаршалаа, бэлэг сэлэгүүдые барюулаа.

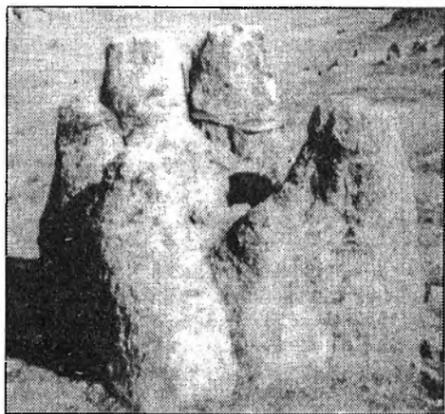
«Манай арадай оюун ухаанай ёһо заншал һэргээлгэдэ хубитаяа оруулһандатнай баярые хүргэнэбди. Танай уг саашадааше мандахань болтогой» гэхэн удхатай баярай бэшэгүүд эдэбхитэдтэ халуун альга ташалган доро барюулагдаа, уригдаһан зондо, айлшадта, эндэ ерэхэн хүнүүдтэ эдэһэй дээжэ, сайлалга дурдахагдаа, хүн зониие ехэ һайнаар хүндэлөө.

Үглөөдэрын «Тэнгэрин үүдэ нээлгын» хабарай тайлган шэнэ буусадань үндэр хэмжээндэ үнгэргэгдэжэ, майн 24-нэй ехэ халуун, сэлмэгтэнгэритэй, баярай нарадай һайхан үдэр хүн зон олоороо суглараа, мүргөө, сэдхэл дүүрэн гэртээ бусаа.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: презентациин үедэ.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото.

В древние времена в Тугуйской долине жили монгольские племена - меркиты. Они поклонялись Вечно синему небу. А в окрестности села Галтай до сих пор находится древнейшее место поклонения бурят-монгольских племён - «Пять пальцев».

ПОКЛОНЕНИЕ «ТАБАН ХУРГАН»

Уникальность этого места в том, что это камень, выросший из земли, напоминает правую кисть руки человека, как будто просящего от отца Неба счастья, благополучия и удачи. Позже во времена Чингисхана рядом с этой местностью был дворец чингизидов.

В XII-XIII веках совершали обряд жертвоприношения на этой местности, символизирующей кисть человека, молящем небо. Существует легенда о том, что другая кисть руки находится в Монголии.

Священнодействие у подножия - это почитание духов местности, проявление сущности человека, выражающее его стремление и волю к жизни, идею о неразрывности человеческого рода. Тем самым, человеку даётся возможность видеть свое будущее, свое бессмертие в потомстве.

Потому долг каждого заботиться о детях

и внуках, готовить их к взрослой жизни, передавая им лучшие черты семьи, рода, народа. Люди просили благословения у местных духов, их покровительства, чтобы улучшить жизнь, увеличить урожай и т.д.

До 1930 годов не прекращались обряды поклонения «Пять пальцев». Но позднее обряды были запрещены. Лишь в 2006 году по просьбе жителей села Галтай религиозная организация шаманов «Тэнгэри» 29 августа возобновила обряд поклонения «Табан хурган».

Этот камень большого размера, действительно напоминает кисть руки, на каждом пальце которой имеются линии. А ладонь похожа на человеческую ладонь с четкими линиями.

На тайлгане прошлого года участвовали все бурятские племена - эхириты, булагаты, 11 родов хори бурят, хонгодоры, сартулы, а также шаманка из Шэнэ-

хэна Внутренней Монголии. Её род берет своё начало в Тугуйской долине.

С утра перед проведением тайлгана было пасмурно, ветрено и не было видно солнца из-за большой облачности. С началом камлания в небе появился черный орёл (он долгое время кружил над «Табан хурганом» по часовой стрелке), погода резко изменилась, ветер ослаб, а затем вообще утих и, наконец, появилось солнце.

После тайлгана провели состязание по национальной борьбе и концерт. В этом году поклонение «Табан хурган» будет проводиться недалеко от с. Галтай - 15 июня 2008 года с 9.00 часов утра.

«Табан хурган» - одно из святых мест поклонения бурятского народа.

Приглашаем на тайлган! Маршрутки будут курсировать от здания «Тэнгэри».

Б.ОРБОДОЕВА.

Использованы материалы МРОШ «Тэнгэри».

ҮЛГЭРЭЙ ДАЛАЙ

Бурхан Басгийн түүх-намтар

СҮТРА О МУДРОСТИ И ГАЛУПОСТИ

Легенды, рассказы о жизни Будды

(Ургэлжлэл. Эхинийн урдахи дууларнуудта).

Иймэ зар тунхагай хүүлээр алтан дувааза¹ бүтээгээд, алтан хэнгэрэг дэлдүүлжэ, бүхы дүрбэн зүгтэ алдаршаба. Тэрэ сагта тэрэ улсастай анхантай зөөригүй тойн, бирман, гуйраншад, мүн эд зөөригээ налгажа үгырхэн иргэн зоной ехэтэ байсан, үүдэнэй гулидаһан мэтээр хан ордондо сугларан ерэхэдэнь, дэгэл хүсэгшэдтэ дэгэл, эдэс хүсэгшэдтэ эдэс хоол, алта мүнгэ, эрдэни хүсэгшэдтэ алта мүнгэ, эрдэни гэхэ мэтые сэдхэлээ ханатарнь үгэбэ ха. Үбшэн хүнүүдтэ бэсэ эмшэлэхэ эм, мүн хамаг амитаңда хэрэгтэй юумьень бултынь үгэжэ хангаба хэн гэхэ.

Тэрэ сагта замби түбиин амитан зон хаанай ашаар амар жаргалан эдлэжэ, дуу дуулан, наада бүжэглэн, шүлэг түүрээжэ хаанаа магтаба гэхэ. Тэрэ хаанай алдар нэрэ арбан зүгтэ сууржажа, хаанай зарлиг дууладаггүй хүн байхаа болибо.

Тэрэ сагта холын хизаарай нэгэ уласта Шимасана гэжэ нэгэ үшүүхэн хаан ажаһуугаа хэн ха. Тэрэ үшүүхэн хаан Саран Гэрэл хаанда атаархахы сэдхэл түрөөжэ, амар амгалан унтаха найргүй болоод, иигэжэ бодобо: «Саран Гэрэл хааниг үгы хээ наам, миний нэрэ алтан дэлхэйдээр элдэр шадаха хэн ха. Өөрынгөө газар дээрэхи хамаг зайгуул амитадыг урижа асараад, тэрэ хааниг үгы хээ арга үгсэхэ байна».

Иигэжэ сэдхээд, тэрэ хаан өөрынгөө газар дээрэхи зайгуул иргэниг уриад, зуун янзын элдэб амтата эдэгээр хүндэлжэ, арбан нара соо тэжээжэ тахяад, тэдэндээ иигэжэ хэлэбэ:

- Би жаргал үзэнгүй, үдэр хүнигүй зоболон эдлэжэ байнаб. Номой ёһоор ябагша таанар миний тахидаг юумэн болонот. Тийгээд мүнөө миний зоболон налгана нэгэ арга таанад ханыг даа, гэхэдэнь, зайжа ябадаг бирман!

- Ай хаан, юун дээрэһээ сэдхэлээ зобожой байһан тухайгаа манда зарлиг болыг. Бидэ шадаха эрэгээрээ хаанайнгаа сэдхэлэй зоболонгыг арилгахабди, гэхэдэнь:

- Саран Гэрэл хаан эрдэм шадабаряараа хамагай дунда алдаршажа, бүгэдэ зон гансал тэрэниг хүндэлжэ тахин хууна. Харин миний эрдэм шадабариа алдаршуулагдангүй. Тэрэ хааниг үгы болгохонь бэрхэтэй, тэрэниг үгы хээ арга таанадта байха, гэжэ хэлэхэдэнь, бирман бэшэ зайгуулнуудта хөөрөндө хэлсээд: «Аяа хүндэтэ Саран Гэрэл хаан тухай хэлэхэ болоо хаа, манда нигүүлсхы сэдхэлтэй юм, амитан зонийн тэрэ хаанай ашаар жаргажа хууна. Хамаг гуйраншадта эхэ эсэгэ мэтэ болоһон тэрэ хаанай аминда яажа хоро хүргэхэ бэлэйбди», гэжэ хөөрөлдөөд, таража ябашабад.

Энэ үедэ Шимасана хаан зайгуул амитадай үгэ соносоходоо, найшааншьегүй, баясаншьегүй хамаг уласта иймэ тунхаг тарааба: «Али нэгэ хүнэй Саран Гэрэл хаанай толгой таһалжа асараа наань, би хаан улсастай заримыг үхинтэйгөө хамта үгэхэб».

Тэрэ сагта уулын балгаста ажаһуудаг Лиудача гэжэ нэрэтэй бирман тэрэ зар тунхагыг соносоод, Шимасана хаанай ордондо ерэжэ, баясаһан шарай шарайлан:

- Ай хаан, шиний хүсэлэн сэдхэлые би бүтээжэ шадахаб, гэжэ хэлэбэ.

- Ши тэрэ үйлые бүтээжэ шадаха байбал хэзэ ябахашы? - гэжэ хаанай асуухада:

- Намда хүнэхэ түхээржэ соёрхо, би долоо хоноод ошоход, гэжэ бирман хэлээд, долоон хоног соо бэеэ сахиха тарни бүтээгээд, хэлэһэн ёһоороо ошобо.

Тэрэ сагта Саран Гэрэл хаанай уласта элдэб муу ёро бэлгэ үзэгдэбэ. Бүхы газарын хүдэлэн гантаба, сахилгаан сахилба, одо мүншэ унажа, тэнгэри шангаар дуугаржа, мүншэ адхаржа, буудал буужа, үдэр хүниг илгаруулхы аргагүй болобо. Олон шүүбууд огторгойгоор дүүрэн уйтгайгаар ганганалдан, газарта унаба, барас, эрбэс, шоно, араатан, гүрөөһэн гэхэ мэтэ ан арьяатан

ганганалдан, улидан, аягүй аяагаар муу ёро зүгнэбэ. Ехэ хаанай алтан тут хюур хухарба, алтан хэнгэрэг хахарба гэжэ найман түмэн мянган хаашуул зүүдэлбэ. Нэгэ бэрид ерэжэ, хаанай алтан малгайе буляаба гэжэ Маха Чандра гэжэ түшэмэлэнь зүүдэлбэ хэн ха. Гэхэ мэтээр хамаг бүхы иргэн зон тиймэ муу ёро бэлгэсые үзэжэ, маша ехээр зобобо.

Эгээл энэ үедэ хаанай толгойе абаашаха гэхэн бирманай хаанай хаалгада хүрэхэ ерэхэдэнь, балгасай хаалга сахидаг харуулан тэрэниг логтоон төөриулээд, балгаста оруулбагүй. Тэрэ бирман балгасыг долоо дахин тойроод, орохо арга олонгүй, газар хууба. Энэ үедэ ариуэн дээдэ ороной тэнгэригээр Саран Гэрэл хаан энэ бирманда толгойгоо үгөө хаа, үгэсхэхэ түгэсхэхэ байна¹ гэжэ мэдэһэн тула, хаанда иймэ зүүдэ зүүдэлүүлбэ: «Ехэ хаан, үгэсхэ болгон бүхы юумэеэ үгэхэб гэжэ тангариглаа бэлэйш. Одоо нэгэ гуйраншан балгасай хаалгаар орохо шадангүй, газар хууна. Тэрэниг, хаан, ши мэдэхэ ёһотойш», гэхэн зүүдэ зүүдэлүүлэхэдэнь, Саран Гэрэл хаан һэрин сасуугаа, ехэтэ гайхажа, Маха Чандра түшэмэлдөө зарлиг болобо:

- Ай, түшэмэл, ши балгасай хаалгада ошоод хара, хэн ерэнэб, бүгэдиень наадагүй оруулагты, гэхэдэнь, Маха Чандра түшэмэлэй ошоходо, хаалгыг харуулан бэеэ элитэ үзүүлээд, иигэжэ хэлэбэ:

- Түшэмэл аа, холын хизаарай улсастай нэгэ хорото сэдхэлтэ бирман хаанай толгойе абаашаха ерээд, эндэ нуужа байна. Би тэрэнэй мүрынэ хаажа, доосоһон оруулаагүйб. Мүнөө яаха болонобиди, гэжэ хэлэхэдэнь, түшэмэл иигэжэ үгүүлбэ:

- Хэрбээ шиний хэлээшын үнэн юм хаа, энэмнай хорото, ехэ муу ёро болоно гээшэ. Хэды тиймэшыг наань, хаанай зарлигыг дүүргэнгүй байжа болохогүй, гэхэдэнь, хаалгыг харуулан тэрэ бирманিয়ে наадагүй балгаста оруулаба.

Эгээл энэ Маха Чандра түшэмэл: «Үнөөхөөр энэ бирман лаб хаанай толгойе абаашаха ерээ. Тиймэ хадань долоон зүйлэй эрдэни зэндэмээр табан зуун толгой хүүлэхэ байна. Тэрэ эрдэнеэр хэдэһэн толгойнуудыг бирманда үгэжэ, хаанайнгаа толгойе абарха байна», гэжэ бодоод, табан зуун толгой эрдэнеэр хүүлэбэ.

Тэрэ бирман хаанай ордоной үүдэндэ ерээд:

- Ай, хаан аа! Би холын хизааргаа ерэнэн нэгэ гуйраншан гээшэб. Ехэ хаан, шамайе холо ойрын иргэн зоной ханган хүсэлэн юумыг хуу үгэхэ гэхэн тангаригтай юм гэжэ холоһоо дуулаад, алас холын хизааргаа шамһаа юумэ эрихэе эрээб, - гэжэ шангаар хандаһан, хаан ехэтэ баярлаад, доро дохин мүргэжэ:

- Ай, багша, холо газарһаа ерэхэдэ, эсээ сусаа гүт? Ай багша, таңда эд бараан хэрэгтэй гү, хан улас хэрэгтэй гү, хан түрэ хэрэгтэй гү, балгас хэрэгтэй гү, хамган, хүбүүн хэрэгтэй гү, эрдэни зэндэмэни хэрэгтэй гү, хүдэлэн хэрэгтэй гү, заан, морин хэрэгтэй гү, долоон зүйлэй эрдэни хэрэгтэй гү, болоол шэбэгшэн хэрэгтэй гү, юун хэрэгтэйб, тэдэ бүгэдыг би сүм үгэхэб, гэхэдэнь:

- Хаан аа, эд зөөри үгэхэн үгэсхэ гээшэ ехэ ашатайшыг хаа, аһан ехэ үгэсхэ боложо шадахайгүй байна, ямаршыг хүнэй бэсынгээ мяха үгэсхэ болгон үргөө наань, тэрэн үгэсхэ үгэхэн дээдэ манлай болоно. Ай хаан, холын дайдаһаа шиний толгойе гуйхаяа ерээб. Гуйһан сэдхэлыем харюулан үгэжэ соёрхо! - гэжэ гуйраншанай хэлэхэдэ, хаан хтэрэмэ ехээр баясажа:

- Тиймэ болгогой! - гэжэ хаанай тангариглахада:

- Ай, хаан, толгойгоо намда үгэхэ гээ хаа, хэзэ үгэжэ соёрхохо байнаш? - гэжэ бирманай асуухада, хаан зарлиг болобо.

Угэсхэ үгэсэхэ байна - хуушан монголоор «үгэсхэ барамид түгэсхэхэ» гэнэ. Энээнэй удхан гээд, үргэл үргэхэ талаар бүхы уялгана дүүргэжэ, бодисада болохо шатада хүрэхэ гэнэ.

(Ургэлжэлэлэнь хожом гараха).

ТИБЕТСКАЯ КНИГА МЕРТВЫХ

Психологический комментарий доктора К.Г.Юнга

(Продолжение. Начало в предыдущих номерах).

Обратившись по имени к своему собственному гуру, молись так:

«Увы! я блуждаю в Бардо; приди ко мне на помощь;

О пусть твоя милость не оставит меня!»

Доверься также Пыошим Кровь Божествам и вознеси им такую молитву:

«Увы! когда я блуждаю в сансаре, под влиянием силы непреодолимых иллюзий,

На световом пути оставления испуга, страха и трепета,

Пусть поведут меня отряды

Бхагаванов, Мирных и Гневных;

Пусть отряды Гневных Богинь,

заполняющих пространство,

охраняют меня сзади,

И спасут меня от ужасных ловушек Бардо,

И окажусь я в состоянии

Совершенно Просветленных Будд.

Когда блуждаю один, разлученный с

дорогими друзьями,

Когда сияют мне пустые формы

собственных мыслей,

Пусть Будды, силою своей милости,

Избавят от страха, трепета и ужаса

в Бардо.

Когда сияют пять ярких

Света Мудрости,

Пусть наступит узвание без страха

и без трепета;

Когда сияют божественные тела

Мирных и Гневных,

Пусть укреплюсь я бесстрашием

и узнаю Бардо.

Когда, под влиянием злой кармы,

изведываю страдания,

Пусть божества-покровители

избавят от них;

Когда естественный звук

Реальности разнесется

тысячью громов,

Пусть они превратятся в звуки

Шести Словов

Когда окажусь без защиты и придется

последовать карме,

Умоляю, защити меня,

о Милосердный и Сострадательный

Когда я буду испытывать страдания,

порожденные кармическими

склонностями,

Пусть явится блаженство

Ясного Света;

Пусть Пять Первоэлементов не восстанут врагами;

Но пусть я увижу сферы Пяти Семей Просветленных».

дом» незамечим. Для тех, кто много медитировал, настоящая Истина открывается, как только принцип сознания отделяется от тела. Важно еще при жизни приобрести в этом опыте: те, кто узнал тогда истинную природу своей собственной сущности и таким образом приобрел некоторый опыт, получает огромную силу во время Бардо Момент Смерти, когда появляется Ясный Свет.

Кроме того, медитация на божествах Мистического Пути Мантры, ха, ни, как на стадии создания мыслиобозов, так и совершенствования, будет иметь важное значение при явления мирных и гневных божеств на Чёнвид Бардо.

Таким образом, поскольку практиковаться в этом «Бардо» особенно важно даже при жизни, вникай в него, читай его, учи его наизусть, хорошенько запоминать и регулярно читай тоекратно; пусть слова и смысл будут совершенно ясны; и нельзя допустить, чтобы слова и смысл были забыты, пусть даже преследовала бы тебя сотня паалчей.

Это учение пазывается Великим Освобождением через Слушание, поскольку даже те, кто совершил пять безграничных грехов, обязательно получат освобождение, если услышат его и оно проникнет в их ухо. Посему читай его постыди больших собраний. Распространяй его. Услышав его один раз, пусть даже не понимая, человек вспомнит его в Промежуточном Состоянии, не пропустив ни единого слова, ибо там разум становится в девять крат более ясным. Поэтому его следует вложить в уши всех живущих; его следует читать над изголовьем всех больных; его следует читать над всеми покойниками: его следует распространять повсюду.

Те, кому была открыта эта доктрина, поистине счастливы. Трудно узнать его любому, кроме тех, кто накопленного заслуг и избавился от многих затемняющих сознание пристрастий. И даже узнав это учение, трудно его постичь. Освобождение будет обретеено уже тем, что, услышав его, человек не отнесется к нему с недоверием. Посему обращайся с сией доктриной очень бережно: это суть всех доктрин.

Подготовка к Встрече с Реальностью в Промежуточном Состоянии, называемая «Учение, которое освобождает просто тем, что его слышат, и которое освобождает просто тем, что находится рядом», закончена.

СИЕ ИЗВЕСТНО КАК ДОБРАЯ ГЛАВНАЯ ЧАСТЬ ТОГО, ЧТО НАЗЫВАЕТСЯ «ГЛУБОЧАЙШЕЙ СУТЬЮ ОСВОБОЖДЕНИЯ ЧЕРЕЗ СЛУШАНИЕ, - НАПОМИНАТЕЛЬ. ЯСНОЕ НАСТАВЛЕНИЕ О ПОДГОТОВКЕ К ВСТРЕЧЕ С МОМЕНТОМ ИСТИНЫ В ПРОМЕЖУТОЧНОМ СОСТОЯНИИ ПРИ ПОИСКАХ НОВОГО РОЖДЕНИЯ»

«Сущность всех вещей - одна и та же, совершенно спокойная и уравновешенная, и не выказывает признаков «становления»; однако невежество в своей слепоте и заблуждении не имеет представления о Просветлении и, по этой причине, не может истинно познать все те состояния, различия и действия, которые характеризуют явления Вселенной».

Ашвагхоша. «Пробуждение веры».

(Перевод Судзуки).

Перевод с тибетского на английский Казы Дава-Самдуна.

Перевод на русский А.Боченкова.

Редактор А-р Ивэнс-Вентц.

(Продолжение следует).

¹Дувааза - тут.

Атлас истории и
этнографии

МОНГОЛЬСКИЕ НАРОДЫ

(Продолжение.
Начало в №№
11(569), 12(570),
13(571), 14(572), 15
(573), 16(574),
17(575), 19(577),
20(578), 21(579).

ГРАНДИОЗНЫЕ
ЗАВОЕВАНИЯ

Границы монгольских государств
в 1260-1280 гг.
Улус Джучи (Золотая Орда)
Улус Чагатай
Улус Хулагуидов
Улус Великого Хана
Территория Руси, подвластная
Золотой Орде
Масштаб 1:50 000 000

УЛУС ХУЛАГУИДОВ
(ГОСУДАРСТВО ИЛЬХАНОВ)

На Хурултае 1251 года, состоявшемся в Монголии, царевичи из «Золотого рода» Чингис-хана избрали Великим ханом Мэнкэ, сына Тулуя. На высшем совете было решено окончательно завоевать Иран. Хань четырех улусов должны были выделить для этого похода по пятой части своих войск. Командование армией было поручено Хулагу-хану, брату Мэнкэ. Впервые монголы вторглись в Иран в 1220 году, преследуя хорезмшаха Мухаммеда. В течение двух лет были разорены северный Иран, Азербайджан, Восточная Грузия (Хартли). Многие города лежали в развалинах, жители были перестреляны или уведены в плен. Не пострадал богатый Тебриз: горожане откупались щедрой данью. В 1224 году новый набег монголов привел к разрушению городов Кум и Кашан. После четырехлетнего пребывания в Индии сын хорезмшаха Ажелал-эд-Дин обособился в Азербайджане. В битвах с монголами он одержал несколько побед. Хороший воин, но недалекий политик он истощил свои силы в бесконечных войнах с сельджуками, грузинами, айюбидами. В 1231 году потерпев поражение от монгольского полководца Чармагана, он бежал в Курдистан, где был убит. В течение восьми лет Чармаган завоевывал Азербайджан, Армению и Восточную Грузию. Южные области Ирана: Луристан, Фарс, Херман не пострадали, их правители признали себя вассалами Великого хана Угэдэя. Город Исфahan был взят штурмом в 1237 году. В конце 30-х годов большая часть Ирана и Закавказья была завоевана. В 1253 году Хулагу-хан выступил в поход.

Монгольская армия продвигалась медленно и лишь в начале 1256 года вступила в Хорасан. Взяв власть в свои руки, Хулагу уничтожил государство исмаилитов. В январе 1258 года Хулагу осадил Багдад. Армия халифа в сражении с монголами была разбита. 10 февраля город пал. Монгольский хан на пять дней отдал город своим войнам. Вслед за столицей был взят Васит, а Басра и Хилла сдались. На завоеванной земле Хулагу создал новое государство, которое стало пятым улусом империи. Хулагу и его приемники стали носить титул улусных ханов — «иль-ха-

нов». Территория государства хулагуидов включала в себя весь Иран, большую часть Афганистана, Южный Азербайджан, Арран и Ширван (Северный Азербайджан), Ирак, Курдистан, западную часть Рума. Вассалами хулагуидов стали Конийский султанат, Грузия, Армения, Трапезунд и Кипр. Для захвата Палестины и Сирии иль-ханы ввели войска с мамлюками Египта. Борьба с мамлюками была для иль-ханов неудачной. Хулагуиды вели войны не только с христианскими и мусульманскими странами, но и также с монгольскими улусами. Это стало возможным при ослаблении центральной власти Великого хана. Забыв заветы Великого предка джучидов и хулагуидов воевали за территории Закавказья. Потомки Чагатая и иль-ханы совершали опустошительные набеги друг на друга, разоряя улусы и избивая людей. Хулагуид Абака-хан в 1273 году разграбил и сжег Бухару. Чагатайский Дува-хан разгромил и разграбил города Восточного Ирана в 1290 году, утвав огромное число пленных. Через несколько лет Дува-хан вновь вторгся в Иран и, произведя огромные разрушения, ушел в свой улус.

ДВА ХУРУЛТАЯ
БОРЬБА ХАЙДУ С ХУБИЛАЕМ

После смерти Мэнкэ-хагана (1259 г.) его младший брат — Ариг-Бог, обладав законным правом наследовать ханский престол. Во время похода Мэнкэ в Китай Ариг-Бог оставался во главе ставки. Старшая жена Мэнкэ, по старинному обычаю, созвала Великий хурултай с участием членов «Золотого рода», поюнонов, полководцев, крупнейших чиновников и послов. Ариг-Бог был возведен на престол Великого хана (хагана). Хубилай, узнав об этом, созвал в Кайфыне (Китай) летом 1260 года еще один Великий хурултай из своих сторонников и незаконно провозгласил себя Великим ханом. Ариг-Бог и коалиция феодалов во главе с Хайду (внук Угэдэя) и Алуху (внук Чагатая) начали борьбу с Хубилаем. На стороне самозванца действовали поюноны из дома Тулуя и китайские войска. Осенью 1260 года Ариг-Бог и Аландар-нойон с двух сторон выступили на Кайфын. Навстречу им двигались армии Хубилая и Хадана. Армия Аландара встретила войска Хадана и была разгромлена, сам

нойон погиб. Главные силы под командованием Ариг-Бога и Хубилая сразились в Южной Монголии. Потерпев неудачу, Ариг-Бог стал отступать. Преследующие его солдаты Хубилая захватили Хархорин. До зимы 1261 года Ариг-Бог вновь готовил и обучал войска к новым битвам. Зимой, у края пустыни Гоби (Южная Монголия), между армиями братьев вновь произошло жестокое сражение, длившееся несколько дней. Вновь победил Хубилай. Ариг-Бог перекочевал в Семиречье, надеясь найти поддержку у местного населения. Но из-за мародерства его воинов ему пришлось покинуть Западную Монголию, не сформировав армии. В 1264 году он сдался. Хубилай сохранил жизнь брату, а его сторонников умертвил. После ухода с политической арены Ариг-Бога борьбу с Хубилаем возглавил Хайду. К нему, руководившему союзом монгольских феодалов Северо-Восточного Китая, примкнули Мэнкэ-Тимур (внук Бату) и Дува-хан чагатайский. Между Хайду и Хубилаем началась длительная междоусобная война, тянувшаяся почти четыре десятилетия. В 1267 году Хубилай закончил строительство новой столицы и назвал ее Ханбалгасун (город хана). Четыре года спустя он принял для своей династии кигаиское название — Юань. Перенос столицы монгольской империи в Китай был прямым предательством интересам монгольского народа и государства. Сын Хубилая — Номухан, стал ведать всеми делами Монголии. В 1277 году он попал в плен к Хайду. В это же время против Хубилая выступил правитель Ляодуна — нойон Наян. Вместе с армией он перешел на сторону Хайду. Хубилай выступил против Наяна, Хархорин оборонял его военачальник Баян, а Аму-Бух и Гаммала двинулись на Хайду. Победив армию Наяна, Хубилай захватил князя в войлок. Осторожный Хайду увел свои войска в свой улус. В дальнейшем, он неоднократно вторгся в улус Великого хана. Только в период правления Тимур-хагана прекратились его набеги.

ХАГАНЫ ЮАНЬСКОЙ
ДИНАСТИИ

(1260-1389 гг.)
1. Хубилай
2. Удзейту-Тимур

Виктор ПАПУЕВ

3. Хайсан-хулуг
4. Аюрбарбада (Буянту-хаган)
5. Шидэбала (Гэгэн-хаган)
6. Йисн-Тимур
7. Хошила
8. Тут-Тимур
9. Иринджинбал
10. Тогон-Тимур (Ухагату-хаган)
11. Лошпиридара Биангту-хаган)
12. Тогус-Тимур

МОНГОЛЬСКИЕ ХАНЫ
(1434-1603 гг.)

1. Тогон
2. Эсен
3. Даяла-хан (Багу-Мэнкэ)
4. Боди-Алаг
5. Дарайсун
6. Тумэн Дзасакту-хан
7. Буян-гайджи (Цэцэн-хан)

ЗАВОЕВАНИЕ ЮЖНОГО
КИТАЯ

ПОХОДЫ НА ЮГО-ВОСТОК
С согласия Мэнкэ-хана младший брат — Хубилай, учредил в Бяне (Кайфын) Управление по освоению земель. Оно было создано для организации военных поселений и снабжения войск провиантом. В течение двух лет (1252-53 гг.) армия Хубилая уничтожила на юге Китая государство Дали, а затем покорила Тибет. В конце 1258 года, по указанию Великого хана, войска с трех направлений пошли в новый поход на суинов.

Хубилай возглавил северное направление, ему предстояло овладеть городом Эчжоу. Его армия прошла по провинциям Хэбэй, Шаньдун, Хэнань, перешла границу Сунской империи и в провинцию Хубэй остановилась на берегу Янцзы. Во время переправы гонец принес весть о кончине Мэнкэ, но младший брат не поспешил в Каракорум. Перейдя на другой берег Янцзы, кочевники осадили Эчжоу. Во время осады Хубилай получил известия из Монголии, а также от Урянхадана о подготовке хурултая, на котором его брат Ариг-Бог должен был быть возведен на престол. На предложение суинов о мире и уплате ежегодной дани в размере 200 000 слитков серебра и 200 000 кусков шелка, он снял осаду и ушел на север в Кайфын, где находилась его резиденция. Южная группа войск полководца Урянхадана также была отозвана.

21 февраля 1276 года Баян принял акт о капитуляции. Императорская семья была отправлена к Хубилай-хану. Империя Сун прекратила свое существование. Монгольские войска завоевали 37 областей, 128 округов, 733 уезда. Для управления огромной страной были использованы местные чиновники. Весь Китай был поделен на десять «дорог» или областей. Воины-монголы, размещенные в гарнизолах и поселениях, жили вместе с семьями, они владели скотом и землей. Огромные земельные падеды получали крупнейшие феодалы. Младший сын Хубилая получил на кормление 105000 дворов крестьян. Полководцу Баяну были пожалованы 6000 дворов крестьян и 4000 дворов, собирающих жемчуг. Представителям буддийского духовенства также предоставлялись угодья, не облагаемые налогами. Во главе буддийской церкви император поставил Пагбаламу, получившего титул «царя

веры в трех странах». Выдающийся ученый Пагба-лама составил монгольский алфавит (квадратное письмо). Хубилай-хан организовал (1274 г.) морской поход на Японские острова, но во время плавания в Цусимском проливе жестокий шторм разметал и потопил большинство кораблей. Через шесть лет Хубилай снарядил в Японию вторую экспедицию, но и она закончилась неудачно. Во время боевых действий на юге Китая, монголы несколько раз вторгались во Вьетнам, но успеха не имели. Урянхадан (сын Субэдэя) в начале 1258 года захватил Ханой, но вскоре монголы покинули его из-за тропического климата. Из Юннани (1277 г.) дважды производили набеги на Бирму, но жаркий климат не задерживал кочевников. Бирма была завоевана в 1282 году, в это же время подверглась нападению Тямпа. Армия Сагату взяла столицу тямов, не получив помощи, покинула страну. Помощь Сагату направлялась два раза, но первый отряд (15000 чел.) втянулся в бой во Вьетнаме, а второй (два тумена) под начальством Хутухту пришел в Тямпу после ухода войск Сагату. В 1285 году монголо-китайская армия Тугана (сын Хубилая) вторглась вновь во Вьетнам, но снова потерпела неудачу. Погиб Сагату. Новый поход царевича Тугана (1287 г.) во главе 76-тысячного войска и китайского флота в 500 кораблей закончился новым поражением. Сухопутные силы под командованием Абачи взяли Ханой, но флот был блокирован и окружен. При отступлении погиб Абачи. Морской поход на Яву (1292-93 гг.) оказался неудачным.

ЗАВОЕВАНИЯ ЧИНГИСИДОВ

После смерти Чингис-хана его сыновья, внуки и правнуки продолжали завоевательные походы. Во время правления Угэдэя был покорен Северо-восточный Китай. Чингисиды во главе с Бату завоевали громадные пространства Дешт-и-Кипчака, Русь и Среднюю Европу. В результате западных походов улус Джучи раздвинул свои пределы и стал называться Золотой Ордой. Огромные территории этого государства простирались от Днестра — на западе, до Иртыша — на востоке. На севере в ее состав входила Волжская Булгария, а южные области включали Северный Кавказ, низовья Амударьи и Сырдарьи в Средней Азии. Сын Тулуя — Хулагу, окончательно завоевав Иран, Месопотамию и Закавказье, образовал на этих землях пятый улус монгольской империи — государство ильханов (улус хулагуидов). Другой сын Тулуя — Хубилай в результате долгой и трудной борьбы разгромил империю Южных Сун. Страна китайцев вошла в состав империи монголов. Юаньским императором был захвачен Тибет, предпринимались попытки покорения Японии, стран Юго-Восточной Азии и островов Зондского архипелага. В результате грандиозных, поражающих воображение, в XIII столетии под властью монголов оказалась почти вся Азия и большая часть Европы.

Подготовила Т. ДАШЕВА.
(Продолжение следует).

ВАЖНЫЕ ДОПОЛНЕНИЯ

Короля делает свита, а настоящему модный стильный образ - аксессуары. С этой истиной не спорим, а берём на вооружение.

НОЖКИ В БОСОНОЖКИ

или в сандали. Главная изюминка сезона в том, что без ремешков нам сегодня не обойтись.

В моделях для торжественных случаев беспорные лидеры - Г-образные ремешки (особенно хороши в «золотом» и «серебряном» исполнении).

Босоножкам в «городском» стиле на достаточно высоком, но устойчивом каблуке полагаются иметь как можно больше ремешков всевозможных расцветок

(модницам на заметку: да здравствует цвет фуксии!) Ну а удобные и комфортные сандали на плоской подошве стилисты предлагают выбрать в этностиле, например, как у греческих богинь, с ремешками, обвивающими щиколотку и выше.

ПРИЦЕПИЛИСЬ

Совершенно точно можно утверждать, что среди аксессуаров первое место занимают цепи. Причём одни из актуальных - очень и очень массивные размером чуть ли не с якорную цепь. Они могут быть под «золото», «серебро» или пластиковые. Спешим успокоить тех, кто не является поклонниками крупных форм. Цепь есть цепь, даже если она совсем тоненькая и изящная. Только в этом случае надевайте сразу несколько. И не забудьте о необычных медальонах. К примеру, один известный дизайнер украсил цепочки очаровательными подвесками в виде крошечных дамских сумочек.

ОЧКИ В ВАШУ ПОЛЬЗУ

При столь заметных украшениях очкам ничего не оставалось, как остаться максимально строгими. А это значит, что нынешним летом мы будем загадочно прятать глаза за стёклами прямоугольной или овальной формы, заключёнными в массивную оправу светлых оттенков, причём белый цвет начнёт и выигрывает.

СУМЧАТЫЕ

Этим летом будут пользоваться популярностью сумки средних размеров, мягкой формы из металлизированной кожи. Только учтите: серебристая или золотая сумка - сама по себе роскошна, поэтому окружите её вещами, сдержанными по цвету. Лучший спутник для неё - белый цвет, вечный символ всех отдыхающих-загорающих и фаворит наступающего лета.

ОКОЛЬЦОВАНЫ

Кольца решили не оставлять в стороне и тоже «укрупнились»: роскошный камень-одиночка или много мелких, но составляющих заметную группу, выбирайте! Особым спросом будут пользоваться кольца с камнями в виде цветов, прекрасной розы, например.

ДАТЬ РЕМНЯ

Если уж ремешки нашли своё отражение даже в обуви, то что говорить об одежде. Под-

поясывать стилисты настойчиво рекомендуют всё и вся, причём выбор ремней ограничен разве только вашей фантазией: совсем узенькие и очень широкие пояса - корсеты, строгие классические и спортивные. Обратите внимание: пряжки ремней стали строже и лаконичнее, а фактура и цвет необычнее и ярче. Только носить их в наступившем сезоне следует с особым шиком: не застёгивая одежду, которую вы «опоясали», будь то лёгкий тренч или трикотажный кардиган, летнее пальто или лёгкая куртка-парка. «Будуар».

ЧТО ПОЛОЖЕНО ЖЕНЕ ПРИЗЫВНИКА?

Моя невестка в мае ждет ребеночка, но сыну уже пришла повестка. Слышала, что с этого года женам солдат положены пособия. Подскажите, какие именно, где их получать и какие нужны документы?

Лидия Николаевна, г.Хабаровск

С 1 января 2008 года семьям граждан, призванных на военную службу, выплачивают:

1. Единовременное пособие беременной жене военнослужащего - 14 тысяч рублей.

Для его получения в районный орган соцзащиты необходимо представить:

- свидетельство о браке;
- справку из женской консультации о сроке беременности не менее 180 дней;
- справку из военкомата о призыве мужа.

2. Ежемесячное пособие на ребенка в возрасте до 3 лет - 6 тысяч рублей.

Для его получения в районный орган соцзащиты необходимо представить:

- свидетельство с рождением ребенка;
- справка из военкомата о призыве отца ребенка.

ЗА ЖЕРТВ ДЕДОВЩИНЫ ВСТУПИЛ ВЕРХОВНЫЙ СУД

Сосед сказал, что наказание за дезертирство теперь отменили. Что ж теперь с армией будет?! Эдак, все подадутся в бега...

Олег Федорович, г. Тула

Вы заблуждаетесь, статью 337 Уголовного кодекса о дезертирстве никто не отменял. Очевидно, речь идет о новом судебном документе.

Постановление Пленума Верховного суда РФ от 3.04.2008. №3

В нем говорится о судьбе тех, кто оставил часть в «состоянии крайней необходимости». Проще говоря, о жертвах дедовщины, подвергавшихся в казарме унижениям и избиениям. Определяя меру наказания за самовольное оставление части, судьи теперь обязаны брать в расчет причины, по которым это произошло.

«Народный совет».

Полосу подготовила Д.ГУРОДАРМАЕВА.

Врач-диетолог Анна ПОПОВА.

БЕЗОПАСНЫЙ ПЕРЕКУС

На первый взгляд, воздушная кукуруза-продукт вполне безопасный и даже полезный, ведь в ней содержатся витамины группы В и клетчатка. В том случае, если она не снабжена различными добавками искусственного происхождения. Не стоит также забывать, что она содержит много легкоусвояемых углеводов, которые в организме легко трансформируются в жир, а также вызывают жажду.

БЫБОД: ребенку от шести лет можно изредка покупать попкорн без вкусовых добавок. Детям более раннего возраста этот продукт противопоказан из-за наличия клетчатки, с которой кишечник малыша справляется с трудом.

ОРЕХИ ИЛИ СУХОФРУКТЫ В ГЛАЗУРИ

В составе обнаружены: эквивалент какао-масла, ароматизатор, идентичный натуральному, эмульгатор, глазирователь.

КОММЕНТАРИЙ ДИЕТОЛОГА

Казалось бы, идеальный перекус, ведь орехи и сухофрукты - кладезь витаминов и микроэлементов. Но, увы, вся эта польза практически скрывает на нет, когда их помещают в глазурь. Давайте рассмотрим ее состав. Какую опасность таят в себе ароматизаторы, нам уже известно. А вот что представляет собой эквивалент какао-масла? Этот синтетический ингредиент получают из растительных масел и жиров путём ферментации для удешевления производства. Пользы от него никакой, а вот вреда немало: лишняя нагрузка на печень и поджелудочную железу, а также нарушение обмена веществ.

Эмульгаторы и глазирователи могут нарушить всасывание минеральных веществ.

БЫБОД: лучше покупать малышу орешки и сухофрукты без оболочки, насыщенной химией.

ХРУСТЯЩИЕ ЧИПСЫ

В составе обнаружены: обезвоженный картофель, растительный жир или растительное масло, кукурузная мука, пшеничный крахмал, мальтодекстрин, соль, декстроза, эмульгатор.

КОММЕНТАРИЙ ДИЕТОЛОГА

Декстроза - всего лишь другое название глюкозы. Под сложным названием мальтодекстрин скрывается смесь глюкозы, солодового сахара и олигосахаридов, которая не представляет никакого вреда и разрешена для использования в детском питании. Как ни странно, в данном случае больше нареканий вызывает, скорее, способ приготовления, нежели состав продукта. Во-первых, неизвестно, какие растительные жиры используются при изготовлении чипсов, а ведь их здесь немало. Во-вторых, при жарке и выпекании при высокой температуре в крахмалосодержащих (фри, чипсы) и зерновых (крекеры) продуктах образуется акриламид. Этот сильнейший канцероген, имеющий свойство накапливаться в организме, причиняет вред центральной и периферийной нервной системе и даже может привести к образованию злокачественной опухоли.

БЫБОД: вне зависимости от производителя чипсы не подходят для перекуса ни детям, ни их родителям.

ГАЗИРОВАННЫЕ НАПИТКИ

В составе обнаружены: сахара, ортофосфорная кислота, диоксид углерода, искусственные красители.

КОММЕНТАРИЙ ДИЕТОЛОГА

Столь популярные сегодня газированные напитки нежелательны для ребенка. И не только потому, что избыточное содержание рафинированных сахаров разрушает детские зубы и увеличивает риск возникновения диабета и сердечно-сосудистых заболеваний. Это известно многим родителям, а вот, что диоксид углерода раздражает слизистую желудка и способствует образованию гастрита, знают немногие. Равно как и то, что наличие в газировке ортофосфорной кислоты может привести к образованию камней в почках и заодно лишит растущий организм кальция. Это особенно опасно для девочек, так как в будущем увеличивает риск развития остеопороза. Искусственные красители могут вызвать аллергическую реакцию - от крапивницы и ринита до бронхальной астмы.

БЫБОД: напрашивается сам собой. Если малыш говорит, что сейчас «умрет от жажды», предложите ему негазированную воду. Сок можно купить, если вскоре ребенка ждет полноценный обед. Дело в том, что он «подстегивает» выработку желудочного сока, и когда пища не попадает в желудок в течение длительного времени, может образоваться застой желчи.

ПИЩЕВЫЕ КРАСИТЕЛИ И ПИЩЕВЫЕ ДОБАВКИ С МАРКИРОВКОЙ E-122, E-102, E-104, E-110, E-124, E-211 ВЫЗЫВАЮТ У ДЕТЕЙ СИНДРОМ ГИПЕРАКТИВНОСТИ И БЫСТРУЮ УТОМЛЯЕМОСТЬ.

«Мамочка, купи мне чипсы!», «Мне так хочется газировки!»... Малыш умоляюще заглядывает вам в глаза. И вы, уступая его просьбам, покупаете вожделенное лакомство, даже не подозревая, насколько небезопасно содержимое яркой упаковки.

СУХАРИКИ РЖАНЫЕ

В составе обнаружены: хлеб ржаной-пшеничный, масло растительное, соль, ароматические добавки, идентичные натуральным.

КОММЕНТАРИЙ ДИЕТОЛОГА

Ну, казалось бы, какой вред растущему организму могут принести ржаные сухарики? Оказывается, могут. Ведь избыток соли, который они содержат, может помешать нормальному развитию костной системы. Ароматические добавки, идентичные натуральным, - вызвать непредсказуемую аллергическую реакцию. Недаром они запрещены в производстве детского питания. Вкупе с солью и специями искусственные добавки приводят к проблемам с желудком и кишечником. Вызывает подозрение и происхождение масла, используемого в производстве. Это может быть как подсолнечное, так и пальмовое, которое не столь полезно растущему организму, потому как нарушает работу печени.

БЫБОД: лучше предложить малышу обычные сухарики, их рецептура не вызывает нареканий.

РАЗНОЦВЕТНЫЙ ПОПКОРН

В составе обнаружены: масло растительное, вкусовые и ароматические добавки.

КОММЕНТАРИЙ ДИЕТОЛОГА

Гарагай 2-то шэнын 6 (июниин 9).

Сагаан Луу, 6 сагаан мэнгын, уһанда һуудалтай үдэр.

Бурханда мүргэхэ, бурхан, сахюуса, тэнгэри, лусууд тахиха, хэшэг дуудаха, аршаанаар хүүгэдээ, өөһэдэгөө ариодхана, нүгэлөө паманшалха, нүүдэл эрхилэхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн.

Гэбэшье юумэ бузарлаха, хүнииэ дайсалха мэтын үйлэнүүдтэ тэбшэхээр.

Хүнэй үһэ абаа һаа, шэг шөһойн үнгэ зүһэ һайжарха.

Гарагай 3-да шэнын 7 (июниин 10).

Сагааншан Могой, 5 шара мэнгын, хада уулада һуудалтай үдэр.

Бурхан, сахюуса тахиха, Нараңда, һарада шүтэхэ, дасан (дуган), мүргэл шүтээнтэй бусад зүйлнүүдые бодхоохо, тэдэниэ арамтайлаха, дүн абаха, ном оршуулха, номлол хэхэ, эм найруулаха мэтын үйлэнүүдтэ һайн гэнэ.

Гэжэтэй хамта мал үүсэлхэ, хүнээр боһоо гаргаха мэтые сээр.

Хүнэй үһэ абаа һаа, хэрүүл шууян болохо.

Гарагай 4-дэ шэнын 8 (июниин 11).

Хара Морин, 4 ногоон мэнгын,

ХVII ЖАРАНАЙ ШАРА ШОРОЙ ХУЛГАНА ЖЭЛ

НАЖАРАЙ ДУНДА ШАРА МОРИН НАРА

Буряад литэ	6	7	8	9	10	11	12
Европын литэ	9	10	11	12	13	14	15
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Һара понед.	Мягмар Марс вторник	Һагба Меркури среда	Пүрдэ Юпитер четверг	Баасан Солбон пятница	Бимба Сатурн суббото	Нима Наран воскр.
Үнгэ Үдэр	сагаан Луу	сагааншан Могой	хара Морин	харагшан Хонин	хүхэ Бишэн	хүхэгшэн Тахья	улаан Нохой
Мэнгэ	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан	9 улаан
Һуудал	уһан	уула	модон	хий	гал	шорой	түмэр

модондо һуудалтай үдэр.

Бурханда мүргэхэ, зальбарха, бурхан, сахюуса лусууд тахиха, тангаригаа болуулаха, дайсаниие номгодохого, модоор дарха хэхэ, гэр бариха мэтын үйлэнүүдтэ һайн.

Зүгөөр мори худалдаха, худалдажа абаха (һайн гарагуудһаа бэшэ тээн), үхибүү хүддэ оруулаха, бага хүүгэдые гэрһээ холо эльгээхэ мэтые тэбшэхэ шухала.

Хүнэй үһэ абаа һаа, һаһан ута болохо.

Гарагай 5-да шэнын 9 (июниин 12).

Харагшан Хонин, 3 хүхэ мэнгын, хийдэ һуудалтай үдэр.

Мэнгын заһал хүүлээд, бурханда мүргэхэ, тарнигуудые олоор уншаха, үзэгтэ һураха, зурхай шудалха, буян ехээр үйлэдэхэ, хэлэ ама намдааха, арга эб олохо, зарга шийдхэхэ мэтын үйлэнүүдтэ һайн гэнэ.

Һамга абаха, һаһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ мэтые сээрлэхээр.

Хүнэй үһэ абаа һаа, үбшэн хүрэхэ.

Гарагай 6-да шэнын 10 (июниин 13). Бадма-Самбаавын Үдэр.

Хүхэ Бишэн, 2 хара мэнгын, галда һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, эм найруулаха, заһал хүүлэхэ, хуран үйлэдэхэ, дайсаниие дараха, үһэ

утааха, хулгай дээрмэ усадохона мэтын үйлэнүүдтэ һайн.

Зүгөөр багшада шаби боложо орохо, гал тахиха мэтын үйлэнүүдые тэбшэхэ гэнэ.

Хүнэй үһэ абаа һаа, бэеин юрэнхы тамир һайжарха.

Гарагай 7-до шэнын 11 (июниин 14).

Хүхэгшэн Тахья, 1 сагаан мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр.

Бурханда мүргэхэ, лусууд тахиха, хулгай дээрмэ дараха, дайсаниие номгодохого, ада шүдхэр зайлуулаха мэтын үйлэнүүдтэ һайн гэнэ.

Гэхын хажуугаар хүнтэй тапилсажа, амарагууд болохо, шэнэ багшын шаби болохо мэтын үйлэнүүдые тон тэбшэхэ гэнэ.

Хүнэй үһэ абаа һаа, мэдэрэл шанга болохо.

Гарагай 1-дэ шэнын 12 (июниин 15).

Улаан Нохой, 9 улаан мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр.

Бурханда мүргэхэ, зальбарха, бисалгал хэхэ, түмэр хайлуулха мэтын үйлэнүүдтэ һайн гэнэ.

Нохойдо, шонодо зуулгаһан малай мяха эдикэ мэтые сээрлэхэ гэнэ.

Хүнэй үһэ абаа һаа, үбшэн хүрэхэ.

ЗАНДАН ЖУУ БУРХАНАЙ ТҮҮХЭ ТУХАЙ ХУРАЙНГЫ

Зандан Жуу бурхан тухай үшөө дахин дабтаха хүсэл хүрэнэ. Утайшаньһаа модон гушар занданаар бүтээһэн Зандан Жууе Соржо ламхайн

залажа асарһаниинь олондомнай мэдээжэ. Манжа түрын хаан Энхэ Амгалан гэдэг оорынгөө мэдэлэй урашуулда, тэрэнэй хүрэг бэеие тон адылар бүтээгты гэжэ захирба. Хэрбээ бүтээжэ шадаагүй байбалтай, толгойн сааза хэгдэхэ гэбэ ха.

Тэрэниие бүтээһэн урап дархашуулые бүтээжэ шадабагүй гэжэ саазалхыа байтарнь, Зандан Жуугай хүрэг бэен гэнгэ урагшаа хоёр алхаад, «Би бэээрээ байналби» гэжэрхихэднь, саазалхыень болуулһан юм гэжэ түүхэтэй.

Тиигэжэ анха түрүүшынхиес Эгэтын дасанда залагдаһаниинь 1910 он болодог. Тэрэнэй тэндэ залагдахадань, Бурхан багшын бодото бэээрээ нара гараха зүг шэглэжэ, хэдэн мянган жэлэй удаа олдохого гэлэн зарлигһаа үндэһэтэй байһаниинь элитэ. Зандан Жууда мүргэжэ, адиста нэгэ дахинше хүртэбэл, бодото Бурхан багшын адиста хүртэ-

һэнтэй тон адли гэжэ айлагдаба.

Үргэн олонийтэ уншагшадтаа, мүргэлшэдтөө, илангаяа ургажа ябаһан оюутад таанартаа ханданаби. Арга шадалайнгаа зэргээр үргэл мүргэл, хандиб үргэжэ, Зандан Жуу бурханай адиста хүртэжэ, буян айлагдахыетнай та бүгэдэнөө уряалнаби. Юундэб гэхэдэ, үнгэрһэн 2007 ондо Зандан Жуу бурхамнай шэнэ ашагалгада оруулагдажа, бэлэн болоһон дугандаа заларха байһаниинь иигэжэ дуулаһан байнаби, үнгэрһэн 2007 он мэргэшүүлэй, литын ёһоор таарахагүй жэлынь байжа хойшолуулагдаһан байха юм.

Тиимэһээ мүнөө ябажа байһан 2008 он, зүүн зүгэймнай литээр 12 жэлэймнай ахалагша ама сагаан хулган жэлдэ, Зандан Жуу бурханаймнай арамнай үргэн дэлсэтэйгээр, баяр ёһололой оршон байдалда бүтэхэнь болтогой!

ОМ МАНИ ПАД МЕ ХУМ...

ЗАНДАН ЖУУ БУРХАНАЙМНАЙ МАГТААЛ - СОЛО

Замби түбиимнай Эрдэни зэндэмэнинь боложо мүнхэрһэн зандан модонойнгоо хангал үнэрөөрнь, сүршэгдэн байдаг Зандан Жуу бурхамнай сахата үцдэр «Дагшан» бурханай орон Тангадһаа заларанхайлдаа хэтэ мүнхэдөө, эдлин номин Ярууна шотагай Эгэтын дасанайнгаа Гандан хийдгэ!

Заян хубидамнай заларжа ерэнһэн табисууртай байһан аад, Зандан Жуу амиды бурхамнай сагай хэмжээнэй шахардуу хүшэр сагта, ариун дэлгэр Буряад орондомнай ариудхан хадагалагдажа байһан аад, дасан дугангуудайнгаа шажал мүргэлэйнгөө дахинаа хүгжэн мандахада, залараал даа, олон сая жэлнүүдтэ!

Һүр жабхаланта Арьяа Баала-Данзан Жамса Далай баг-

шынгаа убдисаар, үцдэр гэгээн түрэлтэн: Гүшэг Багуулаа, Еши Лодой Римбүүшэнэр-багшанарнай даган баясажа, сэдхэлээ сэлмээжэ мүргэдэг һэн даа... Эди шэди ном судараа хубаалдаһан, Зандан Жуу бурхандыа заларжа морилжо ерэхэдээ, Тензин Гягтцо Далай лама багша түрүүтэй һуһан мүргэдэг байһаниинь юунтэйше сэгнэшэгүй!

Үлзырбэл даа, үргэл мүргэлэй бир болоһон буряад арад түмэмнай, эрьже мүнделһэн бурхандаа, үлзы буудалтай үдэртэнь һүгэдэн барандаа мүргэбэл, арьбадхахал даа буян хэшэгнай, бузарлаха доройтохоншегүл даа бултанаймнай ажамидарал!

Доржо САМБУУГАЙ,
ара талын ветеран,
«Ногоон Дара Эхэ бурханай Дхарма» нэгэдэлэй гэшүүн,
хүдөө бэшэгшэ.

Хэжэнгын аймаг,
апрель 2008 он.

УРАГШАТАЙЛ ДАА, БАЯРМА

Баярма Бадмаева Бурядай гүрэнэй хүдөө ажахын академийн оюутан юм. Тэрэ газар шэнжэлгын, мелиорациин институтда һурадаг гээшэ. Ганса түрэл академи соогоо түрүүшүүлэй дунда ородоггүй, мүн бүхы республикын түрүү оюутадай нэгэн шуу.

2007 ондо залуу талаантай хүбүүд, басагадай дунда оролсожо, Россиин хэмжээнэй гэдхэмжэ абаа һэн. Баярма энэ үндэр шагнал «түүхэ» гэлэн предметээр бүхэроссин олимпиада шүүһэнэй түлөө абана. «Тэндэ Бурядай хүдөө ажахын академийн түүхэ тухай элдхэл хэлэн байнаб. Өөрөөшье мэдэнгүй түрүүлжэ гарашооб», - гээд Баярма баяраа мэдүүлнэ.

Үшөө тиихэдэ Баярма философёор республиканска олимпиадада хабаадажа түрүүлһэн байха. Философи түүхэ хоёр ондоо предметүүдые һаань, Баярма тэрэ хоёрые тэгшэ бэрхээр ойлгожо абаһан басаган гэхэдэ, алдуу болохогүй. Энэ ушарта хэдэн шалтагаан би. Юуб гэхэдэ, Баярма үшөө 33-дахи гимназида һуража байгаад, түүхээр һонирходог бэлэй. «Манай хургуулида түүхын бэрхэ багша заагша һэн. Хургуулиа дүүргэхэдэми, намайе түүхын факультедгэ орохоор дурадһаа һэн», - гээд Баярма Бадмаева хөөрэнэ.

Баярма басаган өөрын оролдолгын хүсөөр түрэл академидээ хоёрдохи мэргэжэлээ абажа байнхай. Зоригто

хатуужуулгада спорт ехэ нүлөөлөө. Юуб гэхэдэ, Баярма һур харбалгаар спортын мастер юм. «Би нэн түрүүн Валентина Базаровада һорилго хэдэг һэм. Спортын мастерай нэрэ зэргэ бүхэроссин хэмжээнэй мурьсөөндэ дүүргээб», - гээд, Баярма хөөрэнэ.

Бэрхээр һурахаһаа гадна Баярма нийтын ажалай эдбхитэн гээшэ. Мүнөө тэрэ институтдайнгаа оюутадай таһагай гэшүүн юм. «Оюутадай таһагай гэшүүн байхада, ехэ һонирхолтой байна. Бусад оюутадагта туһалхада, өөртөө туһалһандал адли бшуу», - гээд Баярма хэлэнэ.

Баярма Бадмаевагай бүхы хэрэгтэнь амжалта хүсэе.

Борис БАЛДАНОВ.
P-Н.БАЗАРОВАЙ фото.

«Ламсан» дуган (Улаан-Үдэ, Ленинэй үйлсын, 15) среда, воскресениин үдэшын 18 цагһаа бүхы бузарһаа, үбшэ зоболонһоо, мууһаа холодуулха, арилгаха, сэбэрлэхэ, арюудхаха үүргэтэй Лүйжэнэй ном хурана.

Энэ Лүйжэндэ ерэнэн зон сэржэмэй архитай, конфетэ, печенитэй, тоһо, даһна хэрэглэнгүй, өөрын шүүһэн дээрэ шараһан үхэрэй мяханай багахан хуби асарха зэргэтэй.

Ум маани бэдмэ хүм!
Тел.: 21-99-22.

7 июня в 17 часов в дугане «Ламсан» (улица Ленина, 15) состоится молебен «Бархан тахилган».

Хандамаанарай да-санда түбэд-монголэмшэн БУЯН-ЖАРГАЛ зониие хүлээн абана.

Продаем юрты.
Тел.: 8-924-657-0148

Премьерэ

ҮНЭН БОЛОН УШАР ААЛ?

Се ля ви... Иимэ гаршагтай зүжэг соносоһон афиша харагшад гайжаха болоо. Тээд француз хэлэ мэдэхэ, али гэбэл, бага зэргэ шудалһан зон заатагүй ойлгоо ёһотой: буряадта оршуулхада, «Энэ ажабайдал» гэгдэнэ, харин ородоор - «Это жизнь» болоно бшуу.

Ажабайдалнай үнэхөөрөөшье орёохон - элдэб ушарнууд тохёолдог гээд, дэлхэйн аяар гошан табан орон нотагуудта найруулан табигдажа, тоогүй олон зоний найсаалда хүртэнэ «Се ля ви» гэжэ комеди гэршэлнэ. Француз драматург Раффи Шартагай энэ зүжэг Бурядаы гүрэнэй драматическа театр мүн лэ найруулан табиба.

«Зүжэгтэ хабаадаһан актер бүхэн өөртөө тон тааруу дүр наадаа гэхэ шухала. Актернуудые шэлэглэн дэмы бэшэ аяар хахад жэлэй туршада үргэлжлөө», - гээд, тус спектакль буряад драмын театрта дурдахаһан Г.А. Рыбина хөөрөнэ. Галина Александровна Бернард Брюон нүхэртээ хамта Франциһаа Буряадта ерэхэтэйгээ сасуу сэхэ театр руу зүжэг харахаяа шамдаһан байна.

Парижда байгуулагданхай Бурядаы соёлой эблэл жэл бүри тусхай фестиваль эмхидхэдэг заншалтай. Урид хороо дуу ба хатарай «Байгал» ансамбль тус фестивалда хабаададаг наа, байгша оной намар үнгэрхэ энэ хэмжээндэ Бурядаы гүрэнэй драматическа театр уридганхай. Театрай директор Д.Н. Сультимовай тэмдэглэнээр, Франциһаа хоёр урилга ерээд байна. Фестивальда «Се ля ви» гэгдэн зүжэгэ харуулаад, Ниццын гүрэнэй театрта «Үлэсгүй басагад» гэжэ зүжэгөө табиһамнай. «Францин арад зон буряад театральна искусство анхарха арга боломжодо хүртэб. Манай буряад артистнарые би үндэр дээрэ сэгнэдэгби, дэлхэйн драматическа актернуудһаа алишые талаараа дутахагүй бшуу. Энэниие «Се ля ви» гэгдэн шэнэ найруулгашы дахинаа гэршэлнэ, - гэбэ Г.А. Рыбина. — Комедийн авторые

Буряадта уриһамнай, тэрэ Бразилийн театрта энэл зүжэгэйнгөө премьерэдэ хабаадаха ёһотой байшаба».

Баярма Жалановагай найруулга доро шог ёгто энэ зүжэг онсо өөрэ шэнжэтэй болоо гээд тэмдэглэлтэй. Француз дуунуудай оршуулануудтайгаар зүжэг доторхи үйлэ ябадалнууд тон эршэтэйгээр хүгжэнэ. Зүжэгтэй эхиндэ Жорж Марьон хоёртой гэр бүлын байдал, бэе бээдэ хандасыень элээр ажагланабди. Жоржын дүрэ Бурядаы арадай артист Зоригто Ринчинов гүйсэдхэнэ, Бурядаы габыата артистка Должин Тангатовая Марьон боложо наадана. Бараг дээгүүр зонтой дүтын харилсаатай баян гэр бүлын дотор байдал балайшые найн бэшэ гээд элирнэ. Жорж нүхэрни хажуу тээшэ ябадалтай болохтой ха гэжэ миллионер эсэгтэй Марьон тухайла эхилнэ. Жоржтой хоёр жэлэй туршада дүтын харилсаатай нуоуса амарагынь болохо Катрин (РБ-гэй габыата артистка Дарима Цыденова), мүн баһа наһанайн ханида үнэн ушараа нээхэ хүсэлтэй. Иимэ шахардуу байдалһаа яаж сэбэрээр гараха тухайгаа Жорж наһаата болоод байхадань, муртэнь найн дуранай туһаламжа дурдахадаг эмхийн гэшүүн Морис Ляппен дайралдаһана. Морис Ляппенэй дүрые тон шадамараар РБ-гэй габыата артист Солдон Субботин гүйсэдхэнэ. Тэрэ эхэнэр хүнэй хубсаһа үмдөөд, Катриной ерэхэдэ, Жоржын нүхэрби гэжэ өөрыгөө худалаар мэдүүлнэ. Энэл үедэ Катриной хани Роже (РБ-гэй габыата артист Биликто Дамбаев) үүдэ тоншобо.

Иигэжэ энеэдэтэй һонин ушар тохёолдоһоно. Жорж Марьон хоёрой байдаг квартира юрэл худалдан абаха хүсэлтэй ерэнэн адимт Труабаль (РФ-гэй арадай артистка Марта Зориктуева) мисье Труабальтайгаа хамта Рожегэй халуун гарта баригдаһана. Иимэрхүү ушар ажабайдалда үнэхөөрөөшье үзэгдэжэ магад шуу. Се ля ви.

Сариюна ЭРДЫНЕЕВА.

БАТУЕВА Мэдэгмаша Санжиевна

Захаамнай аймагай «Ажалай туг» сонинной редактор ябаһан Мэдэгмаша Санжиевна Батуева наһанһаа нүгшэбэ. Тэрэ сэдхэлэй найхан шанартай хүсэл зорилготой, ёһо журамтай, сэхэ сэбэр зантай хүн байгаа. Редакцийн коллективые 23 жэл шахуу толгойжо, республикын эрхим редакцинуудай зэргэдэ оруулжа шадаа.

М.С.Батуева 1951 ондо түрэнэн юм. Д.Банзаровой нэрэмжэтэ Бурядаы гүрэнэй багшанарай институт ород хэлэнэй болон литературын багша гэгдэн мэргэжэлээр дүүргэнэ байна.

1983 оной июлиин 25-да «Ажалай туг» сонинной редакцияда хүдэлхээ ерэнэн юм. Тиихэдэ сурбалжалагһаһаа эхилээд, харюусалгата секретариин, ахмад редакторай орлогшын тушаалуудта амжалтатай хүдэлөө. 1985 ондо «Ажалай туг» аймагай сонинной ахмад редакторай тушаалада томилогдоһон байна.

Мэдэгмаша Санжиевна эбтэй этэй, ажалша бэрхэ, нэгэ ханалтай коллектив байгуулжа шадаа. Энэ коллективын шэнэдхэн хубилгалтын хүндэ жэлүүдтэ халан наһандарангүй, бэрхэшээлүүдые дабан хүдэлжэ гараа. Хүтэлбэрийн талаар зүб шийдэхбэринүүдые абаһанайн, ажал хүдэлмэридөө шэнэ онол аргуудые хэрэглэнэйнь, эрдэмэй шэнэ туйлаалтануудта үндэһэлхэнэйнь ашаар сонинной редакци М.Батуевагай ударидалга доро хүндэ жэлүүдые дабаа.

1998 ондо М.С.Батуева редакци болон аймагай типографи хоёрые нэгдүүлжэ гэжэ шийдээд, 1999 ондо шэнэ түхээрлэнүүдые худалдажа абаа. Жэл үнгэрһан хойно үйлдбэрийн шэнэ участогууд - компьютерна түб, буулгабары - түб байгуулагдана.

И.В.Смоляк, А.А.Дружинин, Т.И.Чиковинская, Б.Б.Болотов, В.В.Хартаев, А.А.Ангархаев, А.Н.Парпаева, В.А.Треногин, А.Р.Базархандаев, Л.П.Шишмарева, О.В.Лебедев, О.Э.Галлас, В.М.Дагаев, А.А.Субботин, Т.В.Клочихина, В.М.Черных, Н.В.Степанова, Е.П.Бухольцева, П.В.Казымин, А.Н.Анготкин, А.Д.Сотников, Р.А.Гаязов, М.Ц.Хамнаева, Н.И.Борбылева, С.М.Балтатарова, Б.К.Ширапов, Т.К.Самаева, В.П.Будаев, Н.П.Варфоломеева, А.А.Трофимова, Л.А.Штыкина, Э.Д.Будаев, Е.Д.Б.Манзаев.

НАЙН НҮХЭР, НАЙХАН ЭГЭШЭ

«Зохёохы ажалтаниие энэрхы эгэшэ мэтээр «Ажалай туг», «Знамя труда» редакцидаа утган абадаг, бэшээшдэй ёһотой гугалта-дүхэриг болгоһон хүн хадаа тус сонинной редактор Мэдэгмаша (Валентина) Санжиевна Батуева байгаа. Уялагата гол ажалайнһаа хажуугаар литературина «Уран Дүшэ» нэгдэзлые хороо харгалзажа, туһалжа байдаг дэлгэр үргэн сэдхэлтэй, найн найхан наһаатай, бэрхэ шадабаритай хүн бэлэй.

Бэрхэ ударидынын үүсхэлээр нотаг дээрэ буряад хэлэн, уран зохёол тухай тон һонирхолтой дүхэриг-

шэрэнүүд эмхидхэгдэдэг, шэнэ номуудтай танилсалтын үдэшэнүүд үнгэргэгдэдэг байһан юм. Нотаг зоний Улаан-Үдын эблэлтэй, илангаяа зохёохы ажалтантай нягта холбоотой, хороо харилсажа, туһа дэмжэлгээ үзүүлжэ байдаг энэрхы хайрата нүхэрнай һэн.

Үе сагай шэнжые тон найнаар ойлгодог, мэдэрдэг, сэтгүүлшдэй үнэн сэхэ ударидыһаа, хүндэтэ манай Мэдэгмаша Санжиевна тухай дурасхаал сэдхэлдэмнай хэтэ мүнхэ.

Зохёохы ажалтай бүлэг нүхэдынь.

Россин Федерацийн Журналистнуудай холбооной гэшүүн, Буряад Республикын соёлой габыата хүдэлмэрилэгшэ, «Мэргэжэлтэ бүлэглэлэй үмэнэ габыатай байһанай түлөө» гэгдэн Россин Журналистнуудай холбооной Хүндэлэлэй тэмдэгтэ хүртэнэн редактор

БАТУЕВА

Мэдэгмаша Санжиевнагай

саһаа урид наһа бараһан тухай Захаамнай аймагай «Ажалай туг» сонинной редакцийн коллектив мэдээсэнэ, түрэлхид болон дүтынхидтэнь гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

«Хадата Захаамин» гэгдэн эблэл «Ажалай туг» аймагай сонинной редактор, Буряад Республикын соёлой габыата хүдэлмэрилэгшэ

БАТУЕВА

Мэдэгмаша Санжиевнагай

саһаа урид наһа бараһан ушараар түрэлхид болон дүтынхидтэнь гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын Захиргаанай Мэдээсэлэй-шэнжэлэлгын хороон Захаамин аймагай «Ажалай туг» сонинной редактор, Россин журналистнуудай гэшүүн, Буряад Республикын соёлой габыата хүдэлмэрилэгшэ

БАТУЕВА

Мэдэгмаша Санжиевнагай

наһа бараһан ушараар түрэлхид болон дүтынхидтэнь гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

«Буряад үнэн» Хэблэлэй байшан, Бурядаы Журналистнуудай холбоон Захаамнай аймагай «Ажалай туг» сонинной редактор, Буряад Республикын соёлой габыата хүдэлмэрилэгшэ

БАТУЕВА

Мэдэгмаша Санжиевнагай

саһаа урид наһа бараһан ушараар түрэлхид болон дүтынхидтэнь гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Буряад Республикын аймагуудай сонинуудай эблэл Захаамнай аймагай «Ажалай туг» сонинной редактор, Буряад Республикын соёлой габыата хүдэлмэрилэгшэ

БАТУЕВА

Мэдэгмаша Санжиевнагай

саһаа урид наһа бараһан ушараар түрэлхид болон дүтынхидтэнь гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Генеральна директор - ахмад редактор А.А.АНГАРХАЕВ.
Редактор Г.Х.ДАШЕЕВА.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: И.М.ЕГОРОВ, Б.Г.БАЛЬЖИРОВ, А.Н.КОВАЛЕВ, М.В.КАЛАШНИКОВ, И.В.СМОЛЯК (Буряад Республикын Правительство), А.С.КОРЕНЕВ, Ц.Б.БАТУЕВ, В.Р.БУДАЕВ, Ц.Э.ДОРЖИЕВ (Буряад Республикын Арадай Хурал), Т.В.САМБЯЛОВА (генеральна директорэй 1-дэхи орлогшо), Д.Б.ГУРОДАРМАЕВА (редакторай орлогшо), С.Б.БАЙМИНОВА (харюусалгата секретарь), В.Г.ГОМБОЕВА, Н.Д.БАДМАРИНЧИНОВ, А.В.ОЧИРОВА, Б.В.БАЛДАНОВ, А.А.ФАДЕЕВА, В.Д.ДАМДИНОВА.

Хэблэлэй байшанай телефонууд: генеральна директорэй-ахмад редакторай - 21-50-96, приёмнын - 21-54-54 (факс), ген. директорэй 1-дэхи орлогшо - ахмад редакторай орлогшонорой - 21-64-36, 21-33-61, секретариатай - 21-60-21; таһагууд: экономикын болон политикын - 21-63-86; соёлой болон түүхын - 21-54-93; «Морин хуур», «Вершины» журналнуудай редакци - 21-55-97; залуушуулай, оюутдай ажабайдалай болон олонийтын хүдэлмэрийн, «Одон» журналай редакци - 21-54-93; мэдээсэлэй - 21-67-81, спортын - 21-54-93, рекламаны - 21-62-62, коммерческэ ажалай - 21-55-97, компьютерна түбэй - 21-66-76, бухгалтерийн - 21-23-67.

Редакцияда ороһон материалнууд шүүмжэлэгдэдэггүй, мүн авторнуудтань бусаагадаггүй.

Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нотагай нэрэнүүдэй бэшэлые хасагайруулан ушарта авторнуудын харюусалгатай. Редакцийн ханамжа авторайхитай адли бэшэ байжа магад.